



Разиюлло
Абдуллозода

ФУТУВВАТНОМА



Разиюлло
Абдуллозода



ФУТУВВАТНОМА

(Мақолоти пандомез)



ДУШАНБЕ
«АДИБ»
1993

Мухаррир *Абдулвайси Азиз*

А 14 Разиюлло Абдуллозода. Футувватнома (Мақоло-
ти пандомез). (Барои наврасон ва ҷавонон). —
Душанбе, «Адиб», 1993. — 160 саҳ.

ISBN 5—8362—0676—7

Китоб аз мақолати саршори панду андара мураттаб аст. Дар
онҳо ахлоқи ҳақиқӣ ва маънавияти инсон таҳлил ёфтааст.

Разиюлло Абдуллозода
Футувватнома.

Р 4803540201 — 148 112 — 93
М 503(12) — 93

ББК 84 Тоҷик 7—4

ISBN 5—8362—0676—7

ОБ.ЭКЗ

© Нашриёти «Адиб», 1993



Абдуллоев Разиюлло

ФУТУВВАТНОМА

(ба таҷикӣ ва русӣ)

Рассом *О. Шайхматова*

Мухаррири техникӣ *М. Саидова*

БИ № 1073

Ба матбаа 25.02.93 супурда шуд. Ба ҷопаш 04.03.93 иҷоз шуд. Ан-
дозан 60x84 см. Қоғаз газетӣ. Оригин адабӣ. Ҷопаш барҷаста.
Ҷузъи ҷопи шартӣ 9,416. Ҷузъи рангшарҳӣ 9,764. Ҷузъи нашрию
ҳисобӣ 7,95. Адади нашр 3000. Супориш № 564.

Нашриёти «Адиб», 734003, Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ, 33

Матбааи асосии Вазорати матбуот ва ахбори Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 37.



ЭХТИРОМИ ПАДАРУ МОДАР

Баҷооварин иззу эҳтироми падару модар барои фарзанд шарафи бузургест, ки ин соҳибшарафро суҳанварони мӯътабарамон шахси кабир пиндоштаанд:

«Шараф чизе тачовузи ҷоназир аст,
Хар он кас, ки шараф дорад, кабир аст».

(М. Турсунзода).

Бидуни шубҳа, ин соҳибшараф ба меҳру муҳаббат ва иззу эҳтироми халқ шарафманд гардад ва як умр тири муроди ӯ ба нуқтаи мақсад расад ва абас наравад.

Аммо ҷавони бадафъоле, ки нисбат ба ин ду зоти муаззам бо ҷашми нек наменигарад, бо афъолу тири сӯзони гуфтор дили нозуку ҳассос ва пурмеҳри онҳоро озор медиҳад, пеши офтоби умр ва ҳаёти ӯ бо абри сиёҳи танаффури мардум тирарӯ монад, тақовари орзу ва умеди хешро ба манзили мурод на-тавонад бирасонад, дар полизи умри ӯ ҷуз шӯраву шумғиёҳ дигар чизе на-рӯяд ва наври нақҳаторон лаззати зиндагӣ на-бӯяд.

* * *

Рӯзе дар бозори ангурфурӯшии шаҳр анбӯхи одамон ғалогула мебардоштанд ва аз ҳар ҷониб овозҳои баланд ба гӯш мерасид:

— Ин дилсиёҳи бадбахтро сангсор бояд кард! Ӯ ҷавони беадаби кадрношиноси ноодам аст. Оё ин сифат ва хулқ ат-

вори одамӣ ва ҷавонист, ки ба падар мушт бардорад ва он зоти аъзамро бизанад? Не, ба чунин бадафъоли бадтинати сияҳдил наметавон муросо кард!

— Рост мегӯӣ, рафтори ношоҷамӣ ӯ ба номи неки ҷавонони мо, ба халқи номдору баору номусамон доғ меорад ва таънавор аст!

— Ҳақ гуфтӣ! Ҳамин тавр аст! Бизанед, бикӯбед, ба идораҳои дахлдораш баред! Бигузор суд кунанд, ҷазо диҳанд...

Бо чунин мазмун суҳанони мардум такрор мешуд. Инро шунида ба ҳайрат мондам ва зуд ба сари воқоаи ҳол рафтам. Одамон халқа гирифта буданд. Ҷавонписари қадпасти лундашакле, ки бар сар тӯппии чоргули рангпариди, дар пой мӯзаи хироми пошнапасти ва бар тан костюми шерсти хокистарранг пӯшида буд, ба як тарафи маъракаи рост меистод. Сар набардошта бо ҷашмони аз косахона бечошуда гӯё заминро хат мекашид ва ба ҳеҷ кас нигоҳ намекард, ҳарфе намегуфт.

Дар рӯ ба рӯи он ҷавон марди миёнсоли сиёҳсимое меистод, ки қаду басташ ба он ҷавон шабоҳат дошт ва бар тан ҷомаи беқасаби кампахта пӯшида, миёнашро бо як қабат миёнбанд баста буд. Аз як тарафи пешонааш хуни шорида фаромада бари рӯяшро лолагун карда буд, рост истода, дар ҳолате, ки гоҳ-гоҳ алам кашида, бо дастонаш ба сӯи он писар ишора карда, бо оҳанги нолишу эътироз наъра мекашид:

— Ана, ана, ҳамин, ана ҳамин бадбахт маро ба санг зад! Пешонаамро хуншор кард!.. Бинед, мардум, фарзанди ноқоби-ли падарбезор маро ба чӣ ҳолат гирифтормамуд. Ку фарзандию падарӣ, ку услубу одоби одамӣ?

Ҳамин вақт як нафар мӯйсафеди нуроние, ки бар танаш аз болои камзӯли бепахта яктаки беқасаби зангори барқад пӯшида, миёнашро ба миёнбанди гулдори хаворанг баста, бар сараш тӯппии чоргули оҳарӣ пӯшида буд, ба миёнаи маъракаи даромада бо ишораи: «хомӯш бошед!» дасташро боло бардошт. Ғолоғула сокин шуд, дар як лаҳза «маъракаи»-ро хомӯшӣ фаро гирифт. Мӯйсафед ба ҷабрида рӯ оварда:

— Сангин! Бигӯ, сабаб чӣ буд, ки фарзандат санг бар сарат зад? — гуфт. Ҷабридида бе он ки ба мӯйсафед нигарад, ба мардум шунавонда, изҳор кард:

— Ин ноинсоф, — фарзандашро нишон дода, — ба арақнӯшӣ ва қиморбозӣ хӯ гирифт, ҳамаро барбод дод. Оҳ, доимо маро маҷбур менамуд, ки ба ӯ пул диҳам. Ба насиҳатам гӯш намекард ва эътиборе ба гуфтаҳои ман намебуд. Оқибат имрӯз «Рав, ту барин падарро ман намешиносам!» гуфт ва санг бар сари падар зад.

Оҳ фарзанди ноқобил!

Аз шунидани ин гап хуни газаби мардум ба мисли оби дарё ба чӯш омад. Боз ғиреви мардум баланд шуд. Аз миёни анбӯҳ ҷавони паҳлавонҷуссае остинҳояшро бар зада, дар ҳолате, ки ба ҷаҳлу газаб ғӯтида буд, шервор ба ҷавони ғӯлишакл ҳамла намуд. Аммо мӯйсафеди нуронӣ ўро дошт: «Сабр кун писарам, ин ҷо асроре ниҳон аст», — ҷавонмардро қафо гардонда, воқеаро баён намуд:

— Ин мард, — ҷабрдидаро нишон дода — бо мо ҳамсоябоғ буд. Падари ў ба як таноб боғи аз бобову бобокалонаш меросмонда меҳнат карда, аҳли хонадонашро таъмин мекард. Ҷабрдидан ҳозира он вақтҳо ҷавони тануманду пурқуввате буд. Ҳамин ки ангур пухта расиду падараш ба шаҳр рафт, пойғахро хилват ёфта, ангури боғро ғорат намуда, ба бозор оварда мефурӯхт. Оқибат падар аз ин кор ва рафтори ношоямаш воқиф гардида, борҳо таъкид мекард, ки ба ин кор ҳотима диҳад ва тарки афъол намояд.

Рӯзе овози нолаву фарёд баланд шуд. Мо — ҳамсоягон баромада мидидем, ки ин ноинсоф падарашро зери пой гирифта лағаткӯб мекунад. Ў фарёд мезанад: «Дод аз дасти фарзанди ноқобил! Боғро ғорат намуд, борҳо таъкид намудам, аз роҳат баргард! Ноинсоф, нигаред, маро ба чӣ ҳолат гирифторменамояд! Кӯмак расонед, маро аз ҷанголи ў раҳо диҳед, мардум!...

— Одамон! — гуфт он мӯйсафеди нуронӣ гапашро идома дода, — шумо аз рӯй додани ҳодисаи тоқатшикан шубҳае ба дил наоред. Ин марди ҷабрдида он чи дар мазраи ҳаёти падар кишта буд, самаран онро имрӯз аз фарзанди ҳеш бардошта истодааст:

«Аз мукофоти амал ғофил машав,

Гандум аз гандум бирӯяд, ҷав зи ҷав!»...

Инҳо шумғиёҳони гулбоғи беҳазони ҷамъияти моянд, ки мо бояд ин боғро аз ҷунин шӯраҳо пок намоем!

Ин вақт тамоми ҳастини маро ҳаяҷони пуризтиробе фаро гирифт, пайкарам ба ларза даромад, ҷашмонам сиёҳ задагӣ барин шуд ва худ ба худ: «Эй бадзотхон бадтинат! Ин чӣ кори бидъате, ки онро ба худ раво дидед?» — мегуфтаму лаби ҳайрат бо ашқи таассуф мегазидам.

Зеро аз рӯзи нахустини ҳаёти фарзанд ин ҷуфти дилсӯз ўро ҷун гавҳараки ҷашм ниғаҳбонӣ намуда, бо дилу ҷон дӯстдорӣ ва навозишаш мекунанд. Дили падару модар ҷашман муҳаббатест, ки меҳри фарзанд дар он ҳамеша чӯш мезанад. Вай мисли гулшани беҳазон ва баҳорест, ки ғунҷаҳои хушрангубӯй — меҳри фарзанд дар он мешукуфанд ва нашъунамо мекунанд.

Хурмати падару модаро ба ҷо овардан, онхоро эхтиром намудан ва ба хизматашон тайёр будан шарафи бузурги фарзанд ва сифатҳои воли инсонист.

— Эй нури чашм! — мегӯяд пири хирад. — Хар рӯз пас аз бархостан аз хоб ва адои шустушӯӣ бо тавозӯӣ ва бо забони нарма ба падару модарат салом деҳ. Аз иҷрои ҳар як супориши онҳо гарданкашӣ макуи, бо дидан дурушту бад ба дидаҳои пурмехри онҳо нанигар «Ҷавони беадаб дарахти бесамар аст», мегӯянд. Ту ниҳолӣ, дили падару модар — барги ниҳол. Он баргҳо аз ҳаракатҳои бечои фарзанд ҳамеша меларзанд, ноором мешаванд. Ту ҷони волидайн ҳастӣ. Онҳо ҳам ҷони туянд:

«Гиромитар аз хуни дил ҷизе нест,
Хирадманд фарзанд бо дил якест».

Саъй бинмо, ки падару модар аз ту шод бошанд, шодмонии онҳо ба ҳаёти ту шодмонӣ хоҳад овард:

«Хар он писар, ки падар э-ӯ бувад хушнуд,
На рӯзи ӯ баду на айши ӯ душвор!»

Дар айёми пирӣ хизмати падар ва модарро ба ҷо овардан, ба қомати ҳамида, ба дастони аз қамолӣ пирӣ бемадори онҳо асо шудан шарафи ҷавонист. Ҷунои ки дар айёми тифлият ниҳоли сабзу мавзӯи сари дасти падару модар будӣ, дар айёми пириашон ту асои дасту соябони сари онҳо бош ва хизматашонро бо дилу ҷон ба ҷо овар:

«Ба пирӣ хизмати модар-падар кун,
Ҷавонию ҷунои аз сар бадар кун!»

(Носири Хисрав).

* * *

«Намак дар қомҳо ширинтар аз шаҳду шакар гардад,
Ҷигарҳо хун шавад, то як писар мисли падар гардад.
Падар аз шавқи дил дар кӯдакӣ дасти писар гирад.
Ба уммеде, ки дар пирӣ писар дасти падар гирад».

Падару модари мушфиқ оғонанд, ки баҳри ҷашондани шаҳди зиндагӣ бар фарзанд, ғунҷаи ба шуқуфтаи монли ғулшани ҳаётро ҷун ҷони ширини худ эҳтиёт мекунанду баҳри нарасидани осебе ба ин ғунҷаи боғи умед аз риштаҳои ҷонпарда медӯзанд ва ба рӯи он мекашанд:

«Кист он кас, ки шири софу лазиз
 Ба шумо аз чигар расонду чашонд,
 Бахри осони шумо аз хоб
 Хест, гахворан шумо чунбонд,
 Шустушӯ карда дасту пои шумо,
 Аз муҳаббат ба ҷои пок нишонд?
 Кист он кас рӯз то бегаҳ давид,
 Ошу нон бахри шумо тайёр кард,
 То шумо дар мактаб омӯзед илм,
 Ҷумла кори хонаву бозор кард,
 То шумо доно шаведу ботамиз,
 Аз насиҳат гушатон пурбор кард!»

Падару модарро ҳурмат намудан ва хизматашонро ба ҷо овардан фарзандро ҳамеша сарбаланд мегардонад.

Фаромӯш макун, ки ту низ падари фарзанд хоҳӣ шуд. Чу-
 ноне ки аз тарбияи неки боғбони соҳибтаҷриба нахл ба камол
 мерасад ва ҳосили хуб медиҳад, аз тарбияи хуби падар фар-
 зандаш неқном шавад.

«Ҳеч неъмат беҳтар аз фарзанд нест,
 Ҷуз ба ҷои фарзандро пайванд нест,
 Ҳосил аз фарзанд гирад коми мард,
 Зинда аз фарзанд монад номи мард!»

Аммо барои он ки ба номи неки фарзанди хеш дар ҷаҳон
 неқном монӣ, имрӯз ба панду насиҳатҳои некаш бояд эътибор
 диҳӣ ва ба он амал намоӣ. Дар назди падару модар баланд
 «уф» мағӯ, вай нешест, ки ба синаи онҳо меҳалад. Аз ин
 банд-банди устухонашон ба дард меояд. Дар айёми тифлият
 падару модар парвонаи шамъи рухсори ту буданд, дар дами
 пириашон ту бояд парвонаи ҷонсӯзи гирди сари онҳо бошӣ
 ва қарзи фарзандии хешро ба ҷо оӣ. Раво мадор, ки пас аз
 хонадор шуданат тасодуфан аз оташи рашки зан риштаи меҳ-
 ри дили падару модар канда шавад ва дуди охи таассуф аз
 дили онҳо бурун ояд.

Харгиз беҳуда ба падару модар шикоят карданро раво ма-
 дор, ки дилашонро меозорӣ. Шаб ба ҷое равш ва наой, ё дер
 оӣ, қабл аз он падару модарро огоҳ бикун, ки дили онҳо бе-
 қарор ва хотири оромашон ноором нашавад. Аз дилан падару
 модар дур равш, ба онҳо доимо хатнависиро фаромӯш макун,
 ки хатро нисфи мулоқот гӯянд...

Дар маҳаллаи мо Тошбек ном ҷавони қоматбаланде буд.
 Тӯппӣ ва сару либосҳои магазинӣ ба ӯ бисёр вақт муво-
 фиқ намеомад. Аз ҳамин сабаб тӯппӣ ва сарулибосро дӯзон-

да мепӯшид, дар кисааш ҳамеша оинаю шона дошт. Бисёр вақт дар назди рафиқонаш ҳам аз киса оиначаашро бароварда, симояшро мидиду мӯйҳои аз паси гардан то поёни баноғӯш фаромадашро шона мезад. Рафиқонаш ўро «фасонхӯча» мегуфтанд.

Фасонхӯча чавони зардрӯи кӯтохабрӯю лӯндабиние буд, чашмони кабудаш милтос мезаданд. Вай фарзанди ягонаи падару модар буд. Падараш—Зухурхӯча шахси косиб буда, маҳси ва мӯза медӯхт. Ба вай «Зухурхӯчан гулдаст» ном монда буданд. Зухурхӯчаро ягона орзу ин буд, ки фарзандаш хонад, то ки падараш дар байни ёру дӯст забондароз бошад. Бо хамин мақсад ба тарбияи фарзанди худ ҳамеша диққат ва эътибор меод. Афсӯс, ки ногаҳон вафот кард. Хонондан ва тарбияи фарзанд ба дӯши зани ӯ Мехрихола афтод. Вай зани раҳмдилу нармағуфтор буд. Ҳаққу ҳамсоя ва аҳли гузар ўро дӯст медоштанду хурмат мекарданд. Мехрихола зани хушқади гандумгуне буда, чашмони сиёҳи обдор, абрувони пайвастаи зебӯе дошт. Қариб нисфи мӯйҳои сараш сафед шуда, ба пешонаву кунчи чашмонаш каме очинг пайдо шуда бошад ҳам, вале ин аломатҳои солхӯрдагӣ боиси коста шудани хусну латофати ӯ нашуданд ва ба назари бинанда нуронӣ менамуд.

Хамин ки Тошбек аз мактаб меомад, Мехрихола ба пешвози вай оғӯш кушода мегуфт: «Ҷони модар, нағз хон, таърифӣ шав, дили модару рӯи падаратро шод кун». Модар фарзандашро ба сандуқи дил мекашид, навозиш мекард, харисона мебӯсид.

Рӯзҳо, моҳҳо паси ҳам, номаълум мегузаштанд. Тошбек калон мешуд, модараш Мехрихола бошад, «аз падараш нухаву нишон» гуфта бозёфти бечорагашро бедареғ сарфи ӯ мекард. Тошбек, вақте ки дар синфи даҳум мехонд, бо ду-се чавони авбоштабиат унс гирифта, ба шабгардӣ ва дайдуғӣ одат кард. Баъзе шабҳо дер ба хона меомад.

— Писарам, чаро ин қадар бемаҳал меой, кучо, бо кӣ машғули ҷӣ кор будӣ — мепурсид модар, — наҳод барон ту ҳоби шабамро ҳаром карда, ситора шуморам. Охир, тӯро бо ин умед калон накардам. Чаро мани бечораро ин қадар азоб медиҳӣ? Ё бо гандаҳо ҳамнишин шудӣ? Дар ёд нигоҳ дор, ки:

«Бо моҳ шинӣ, моҳ шавӣ,
Бо дег шинӣ, сиёҳ шавӣ!»—

гуфтаанд. Аз чунин қасон бояд қанора гирӣ, ҳазар кунӣ ва бо онҳо наёмезӣ!

Тошбек ҷавобе намедоду ба сараш кӯрпаро кашида чаш-

монашро менӯшид. Хонданаширо давом дода, мактаби миёна-ро хатм намуд, вале «тарки одат, амри маҳол», шабгардию шабнишинию дайдуғиро бас накард.

Бо вучуд Мехрихола саъй дошт, ки Тошбек дар яке аз донишқадаҳои олии хонад, соҳиби маълумоти олии шавад. Аммо писар ба гапи модар гӯш накарда, хондан нахост. Мехрихола зик шуда, ба баъзе ҳамсоязанҳо дилаширо ҳолӣ карда, боз худро тасаллӣ медод:

— Чӣ илоҷ, биниро қач гуфта бурида партофта нашавад! Ба ҳудаш инсоф диҳад...

Пас аз чанде Тошбек бе розигии модар ба райони ҳамсоя рафта, ба қор даромад. Ақнун ба вай сару либосҳои тоза ба тоза пӯшида, мисли пештара рӯзе чанд бор онна дидану мӯйҳои сарро зуд-зуд шона қардан одати муқаррарӣ шуда монд. Рафта-рафта ҳавобаланд шуд, ба саломи одамон базӯр алек мегирифт, нӯги даст вохӯрдӣ мекард.

Баъд вай ба духтаре ошиқ шуд. Хусну ҷамол, дандонҳои тилло, хандаҳои баширан дилрабо ва нозу ишваҳои духтар уро мафтун сохта буд. Аммо аввал духтар ба ӯ бо назари илтифот нигоҳ намекард.

Мохҳо мегузашт, аммо ӯ ёди модар намекард, хат ҳам на-менавишт.

Нихоят Тошбек ба орзуяш расид. Духтар розӣ шуд. Рӯзи тӯй таъин гардид. Тошбек ду рӯз пештар аз тӯй рафта модарашро овард. Мехрихола ин рӯзро орзу мекард, ба ҳамсоязанҳо «рӯзи тӯю домодин фарзандамро дида мурам, аз дунё беҳасрат меравам» мегуфт.

Мехрихола меҳандид, шодмонӣ мекард, меҳмонҳоро пешвоз мегирифт, бо эҳтиром гусел мекард.

Тӯй гузашт. Келин тамоми қору бори хона: рӯбучин, шустушӯ, пухтупаз ва дигар майда-чуйдаҳои рӯзгорро ба зимман кампири бечора во гузошта, худ аз пешин онна дур намерафт, мӯйҳояшро шона мезад, худро оро медод. Рӯзе чанд бор либос иваз мекард, худро ба дугонаҳояш тамошо медод.

Хушдоманаш эътирозе баён кунад, мегуфт:

— Ман кию қори хона чӣ!

Мехрихола ба писараш баъзан аз арӯс шикоят мекард. Тошбек дар ҷавоб мегуфт:

— Хайр, шумо қалон, вай хурд. «Қалон кӯпрӯк мешавад», гуфтаанд. Вай сабуки қунад, шумо вазнин шавед!

Қосан сабри модар лабрез нагашт. Аммо рӯзе арӯс башӯр омада:

— Ман гапи модаратонро намебардорам,—гуфт.—Дар ҳамин хона ё вай истад, ё ман!

Тошбек модарашро ба ҳавлии меросӣ оварда, танҳо пар-

тофта рафта, аз хати кашида ва роҳи нишондодан занаш берун намерафт, ба иҷрои ҳар як гапу супориши ӯ омода буд.

Рӯзҳою мохҳо мегузаштанд. Тошбек аз аҳволи модараш хабар намегирифт. Модар бошад, аз рафтори арӯсу фарзанд дар хонаи танҳо дарун-дарун сӯхтаву дуд карда, гӯё мушти хокистар мешуд. Охир бемор шуда, аз пой афтид. Ва танҳо бо доруву давои табибони хозик шифо ёфт.

Модари зор муддати дароз дар бистари беморӣ хобида, аз сангдили фарзанд саҳт ранҷида мактубе навишт: «Писарам, Тошбек! Аз ёд баровардӣ, ки ман модари зори ту ҳастам. Хобу хӯро фаромӯш карда, бар сари ғахвораат нишаста, туро алла гуфтам. Шири сафеди маро аз хотират баровардӣ. Бо вучуди он умр бин, бо меҳнати ҳалол зиндагӣ кун, сарат дардро набинад».

«Ҳар умеди дӯстӣ дар зиндагист,
Баъди мурдан ҳоҳ о, ҳоҳӣ наё!»

* * *

Хушбахтона, на ҳамаи ҷавонон моҷанди Тошбек сангдилу модарбезоранд. Ҷавонони наҷиби нақӯрафтор бисёранд.

...Рӯзе ҷавонмарди ношиносоро дидам. Вай ҷавони миёнакиди чорпахлӯи каллакалон ва сабзинасимон пайваस्ताбӯе буд. Дар тан куртаи нафиси ҳаворанг, аз болои курта кестюми хокистарранги кремплин дошт. Ба пояш мӯзаи хиром ва ба сараш тӯпнии чоргул пӯшида буд.

Сари синаи ин ҷавонро ордену медальҳо оро меододанд. Аз ҳамроҳам кию чикора буданаширо пурсидам. Вай ба гӯшам пичиррос зад:

— Ин кас ҳамон механизатори пешқадам ва машҳури зафарободист. Номаш Пӯлодҷон Баҳодуров. Ҳоҳӣ, рафта вохӯрдӣ мекунем, туро шиносонам.

Ҷавон ҳамроҳамро шинохту ба пешвоз омада, бо вай оғӯш кушода ва бо ман даст дароз карда вохӯрдӣ ва ҳолпурсӣ кард.

— Ин кас, — гуфт рафикам, — соли гузашта, аз огози мавсими пахтачинӣ то охири мавсим бо мошини зиёда аз 400 тонна «тиллои сафед» ҷид. Ин кас дӯсти ман. Дӯстӣ ва рафоқати мо аҷдодист.

Ҳамроҳам дар бораи дӯсташ бо ифтихор гап мезад ва ҳамин лаҳза як байт ба хотирам расид:

«Завқи ҷаҳон надорад, бе дӯст зиндагонӣ,
Бе дӯст зиндагонӣ, завқи ҷаҳон надорад».
(Ҳофиз).

Пӯлодҷон ба мо меҳрубонона хайрухуш карда рафт. Нисбат ба он ҷавони наҷиб дар дили ман ҳисси гуворое боқӣ монд.

Меҳнат одамро чӣ тавр мӯътабар ва нексирату неқхислат мекунад! Қисмати одам ҳам дар ҳамин аст. Ҷомӣ беҳуда нагуфтааст:

«Қисмати мард на аз симу зар аст,
Қисмати мард ба қадри хунара аст».

Пас аз ин вохӯрӣ боре ба хонаи Пӯлодҷон Баҳодуров рафтем. Моро ҷавонзани миёнақади кулҷарӯи чашмсиёхе, ки пи-роҳани атлас дар бар дошту кокулҳои дарози майдабоф бар сараш чашмбарак буд, бо чехран хуш пешвоз гирифт.

— Пӯлодҷон ҳастанд? — пурсидем аз ҷавонзан.

— Марҳамат, дароед, ҳозир меоянд.

Ҷавонзани хушфеъл ҳамсари Пӯлодҷон будааст. Вай фил-ҳол дастархон орошт.

— Пӯлодҷон дар ҳамин наздикиҳо? — пурсидем аз ҳамса-раш.

— Имрӯз рӯзи дамгириашон. Падару модарашонро ба сай-ри лозазор бурданд, ҳамин замон меоянд. Баҳузур шинетон,— ҷавоб дод соҳиби хона.

Ҷойники ҷоямон нисф нашуда, дари хона кушода шуд ва се нафар даромад. Инҳо Пӯлодҷон ва падару модараш бу-данд...

Мо хеле сӯхбат кардем.

Аз Пӯлодҷон мардум, колхоз розӣ буд. Маълум, ки аз ӯ падару модар ҳам розианд, на фақат розӣ, балки аз фарзан-ди худ ифтихор мекарданд. Ин хушбахтии падару модар буд.

Дили модар хеле ҳассос ва нозук буда, меҳри ӯ ба фарзанд беҳамтоист.

Модар одамест, ки баҳри озор наёфтани фарзанд ба ҳа-ман мушкилиҳо тоб меорад ва тамоми вазнинии зиндагиро ба дӯши худ мегирад.

Хулоса, дар ҷавонӣ ба қадри модар расидан ва хизматаш-ро ба ҷо овардан боиси неқномист:

«Касе, к-ӯ шуд ба номӣ неқ машҳур,
Пас аз маргаш бузургон зинда хонанд.
Вале он кас, ки бадфеъл асту бадном,
Агарчи зинда бошад, мурда донанд!»

Қадри падару модарро доништан шарт ва зарур аст. Фар-занд бояд ҳамеша ба иҷрои хизмати онҳо тайёр бошад!

Ҳар касе, ки падару модарро дӯст медораду ба қадри онҳо мерасад ва эҳтиром мекунад, азизи одамон хоҳад буд!

Дили модар хеле хассос ва нозук буда, дар назди меҳри нисбат ба фарзанд доштаи ӯ, меҳри чаҳонтоби олаиӣ ҳеҷ аст! Модар то дақиқаҳои охирини умри худ номи фарзанд ме-гӯяд ва меҳри фарзанд аз дили ӯ ҳаргиз берун намеравад. Як рӯз мусоҳиби рафиқа шудам, ки шахси сурхинарӯи нуроние буда, симои зебояшро намоиш меод. Чомаи малларанги серпахта ба тан, тӯппин гунбазшакли ҳусайнӣ бар сар дошт. Ба гапзани чашмони пурҷозибаш ба табассум монд ва бо меҳри муҳаббат ба тарафи шунаванда дӯхт мешуд. Чун сухан аз боби меҳри модар рафт, охи бадарде кашид:

«Модаркалонам накл мекарданд, ки айёми ҳафтмоҳагӣ модари бечораат сар ба бистари беморӣ ниҳод. Шаби мавсимӣ ҳазонрез аҳволаш вазнин шуд. Нафасҳои охири мегирифт, аз забон монда буд. Еру дӯстон ба гирди ӯ нишастем, чашм аз ӯ намеканем. Ногоҳ аз ғахвора овози гиряи ту баланд шуд, гӯё ба дами вопасини модар гиряи ҷигарсӯз мекардӣ. Бо шунидани овози гиряву нолиши ту модари бечораи аз ҳолрафтаат бетоқат шуд: чашмони аз ҳаракат мондаашро бо як қувваи ғайриоддӣ кушоду ба атроф нигарист ва беҳолона сар аз бистар бардошта, мисли одами солим ғахвораатро оғӯш кашид ва пистон ба даҳонат ниҳод. Ту ором шудӣ ва ӯ сар ба сари ғахвораи ту ниҳоду низ ҳомӯш монд. Вай аз дунё абадӣ чашм пӯшида буд».

Суханаашро ба ин ҷо расонду дигар ҳарфе нагуфт ва сари сукунат ба рӯи сина ҳам карда ҳомӯш монд.

Бинед, ин ду зоти аъзам чӣ хел кадр карда мешавад ва номи мӯътабарашро бузургон чӣ сон бо эҳсоси амики меҳрубонӣ ба ёд меоранд. Дар ёд доред, ки Темури чаҳонгир дар назди модар сар фуруд оварда, таъзим ва тавозӯ кардааст.

Касе, ки дар назди падару модар саркашӣ кунад, сар накашад ва бар ҳилофи раъи ӯ амал намояд, ниҳоли умраш як умр бебору бар монад! Зеро ки фармудаанд:

«Сар зи модар макаш, ки тоҷи шараф

Ғарде аз роҳи модарон бошад!»

(Ҷомӣ).

ҲУРМАТИ УСТОЗ

«Ҳишти аввал чун ниҳад меъмор қач,

То ба охир меравад девор қач».

Меъморе, ки нахустин ҳишти илму дониш, фазлу адаб, маънию маърифатро дар бинои мӯҳташам ва оламори даҳри маънавий мениҳад, устод аст. Устод ба гулбоғи умеди ҳар

як чавони донишомӯз бо нури дидаву меҳри дил об медиҳад, онро месабзонад, ба нашъунамо ва ба самар меорад.

Сабабгори аз нестӣ ба дунёи ҳастӣ арзи вучудӣ ҳар одам модари бузургвор аст. Модар ҳастии коҳи тамаддун, мавҷудоти олами илму адаб ва устоди устодон аст.

Аммо устод бо риёзати лайлу наҳор дар ғамхориҳои шогирд чун шамъ месӯзад ва бо зиёи хеш хонаи донишҷӯи дониши шогирдро мунаввар месозад ва бо ин риёзати худ менозад. Ӯ ҳангоми таълим дар назди шогирд гоҳ чун мум об ва нарма мулоим мешавад. гоҳ чун фӯлоди саҳту матин саҳтгирӣ мекунад ва пайкари доништалабини донишҷӯро баларза ва ба ҳаяҷон меорад, онро тақон медиҳад ва баъзан ба гирдобӣ амиқи изтироб фуру менишонанд. Саҳтгирӣ устод чун қавсбанд сарду ногувор аст. Аммо илму дониши шогирдро ба самар меорад ва онро ба нашъунамо мебарорад:

«Имрӯз сухан дардаст кунад,
Фардо расад, мардаст кунад!»

Аз ин рӯ, ба дараҷаи камолот расидани илму дониш ва ғазлу адаби ҳар як шогирд — ифтиҳор ва таманноӣ бузургест барои устод, ки ӯ дар симои шогирд самарҳои меҳнат ва ранҷу машаққати бардавому тӯлонии муаллими хешро мебинад ва аз ӯ ҳаққонӣ меболад.

Вақте ки кас номи устодро ба забон мегирад, дар пеши назар симои шахси маҳбӯб ва азизу мӯҳтарам, мураббӣ ва парваришгарӣ чун меҳри пурзиёи ҷаҳоноро таҷассум мегардад:

Соҳибдиле бо андарзе ба шогирдаш рӯй овард:

«Агар дар ҷаҳон набувад омӯзгор,
Шавад тира аз беҳирад рӯзгор».

(Ҷомӣ).

«Устод агар набудӣ, илму ҳунар набудӣ,
Устод агар набудӣ, в-ин зебуфар набудӣ.
Устод агар набудӣ, беҳтар эн шахду шаққар,
Дар боғи илму дониш, моро самар набудӣ».

(Расмӣ).

— Азизон! Ҳар рӯз, ки ба остонаи мактаб қадам мениҳеду устоди киромнатонро мебинед, ба ӯ бо эҳтиром салом диҳед ва ҳурмати ӯро ба ҷо оред. Дар кӯчаву бозор ва дар мактабу ҷои кор пеши раҳи устодро бурида гузаштан норавост. Хешро бояд ба қанор гирифт ва ба ӯ роҳ дода гуселаш намурад.

Дар иҷрои супоришҳои устод ҷидду ҷаҳд мебояд. Набояд
коҳили ва саркашӣ кард, ки ҷавони саркаш—сар нақашад.
Гуфтор ва панду таълими устодро бо хушнудӣ қабул намудан
хурсандӣ орад ва ӯ низ хушҳоли мамнун гардад. Бояд саъй
кард, ки ба боварии устод арзанда бошед:

Ба шогирдӣ ҳар он, к-ӯ шод гардад,
Расад рӯзе, ки худ устод гардад.

(Носири Хисрав).

Бе роҳбалад кас гумроҳ шавад, бо пайраҳаҳои печ дар
печи кӯҳи дониш набаромада, ба куллаҳои баланди он ҳам
намерасад:

«Кохи бе устод хоҳ сохтан,
Ҷоҳидона ҷон бихоҳӣ бохтан».

(Ҷ. Румӣ).

Дар дониш фиребандагӣ алондани хеш аст. Тақовари илму
донишу барзгарию ҳунар бори вазнин ва погувору тоқатшика-
ни мақру кизбу фиребро набардорад ва ниҳоли ин бор бебо-
ре буда, ӯро на сабздан, на дамидан ва на самар бахшидан
бошад!

Ба устои меҳрубон дурӯғ мағӯ ва кизбу қаззобӣ мақун,
ки ниҳоли кизбро реша набувад ва он ҳаргиз сабз нашавад.

Ранҷи устод тӯро ганҷ орад ва аз ғаму шиканҷа ба қуллӣ
бироҳонад.

Устои меҳрубон ва хирадманд аст, ки тӯро илму таълими
ҳилм диҳад. Ҷони ширин ҳам зинда бо илму маърифат аст.

«Тан ба ҷон зинда асту ҷон зинда ба илм,
Дониш авдар қонӣ қонат ғавҳар аст».

(Носири Хисрав).

Дар назди падар ва модари бузургвор, дар ҳузури дигар
афроди бешумор даҳони шиква аз устод мақушо ва ӯро ҳар
донм бо неки ба ёд ор.

Дар назди устод норасоӣ ва кӯтоҳие содир гардад, онро
набояд нигор намуд, балки эътирофи ӯ авлоқ ва бо бахшиш
хостан узр бояд гуфт, ки суди узр собуни гуноҳ бошад, чир-
ки он шӯяд.

Ҷавонони бахуш мушкилоташонро ба устои меҳрубони хеш
гӯянд ва роҳҳои ҳалли онро бо устод ёбанд.

«Машварат нароку хушёрӣ дихад,
Акхоро акхо ёрӣ дихад».

(Рӯмӣ).

Устодро ранҷондан ва номи бузурги ӯро паст задан гуноҳ аст. Устод ба пешравиҳои кори шогирд аз дилу чон мекушад, дар зиндагӣ орзуи бехтаринаш ин аст.

Шукр, ниҳоли парвардан умедам самару бор овардаст.

Дар дами пирии устод аз ҳоли вай хабар гиред, бо чароғи лутфу эҳсони худ хонаи дили ӯро мунаввар созед, бар ивази ин мардум ба шумо ва ба падару модари шумо раҳмат гуяд ва таҳсини офаринҳо хонад.

Дар ёд нигоҳ дошта бошед, ки ҳурмати устодро ба ҷо овардан ва сазовори раҳмату эҳтиромии мардум гардидан шарзфи бузург аст.

Дар ёд дорам, боре хабар доданд, ки ҳамкасб ва рафиқам — муаллим Зафар Акбарӣ нотоб шудааст. Дилам безобитаю бедаво шуд. Бояд зудтар рафта аз аҳволи ӯ хабар гирам. Вай бар сари болини беморӣ нишаста атола меҳӯрд. Ман ба болои кӯрпачаи ба наздаш густурда гузашта нишастам. Дастархон кушода ҷой овард. Ман аввал ҷойро нӯшида, аввалпурсӣ кардам.

Дӯстам ҳолат ва сабабҳои бемориашро батафсил баён карда, ниҳоят изҳор намуд:

— Хонандагони синфи X Наимҷон Ҳакимов ва Баҳромҷон Икромовҳоро нағз мешиносед?

— Чаро нашиносам, онҳо шогирдонам.

— Маро шод карданд. Ибтидои оғози беморӣ ҳароратам баланд, дар хона ҷуз ҳудам касе не, ҳамсарам дар кор, дар фабрика буд. Ногоҳ ҳар ду шогирд омаданд.

— Дарс нарафта, хавотир шуда, омадем, — гуфтанд. Ҳоли ногувори маро дида, зуд яке ба духтур, дигаре барои хабар додани ҳамсарам рафт. Маро зуд ба бемористон бурданд. Он ҷо хеле хоб кардам. Ду рӯз пеш беҳ шуда, баргаштам.

Рӯзе набуд, ки онҳо омада маро ҳолпурсӣ накунанд. Аз қадришонии шогирдон ба танам мадор омад:

«Сайёхо карда дар ин роҳ ба ҷое нарасӣ,
Музд агар металабӣ, тоати устод бубар!»

(Фаридун).

Ҳар як ҷавон, ҳар як шогирд ҷи андоза хидмати беминат ба устоди киромии хеш зоҳир намояд, меарзад. Эҳтиром ва ҳаққи устодро интиҳое нест:

«Муаллим кист? Ишқу кунчи хомӯши дабистонаш,
Сабак подонию доно, дилам тифли сабакхонаш.
Зи ҳар кас и-ояд ин устоду шогирдӣ, на ҳар кӯҳе
Бадахшон бошаду ҳар сангпора лаъли рахшонаш.
Забон ҷуз безабонӣ нест ин водир муаллимо,
Дареғо, дар ҳама олам надонад кас забондонаш».

Муаллим Зарифӣ ҳамроҳи мо дар як мактаб кор мекард. Ҷӯро ягона фарзанде буд, ки Латифҷон ном дошт. Латифҷон дар синфи II меҳонд, ки ҷанги хонумонсӯз сар шуд. Марду зан, пиру барно бар зидди душман камар бастанд. Дар катори ҳазорон-ҳазор тоҷикписарон Зарифӣ низ ба сафи армия даъват шуда, баҳри ғимояи ватан ба ҷанг рафт. Вай се сол ҷангид ва дар яке аз муҳорибаҳои шадид дар Польша қаҳрамонона ҳалок гардид. Мо ин хабари нохушро шунида, ба хавлини ӯ рафта, ба азои ин хонадон шарик шудем.

Латифҷон, ки аллакай ба баду неки дунё каму беш сарфаҳм мерафтагӣ шуда буд, моро дида, бо баёноти модараш падари марҳумашро ба ёд оварда, ашк рехт.

Аз байн ҷанд сол гузашт. Рӯзе дар кӯча ҷавонписари ҳалиму хоксоре «Ассалому алейкум, рафиқ муаллим!» гуён бо ман гарму ҷӯшон вохӯрдӣ кард. Чехраи ҷавон ба назарам шинос ва гарм менамуд, аммо кӣ буданахро зуд ба хотир оварда натавонистам. Вай ҳам ҳолатамро пай бурда, бо эҳтиром гуфт:

— Муаллим, маро нашинохтед, ман Латифҷон, писари рафиқ ва ҳамкасбатон Зарифӣ.

Ман бо шунидани ин гап ӯро, ки нишоне аз рафиқам буд, ба оғӯш кашидам, дастонахро саҳт фишурдам ва аз аҳволи худаш ва модараш пурсон шудам.

— Модарам нағз, саломат, устод—гуфт ҷавон дар ҷавоб ва воқеан ачиберо нақл кард:

— Рӯзе ба хонаи мо як полковник омада пурсидааст:

— Хонаи марҳум Зарифӣ ҳамин ҷост?

— Бале, ҳамин ҷо, ман ҳамсарашон,—ҷавоб додаст модарам.

— Латифҷон ҳамин ҷост, зиндаю саломат?...

Модарамро фикри «ин шахси ношинос номи фарзанди маро аз кучо медонад?» меғузарад аз дил, ҳайрон мемонад ва:

— Латифҷон ҳозир меояд, амакаш,—гуфта маро садо мекунад. Ман ҳамроҳи ҳамсоябачагон бозӣ карда мегаштам.

Овози модарамро шунида зуд омадам.

— Мана, Латифҷон ҳам, шукр, йигити калон шуд. Илоҳе, ҷон падарашро гирад,—гуфта ба сӯи марди ношинос ишора кард.

Полковник маро ба оғӯшаш кашида, аз пешонаам бўса кард ва бо чехран кушод:

— О, писарчон, чашм нарасад, калон шудай. Аз афташ мактабро ҳам нағз тамом кардӣ, — гуфт ва ба модарам рӯй оварда илова намуд: — Латифчон ба чои писарам, ўро худам меҳононам, бо дилу чои тарбия мекунам. Маро нашинохтагистед. Ман — Одилов, яке аз шогирдони устод Зарифиям. Дар солхон чанг, дар як муҳориба, тасодуфан, бо устод оғӯш ба оғӯш вохӯрда, аз аҳволи якдигар пурсон шудем, баъд чанг рафтем, чангидем. Рӯзе хангоми дамгирӣ устод гуфтанд, ки чанг бо галабан мо тамом шавадӯ сахат ва саломат ба хона баргардем, Латифчонро ба назди ту — ба Ленинград хондани мефиристонам. Аммо сад афсӯс, ки шахид шуданд. Имрӯз омадам, ки орзуи устодро амалӣ карда, Латифчонро ҳамроҳ барам. Шумо чӣ меғӯед оё розиед?

Инро шунида аз чашмони мешини модарам ашки шодӣ рехт. Маро ба ихтиёри полковник дода, гуселонд. Ё маро дар яке аз донишқадаҳои олин шахр хононд, тарбия кард. Унвони инженериро соҳиб шуда, ба днёрам омадам. Хар боре, ки мо ба рафиқ Одилов миннатдорӣ баён менамудем, он кас дар ҷавоб мегуфтанд:

— Ман ҳеч некие накардаам. Агар ранчи ба тарбияи ман кашидан устодро баҳр гӯем, хизмати ман катрае аз он баҳр аст.

«Агар дар дилат меҳри устод нест,
Ба дастӣ умеди ту ҷуз бод нест!»

Устодро бояд ҳамеша хушҳол сохт ва эҳтироми ўро ба ҷо овард. Дар назди устод бо тааммул бояд гап зад.

«Аввал андеша, в-он гаҳе гуфтор». Ҳазлу шӯҳӣ ва ҳарзагӯни берун аз адаб раво набошад. Аз як ҳарфи ноҷо дили гарм сард шавад.

«Сухан санҷида гӯӣ, то дӯстро душман нагардонӣ,
Зи ҳарфи бетааммул ошно бегона мегардад».

(Бедил).

Бояд бо сухани нек дили устодро ба даст овард:

«Ба сухан энида шавад номи ҳама,
Ба сухан пухта шавад хони ҳама».

(Ҷомӣ).

Ками устодро кам мадон. Кӯҳ аз зарраҳосту дарё аз қатраҳо.

«Андак-андак ли илм ҳосил куи,
Андакии моии фаровон аст.
Обҳое, ки ҷумла мебинӣ
Ҳама аз катраҳои борон аст».

То метавонӣ, ҳурмати устодро ба ҷо овар. Зеро Афлотунӣ ҷаҳону Бӯалии замон, Сукроти Ҳакиму Арастуи ҳалим ҳама суҳанварони оламу хирадмандони насли одам таълим аз устод гирифтаанд ва бо шарофати он гулҳои маонӣ аз гулзори маърифат ҷидаанд.

Аммо баъзе ҷавонони беҳирад ва кӯтоҳандеше ҳастанд, ки бо ҷашмони бемехр дар симои гавҳари гаронбаҳо ҳасрӯбарӯи обро мебинанд ва устоди мӯътабар — гуҳари зеборо намебинанд.

Рӯзе аз пайраҳаи гулбоғи шаҳрӣ бо Неъматҷони ҳамдиёрам, ки назар ба ман калонсолтар, дар синфи нухум меҳонд, гузашта мерафтем. Ногоҳ ба муаллим Шарифзода вохӯрдём. Салом дода, умедвор будам, ки Неъматҷон низ ба он кас салом дода, ҳурмати эшонро ба ҷо меорад. Хайфо, ки ӯ тавр нашуд. Дидам, ки ӯ ҷашмонашро ба осмон дӯхта, аз ман каме дуртар рост истодааст. Гӯё рафтани муаллимиро надида, худро надида вонамуд сохт. На меҷунбиду на мижа мезад. Ҷунии рафтори Неъматҷонро дида, хайрон шудам ва пас аз рафтани муаллим аз ӯ пурсидам:

— Ҷаро ба муаллим салом надодӣ? Охир, солҳои гузашта ҳамеша «муаллимҷон, муаллимҷон», гӯён ба ӯ салом меодӣ, ҳурмат мекардӣ ва дар ғайбашон суҳани «муаллимамон Шарифзода бисёр одами хуби шогирднавозанд!» мешунидам аз ту. Имсол ҷӣ шуд, ки?...

Вай форигболони ҷавоб дод:

— Шарифзода имсол ба мо дарс намедиханд...

— Шуд-шуд, фаҳмидам...

Ҷунии акидан иокиси Неъматҷон худситой, қадрношиносӣ ва кӯтоҳандешист, ки ҷавонони софдилу доно ва покҷиддон ҳаргиз ба ин носазой дил намебанданд. Ҷунии шогирдро маҳкум менамоянд, дар зиндагӣ бар ҳилофи ӯянд, онҳо як умр некии устодро фаромӯш намекунанд:

«То ин ки тифл ҳонаду соҳибхунаро ҷавад,
Устоди меҳрубони ӯ хуни ҷиғар ҷавад.
Аҳсан ба он касе, ки пас аз ҳатми мактабаш
З-устоди меҳрубони ҳеш боҳабар ҷавад!»

ПИРОНРО АЗИЗ ДОРЕД

Дили пирон чун обгинаи шаффоф, нозук ва пурэхтирос мешавад. Ин обгинаро бо санги гуфтори нохуш набояд шикаста ба нола овард. Ҳеҷ кори шар ба ранҷонидани дил ва ҳеҷ амали хайр ба дилёбӣ баробар набошад:

«Санги роҳи худ шуморад Қатъаву бутхонаро,
Ҳар ки чун Бедил тавофи қатъан дилхо кунад».

(Бедил).

Чавони доно ва боадаб саъй бар он намояд, ки бо ҳарфи хуш ва бо амали неки хеш дили пиронро ба даст орад, мурғи ҳастаи дами пирӣ банди аз қафас онҳоро озод намояд, то эшон ўро аз бехтарин наслҳои хеш донанд.

Гуфтори талх таъби нозуки онҳоро нохуш ва чехраи зишту ҷабини пурчин дили он корозмудагонро ғамин намояд ва ҷавони боадаб ба чунин ҳоли беҳолкунавда хирғиз роҳ надиҳад. Пиронро афроди соҳибтадбир ва таҷрибаҳои рӯзгордоштаи кабир бояд донист ва бар ҳилофи таъби эшон набояд рафтор намуд. Аммо на ҳама аҳли шабоб чунин мефаҳмад ва сабзаи тасаввуроташ дар саҳрои ақлу хирад ҳамин тавр меамад.

Рӯзе қадам ба пеш мегузоштам ва бо дидан ибрат ба атрофиён назар доштам. Пирамарде ба сояи дарахте нишаста, осуда нафас мегирифт. Ҷавоне аз назди ў мегузашт. Пирамард ба ў рӯ овард:

— Нури ҷашми падар, мегӯянд, ки ба шахрамон мутрибон, хофизон, раққосаҳои хушхиром ва гӯяндагони некупаём омадаанд ва ин бегоҳ намонш меводаанд. Хӯшо, ҳамроҳ мерафтем?

Ҷавонро рӯй турш шуд, чинҳои абрӯвону ҷабинаш бифузуд ва дар ҷавоб изҳор намуд:

— Бузургворо, пир шудаед ва тарки ҷавонӣ бинамояд, ки пиронро кунчи ором ва оромии бардавом хуш бошад, на тамошову таманно ва на дидани хофизу бишинидани тараби мутрибони хушнаво! Бехтар он аст, ки бихобед ва аз ин ҳарфи фарзанд рӯй натобед!

Аз шунидани сухани фарзанд пирро рӯй турш шуда, чехрааш малул гардид.

Хайфо, ки ҷавон дар ҷавоби гуфтори падар тааммул наамуд ва ҳарфи бечо бигуфт.

Вай тасаввуре надошт, ки Носири Хисрав фармудааст:

«Ба пируни забун кун дастгирӣ,
Ки дар пирӣ бидони кадри пирӣ».

Чавонӣ — фасли баҳор, вале аз таҷрибаҳои рӯзгор камбӯр бувад, пиронро таҷрибаи ҳаёт фаровону мадор начандон, вале дар дил ўро орзуи рӯзҳои нақӯн чавонӣ ояд. Бар замини гузориши айёми гуворон умри чавонӣ бо азиз доштани пирон аз эшон таҷрибаи ҳаёт бояд омӯхт ва дар амал ба он амал намуд.

«Зи тадбири пири кӯҳан бармагард,
Ки корозмуда бувад солхвард».

(Саъдӣ).

Чун донан умед бикорӣ хирмани орзуҳои неқ бибардорӣ.

Чуноне ки бо чашми мушоҳида назар мекардам, пири соҳибтадбиреро ҳама хурмат мекард ва дар байни пиру барнодори иззу эҳтиром буд.

Ҳанӯз асрори ин сир маро маълум набуд.

Дар роҳ пирамардеро бидидам, ки ӯ ҳамнишини қарини он соҳибтадбир аст. Он чи маро ноором мекард, аз ӯ бипурсидам ва ӯ дар ҷавоб гуфт:

— Мо ҳар ду дар хурдсолӣ ва чавонӣ бо ҳам будем. Аммаи солхӯрдаи ўро на ҳамсаре буд ва на фарзанде. Қаландарвор умр ба сар мебурд. Ў ҳамеша аз ҳоли аммаи худ хабар мегирифт, парастори ягонан он пиразан буд. Аммаашро меҳуронду мепӯшонд ва иззу эҳтироми пирии ўро ба ҷо меовард. Мардум ин чавонро ситонш мекард. Чун ин нақро бишнидам бифаҳмидам, ки иззу эҳтироми мардум самаран ниҳоли биншондан худӣ ӯ будааст.

Ҳар кучо ба пирон ҷой дода, аз дасти эшон борро гирифта, ба онҳо кӯмак расондан, бо ёрии моддӣ ва маънавӣ дили боэҳтиросашонро шод гардонидан, аз ҳолашон бохабар шудан, бо дили гарму бо ҳарфи нарма ба онҳо дилдорӣ намудан яке аз беҳтарин ҳислатҳои чавонист ва тарку фаромӯши он нашоёд.

Пеш аз ҳама, дар дами пирии азиз доштани қадри падари бузургвор ва модари азизу меҳрубону беозор, ки онҳо дар айёми тифлӣ дасту дилатро гирифтаанд, парвариш ва тарбия қардаанд, дар дақиқаҳои айёми пирии фарзанд дасти эшонро бигирад ва саъй ба тарбияшон намояд:

«Падар дар кӯдакӣ бо шавки дил дасти писар гирад,
Ба уммеде, ки дар пирии писар дасти падар гирад».

(Асирӣ).

Дили пирозор якумр озор бинад ва сар аз ҷайби хоки сияху пурхори мазаммату маломати мардум бурун наорад. Ҷаво-

ни кадрдону кадршиноси пирон ҳамеша боқадр монад ва
халқ ўро чун гавҳараки чашми хеш азиз донад.

Аз пирон кадам пеш гузоштан, хангоми гуфтор сухани он-
хоро буридан, эхтиромашонро ба ҷо наовардан ба эшон ҷои ни-
шаст надодан, пир напиндоштан ва хурмати онхоро кадр на-
намудан нораво ба беадабист.

Ба коре ва амале аз пирон маслиҳат пурсидан ва кадам
ба шохроҳи нишондодан онҳо пеш гузоштан, онҳоро мушови-
ри донишманди хеш доништан ва бо машварати он зумраҳон
волокадр кор кардан майл ва пешан пурандешан ҷавонӣ бу-
вад:

«Бе пир равӣ, ту дар бимонӣ,
Харчанд Сикандари замонӣ».

(Аз ҳикмати халқ).

Дар вохӯрӣ ба кӯҳансолон сари таъзим фуруд ор ва ба он-
ҳо салом бидеҳ, танҳо бо амри онҳо роҳ пеш гир!

«Ал-амру муқаддамун бил адабӣ» («амр — муқаддам аз
адаб аст»).

Дар овони нотобӣ барон ба тоб омадан ва дар эҳтиёҷман-
дӣ ба ҷо овардани эҳтиёҷи онҳо кӯмакрасон бош!

«Ба пирон доимо ёрирасон бош,
Чу пайванду паноҳи ҷовашон бош!»

(Расмӣ).

Аз хизмату амри пирон рӯй матоб, дидадаро бош:

«Дар ин замона ту аз санги сурма ибрат гир,
Касе, ки дидадаро шуд, ба дидаҳо ҷо шуд».

Ба ҳар кас дар ҳар лаҳза бо сухани хуш ба пирон дилбар-
дорӣ хуш аст ва бо дидадарой онҳоро хушнуд намудан хислати
неки ҷавонӣ бувад, ки эшон баъзан бо рӯҳафтадагии таассу-
фовар гӯянд:

«Дареғо, ҷавонию навзодагӣ,
Асар кард пирию афтадагӣ».

«Ғули сурхи ман долан зард шуд,
Танӯри таманнон ман сард шуд».

Ҷавонеро падар ва модар пир буданд. Нодорӣ ва бечора-
гӣ онҳоро заифу лоғар ва бемадор сохта буд. Писари меҳнат-
дӯст ва ғозиле онҳоро дӯст медошт. Ҳезумкашӣ мекард. Бо

ин даромадаш ҳаёти онҳоро осуда ва табъашонро болида ме-
сохт.

Ҳезумаш боре дар бозор ба фурӯш нарафт, маҳзун ва ма-
лул шуд. Чорае бояд ёфт. Каме орди чав ва шир харида, ба
хона меояд, ки онҳо аз ғояти гуруснагӣ сар ба болини қаноат
ниҳода, хобиданд ва хоби ширини он ҳар ду ро сахт ба оғӯш
кашидааст. Чавон аз шир орд ду коса атола (хадир) пухта,
ба сари болини онҳо меояд, ки ҳанӯз хобанд: «Агар бедор ку-
нам, шояд дилашон ранҷад. Охир, гушнаанд». Бо чунин фикр
косаи атолро дар даст дошта, то субҳдам ба сари болинашон
рост истода, то ба хоби ширини онҳо ҳалал нарасад.

Онҳо аз хоб чашм кушода чавонро болон сар бо косаи ато-
ла мебинанд. Ба ҳаяҷон меоянд, ашки шодӣ мерезанд:

— Эй нури чашм! Мо — пиронро азиз дошта, чун шамъи
фурӯзон болон сари мо истода шабро рӯз кардӣ, илоҳо аз ум-
рат баракат ёбӣ, дарди сара набинӣ, сарбаланду баобру бо-
шӣ...

Пирони бекасу бепарасторро азиз доштан ҳислати некӯст,
акси ин ноқасӣ ва рафтори ношоҷиб аст. Ба пирони бекасу кӯ-
лутфу марҳамат онин хуби чавонмардӣ ва қарзест, зеро ки
рӯзе пирӣ ҳам ба сари ту меояд.

«Ҳамекун ба пирони бекас қасӣ,

Қ-аз ин шева, донам, ба пирӣ расӣ».

(Ҷомӣ).

Дар дили пирони ҳассос ва зиндадил ҳам ҳасрати айёми
ҷавонӣ боқист. Чашман завқу шавқи онҳо ҳанӯз аз ҷӯш на-
монда, аз ҳаёт умедҳо доранд. Хайфо, ки тири аз қамон ҳас-
та боз намегардад. Ҳатто ҳасрати онҳо аз садои асосанишон
шунда мешавад:

«Асо аз ростӣ ҳар дам ба гӯши пир мерӯяд:

Дигар дар хоб хоҳи дид, айёми ҷавониро».

Айёми ҷавонӣ ҳам чун оби ҷӯйборҳо пас намегардад.

Дили ҳассос ва донои солдида ба бозгашти айёми ҷавонӣ
умед надорад. Аз ин рӯ, чунин шахсро дилбардорӣ карда, ба
ӯ ёрӣ расондан яке аз сифатҳои хуби волои ҷавонист.

Аз пирон риштан умед қанда, иззу эҳтиромӣ онҳоро ба ҷо
наовардан аз худ беҳабар будан аст. Қомати ҳамидан онҳо
гувоҳи рахти сафар бастанӣ онҳо нест:

«Қомати ҳамгаштан пирон нишони марг нест,

Як қамон сад тирро дар ҳок пинҳон мекунад!»

(Бедил).

Агар дар ҷавонӣ пириро азиз дорӣ, ба пири азизи ҷавонон бошӣ.

«Дар ҷавонӣ дор пириро азиз,
То азизи дигарон гарди ту низ».

(Ф. Ағтор).

РОСТӢ ВА РОСТГӢЙ

Ростӣ ва ростгӯиро дар ҳаёт ҳаргиз завоҷ набувад ва тақовари муроди дил бо ин роҳ ба манзил расад. Бузургон гуфтаанд, ки касе аз роҳи рост роҳи хешро гум накардааст ва суди зиёде аз ин роҳ ба худ бурдааст.

Бояд дониш, ки ростӣ ва ростгӯӣ бехтарин сифат ва аз нақутарин ҳислатҳои олами буда, ғунҷаи ин бӯстон ҳамеша шукуфон ва беҳазон аст. Чароғи ростӣ то абад пурнур ва дили шахси ростгӯӣ ҳамеша пурсурур бошад, зеро офтоби соодатманди одамии аз ҷайби субҳи ростӣ сар бурун орад ва ба дилу дидан мардум нури безавол пошад.

Гавҳари пурбаҳои фазилати ҷавонӣ ва ганҷинаи ростӣ ва садбарги маънавии ӯ аз гулистони донмбахори он ҷой гирад ва ин гавҳару ин садбаргро дар ҳаёт ҳаргиз осебе набошад.

Ростӣ—котили ақраби пурзаҳри дуругӯӣ ва қаззобист, ки дар арсаи зиндагонӣ ин ростӣ аз болои он қачи пурзаҳр ғалаба намояд ва боби адлу адолат ба рӯи кас бикшояд. Тирӣ рост ба нишон гирифташуда ҳаргиз хато наравад ва нишонгири рост онро беҳато ба нишон расонад. Аз ин рӯ дар ҳаёт ва дар олами ҳастӣ бадтар аз қачӣ ва бехтару нақутар аз ростӣ чизе набувад:

«Ба гетӣ беҳ аз ростӣ пеша нест,
Зи қачӣ батар ҳеч андеша нест».

(Фирдавӣ).

Оре, хори маломат ва мазаммати мардум ҳамеша ба пойи шахси қачрафтор бизанад, вале касе, ки ба роҳи рост меравад, ба пой ӯ осебе аз захми он хор нарасад ва аз ӯзори ӯ то абад эмин бимонад. Ниҳоли ростӣ, ки дар саҳни гулшани ҳаёт бинишонда мешавад, пурсамар ва решаи аз ҷашми фазилати неки инсонӣ обгирандаи ӯ ҳамеша сабзу тар бошад.

Ростиро завоҷ набувад ва ростгӯиро пой ба доми қач ҳаргиз банд нашавад ва аз фалокатҳои рӯйдихандаи қачӣ як умр эмин бошад:

«Дилатро рост кун, дар росткорӣ,
Ки ҳаст аз росткорӣ растагорӣ».

(Носири Хисрав).

Бояд хушёр буд, ки тақозои фиребу макри рӯбоҳи макко-
ри қачӣ хиради ростии туро пойбанди ғахвораи қачи хеш на-
созад ва аз оқибати он дурдонаҳои афсӯсу надомат аз дида-
ҳои ӯ ба рӯи зонун ҳасрат нарезад, ки ин ҳол дар ҳаёт пушай-
монҳои зиёде орад. Қачӣ бадбахти орад ростӣ — неқбахти.

«Ростӣ шугли неқбахтон аст,
Ҳар қиро ҳаст, неқбахт он аст.
Дил эн баҳри чи дар қачӣ бастӣ?
Ростӣ пеша кун, эн ғам растӣ.
Ғар қачиро шаковатест асар,
Ростиро саодат аст, самар!»

(Абдулқаҷиди Саной).

Шаҳси рост дар рӯз осуда ва дар шаб ором бошад. Зан-
ҷир ва зангӯлан боби ростгӯӣ шабонгоҳ ба садо ӯяд, ин са-
до ба гӯши соҳибаш ба ростӣ расад ва биме дар дили ӯ аз
қачии дар асл вучуднадошта содир нагардад. Зеро биму ғам
дар қачист ва растан аз ӯ дар ростист:

«Аз қачӣ афти ба каму қостӣ,
Аз ҳама ғам растӣ, агар ростӣ!»

Думи қаждум қач аст. ӯ заҳри неш ба озори қони мардум
занад, қамони қаматҳамида тир ба сина ҳалад: шамшери қач
бебоқ аст баҳри хун рехтан, тавозуи адӯ сурат ва сифати қачӣ
дорад, ки қавшани Дилро¹ ба нишон ғирад ва баҳри қатл
омода ғардад. Ғуфтаҳои пурҳикмат ва дилнишини Бедилро
ба ёд ор ва онро вирди қабон намо, ки ғуфта буд:

«Чу адӯ шавад дузону, маҳури фиреби мақраш,
Ки ба қасди қон тӯфанге ба сари дуто² ништаста».

* * *

«Агар душман тавозуи пеша шуд, эмини машав, Бедил.
Ба хунрезӣ бувад бебоқ шамшере, ки ҳам дорад».

¹ Қавшани Дил — нуқтаи марказӣ, яъне миёнаи дил.

² Дуто — душоҳа, ҳатчае, ки сайёд тӯфангро ба сари ӯ монда, баъд тир
қолӣ мекунад.

Маълум аст, ки сайёд дар вақти ба нишон гирифтани сайд
низ ҳам мешавад ва комати хешро қач месозад.

Ангуштони дасту пой одамӣ азбаски қач асту қачнамоӣ до-
рад, онро ба сарвақти худ мегиранд ва нӯги нохуни паси ан-
гуштонро аз он қачсуратон ҳамеша пок нигоҳ медоранд. Аз
ин рӯ шубҳае набувад, ки тамоми бадбахтӣ, ифлосӣ ва дил-
сиёҳӣ, нокомӣ ва ғочаҳои ногувори ҳаёти одамӣ аз оқубати
қачӣ ва қачрафторӣ ба амал меояд, ки ин рост аст ва дар ин
ростӣ ҳаргиз дурӯғ набошад. Роҳи рост ба манзили мақсад
расонад ва қасро соҳиби бахту саодат гардонад.

Сарбаландии одамӣ аз ростист, аз ин сабаб ҷавони хирад-
манд аз ростӣ сар ба сӯи қачӣ натобад ва ӯ махбуби дили
одамон гардад:

«Напечад сар аз ростӣ хушманд,
Ки аз ростӣ ном гардад баланд!»
«Дило, гар кунӣ ростӣ ихтиёр,
Шавад ҳалки дунё туро дӯстдор».

(Саъдӣ).

Мақом ва мартабаи ростӣ то дараҷае баландӣ дорад, ки
мардумон ҳатто дурӯғи ҳазломезона гуфтаи ростгӯиро ҳам
рост донанд, баръакси он, рости дурӯғгӯиро ҳаргиз рост на-
пиндоранд:

«Ба ростӣ маъруф шав, агар вақте
Дурӯғе аз ту равад, ҷумла рост хонандаш.
На дар дурӯғзанӣ шӯҳра шавӣ, дар ҳама ҷо,
Агарчӣ рост бигӯӣ, дурӯғе донандаш».

(Хусрави Деҳлавӣ).

Ҳамеша хушёр бош, ки аждаҳои болохӯри нафси бад чи-
лави инон ва ихтиёр тавсани хиради туро тобеи ихтиёри худ
нагардонад ва банди доми думи қач ва ҳалқавори хеш насо-
зад, ки он гоҳ ба дурӯғгӯӣ одат кунӣ, рӯӣ аз роҳи рост бито-
бӣ ва оқибат шармандаву шармсор гардию ба манзили мурод
нарасӣ:

«Ростонро балу боло нарасад,
Марди қачрав ба ҳеҷ ҷо нарасад».

(Қамолиддин Биноӣ).

Ё ки:

«Аз қачӣ афӣ ба каму қастӣ,
Аз ҳама ғам растӣ, агар ростӣ!»

Аз зарраи дурӯғ шарораи оташи шару шӯр бархезад ва оромии бисёр касон аз ӯ ноором гардад. Аз ин сабаб ба дӯши касон вазии кӯҳи ростӣ сабуквортар аст нисбат ба зарраи дурӯғ ва қачу қачғӯй.

Дар масалҳо. «Ростири заволи нест», гуфтаанд, ки ин масалро мисл набувад ва ба рӯи амалкунандаи он ҷавони ростгӯю ростқавл боби бахту саодат, фараҳ ва нақӯй ҳамеша боз гардида, дар ҳаёт ӯ бо неқномӣ ном барорад.

Меҳри дили мардум ҳамеша анвор ба хонаи дили ҷавони ростгӯй пошад ва ороишу тобиши он дар осмони софу беғубори дили он ҷавон бошад. Аз ин сабаб, ҷавони неқноми бохирад, бидуни он ки қачрафторӣ ва дурӯғгӯӣ накунад, бо дурӯғгӯиҳои сиёҳрӯй ва бо қачравони дилқачу бадхӯй ҳамнишинӣ накунад, аз онҳо ҳамеша ҳазар намоёнд, ки домон аз дег сиёҳ ва ҳоли неки шахси ростгӯй аз бадхоҳони қачғӯй табоҳ шавад.

Бояд дониш, ки ростӣ гул асту дурӯғ ва қачию дурӯғгӯӣ хор аст. Барои ин, ки кас дар ҳаёт хорири набинад, бояд он гули ҷавониро аз он хор ҳамеша тоза ва хушрангу бӯй нигоҳ дорад, то ки ба дасту дили дигарон аз хори ӯ захме нарасад ва дили пурҳаловати онон беҳаловат нагардад.

Тарбияи олимақоми ростӣ ва ростгӯӣ ҳанӯз аз овони тифлӣ ва рӯзҳои беғубори айёми ҷавонӣ оғоз меёбад ва тадричан тақомул ёфта, ба камол мерасад.

Падару модар, мураббӣён ва дигар бониёне, ки тарбияи атфол ба зиммаи онҳо вогузор аст, ба он эътибор медиҳанд, ки умеди ояндаи онҳо ба ҳамин рӯҳ тарбия гирад ва бо ҳамин гоя ба халқу Ватани азизи худ хизмат кунад.

Рӯзе дар маҷлиси падару модарон як нафар ҷавонмарди тақрибан 35-сола ба суҳан баромада, ба ҳозирон нақли аҷоибро баён намуд:

— Боре ба райони Зафаробод рафта, ба хонаи Мирзоҳаким ном рафиқам меҳмон шудам. Арафани иди май буд. Мирзоҳаким аз рафтани ман хеле хурсанд шуда дастурхон рост кард. Мо чойнӯшон бо ҳам гап мезадем, ҷақ-ҷақу замзама мекардем.

Рафиқам Ҳалимҷон ном писарашро ҷеғ зада ба дасташ се сӯм пул дод, ки рафта аз Окиламакаш ду кило биринҷ харида ояд ва ба модараш гӯяд, ки як оши палав тайёр кунад.

Пас аз дақиқае чанд Ҳалимҷон баргашта омад. Падараш ба вай нигоҳ карда:

— Ҳа, овардӣ? — гуфта пурсид.

— Овардам! — ҷавоб дод писарчааш ва илова намуд: —

Си тин баргардонда дод, килои биринч як сӯму сию панҷ тин будааст. Вай си тини изофагиро ба падараш дароз кард. Рафикам си тинро гирифта ва:

— Писарам, ту ба амакат якто чой дам карда барор, ман ҳозир меоям, — гуфту ба ман нигоҳ карда рамзомезона чашмакӣ зад ва баромада рафт.

Ман ба мазмуни чашмакзани рафикам сарфаҳм нарафта, хайрон шудам.

Вакте ки писарча як чойник чой дам карда бароварда ба назди ман гузошту худаш баромада рафт, дере нагузашта рафикам инз даромада омад ва ба мафҳуми рамзомезона чашмакзаниаш сарфаҳм нарафтани маро пай бурдагӣ барини шуда, ҳамоно оғози шарҳи ҳол намуд:

— Медонед, чӣ, бародар, ман ба назди биринҷфурӯш рафта, нарҳи биринҷро фаҳмидан хостам, ки гуфтаи писарча рост аст, ё?...

— Хош?

— Рост будааст, дурӯғ нагуфтааст.

Ман аз ин гап чизе нафаҳмида худ ба худ мегуфтам, ки рафикам одами аҷиб-дия, ҳамин ҳам гапу кор шуд, ки барон бист тину си тин кас худро ин қадар овора кунад?...

Рафикам шахси зирак ва доно буд. Чунин ҳолати рӯҳии маро зуд пай бурда, боз илова намуд:

— Шояд шумо гумон баред, ки ман чаро ин қадар чашмангӣ мекарда бошам? Не, мақсад ин аст, ки оё нарҳи биринҷро рост гуфт, ё дурӯғро ҳамроҳ кард? Маълум гардид, ки рост гуфтаст.

Вай як пиёла чой нӯшиду пиёлаи дуюмро ба ман дароз карда гапашро идома дод:

— Фарзанд бояд ростгӯю росткавл бошад ва бо ҳамин рӯҳия тарбия ёбад. Бача ҳар гоҳ ки ба дурӯғгӯӣ одат мекунад, дар байни ҷамъият қадру эътиборашро гум мекунад ва аз идораи боварӣ мебарояд, аз тарафи дигар ба воситаи дуруггӯиаш сабаби ба ҳиҷолат мондани ҷанд касони дигар мешавад, ки ин ҳол ҷи барон худӣ фарзанд ва ҷи барон падару модари тарбиякардааш ору нагин бузург мебошад.

Рӯзе барон аз аҳволи хониш, рафтор, ҳулуку атвор ва услубу одоби ҳамин писарча бохабар шудан ба мактабаш рафта, ки бо муаллимон ва роҳбари синфаш камтар мусоҳибавам. Ходисаеро дида хайрон шудам. Аз падари хонанди синфи ҳаштум фаҳмидам, Сангин ном доштааст. У идораро ба сар бардошта, бо тамоми овозаш фарёд мезанад:

— Фарзанди ман чӣ гуноҳ кардааст, ки муаллимаш Набиёда бо гапҳои ғайриқонуний вайро озор дода, ғонбона ҳатто ба тарафи ман ҳам пичингпарронӣ кардааст?

Не, ба ин ахвол ман тоқат карда наметавонам! Ба фарзанди ман ҷавоб диҳед, ба мактаби дигар бурда мемонам, ин ҷо барои вай ҷои хондан нест ва ғайра, ва ғайра...

Вақте ки роҳбари синф «Ин гапхоро ба шумо кӣ гуфт ва ин хабарро ба шумо кӣ расонд?» — гуфта пурсид, вай: «Кӣ мегуфт, ҳуди писарам. Мана ҳуди Ҷӯрақул», — гуфта дар ҳолате ки писарчаи дар паҳлӯяш бо сари ҳамида рост истодаро ишора карда нишон медод, ҷавоб дод он марди шӯрангез.

Ҳамин вақт муаллим Набизода ҷилави гапро ба дасти худ гирифт ба он мард рӯй оварда гуфт:

— Амак, писаратон ба шумо гапҳои дурӯғ гуфтааст. Ман на ба шумо ва на ба писаратон ношоям ҳарфе нагуфтаам. Шумо ба гапи ман бовар кунед. «Гуноҳ»-и ман ҳамин аст, ки Ҷӯрақул дарсро тайёр накарда омадаст ба саволҳои ҷавоб дода натавонист. Баҳои «2» гузоштам. Илова бар ин танҳо дар ҳамин ҷорак 14 соат ба дарси ман иштирок накардааст.

Барои ин, таъкид намуда будам, ки минбаъд худатро ба қолаби ислоҳ наорӣ, ба падарат хабар медиҳам. Инак, вай рафта ба шумо ким-чӣ гапҳои бардурӯғро хабар бурдааст.

Муаллим ба пеши назарам журнали синфро кушода, соатҳои ба дарс наомадаи Ҷӯрақулро як-як шумурда ба падараш нишон дода ва баҳои «2» гирифташро низ аз пеши назари ӯ гузаронид.

— Амак! — гуфта илова кардани шуд роҳбари синф ба гапи муаллим, — Ҷӯрақул на танҳо аз фанни риёзиёт, балки аз якчанд фанҳои дигар низ баҳои бад дорад. Борҳо ба худаш таъкид намудем, сӯҳбат кардем, ки ба хондан дурусттар эътибор диҳад, баҳоҳоишро ислоҳ намояд. Вай борҳо ваъда дод, вале ба ваъдааш вафо накард. Илова бар ин, ҷид борҳо барои сӯҳбат ҳуди шуморо низ даъват карда будем. Ба хотир дошта бошед даркор. Бале, эътибор надодед, наомадед ва аз ҳолати хонишу тарбиягирин фарзандатон хабардор шуданро ҳам ҳатто нахостед. Ҳамин тавр не?

Сангин ба ин саволи роҳбари синф ҷавобе надода, дар ҳолате ки бо сари ҳамида ҷашм аз сари зонуи пояш намеканд, хомӯш менстод. Муаллим ба гап ҳамроҳ шуда:

— Амак! — бо оҳанги андаке баландтар диққати вайро ба гапаш ҷалб кардани шуда, — ҳам ҳуди шумо, ҳам фарзандатон доништа монед, ки дар хониш, ҳунари ва деҳқонӣ касе фиребро ба кор барад, оқубат ҳуди ӯ фиреб меҳӯрад ва аз мазраи умедаш ҳосиле ба даст оварда наметавонад.

— Дуруст мегӯянд муаллим, — гуфт роҳбари синф ба гап ҳамроҳ шуда, — модоме ки ҳамин тавр аст, пас чаро ҳила, қаззобӣ ва ҷаҳолат?

Ќўракул ба шумо тамоман дурӯғ гуфтааст ва бар замини бадхониаш дурӯғгӯиро ҳам пешниҳод кардааст. Ҳамин тавр нест, Ќўракул?

— Роҳбари синфат дуруст мегӯянд? — гуфт Сангин анча аз дамаш фаромада ба фарзандаш. Ќўракул лаблабу барин «суп-сурх шуда, лом намегуфт».

Падараш — Сангин ба дурӯғ будани гапҳои писараш боварӣ ҳосил намуда, ба зерин бори вазнини ҳиҷолат монда ва дар ҳолате, ки аз пешонааш обу арқа мерехт, узрхоҳона гуфт:

— Маро бубахшетон, муаллимон, айби ману фарзандам! Акнун дурусттар фаҳмидам, ки дурӯғ ва дурӯғгӯӣ то чи андоза қасро гирифтори доми ҳиҷолат мекардааст...

Ҳеҷ як падару модар набояд раводор бошад, ки фарзанди ӯ дурӯғгӯӣ бошад ва бо ҳамин роҳ тарбия гирад. Беҳуда нагуфта будаанд, ки «Ростиро завоҷ нест!»

Рафиқам қиссан воқеан дидаашро ба инчо расонда, аз гапаш хулоса бароварда гуфт:

— Дурӯғ ва дурӯғгӯиро ба як дег ташбеҳ додан ҷоиз бошад, метавон гуфт, ки ин дег на танҳо дасту пой, балки дили ҳассосу дидан маънавини одамиро метавонад ҷунон сиёҳ кунанд, ки ин сиёҳӣ шоҳроҳи амалиёти одамии ӯро тира созад ва интиҳои манзили муроди неки худро дида натавонад.

— Бале, — гуфтам ман дар ҷавоб ва мисраъҳои зерин ба ҷодам омад:

«Ростгӯю ростқавлу рост бош,
Тухми қачрафтор андар дил мапош!»

Мазмун ва мафҳуми мисраъҳои болоӣ ба рафиқам маъқул афтада, бо ишораи тасдиқ ба сӯям нигоҳ карду табассум кард ва гуфт:

— Кошкӣ ба назари эътибор нигоҳ дошта мешуд, ки гуфтаанд:

«Агар хоҳӣ, нақӯ бошӣ, нақӯ бош,
Ҳамеша ростқору ростгӯ бош!»

ҚАВОИДИ СУХАНГӯИ ВА СУХАНРОНИ

Доништини забоне, ки бо шири сафед, бо шеваи лафзи гуворо бо дили гарму ҳарфи нарми модар ба хун, ба дилу аз он ба тан ҷою омӯзонида шудааст, ҳангоми гуфтор ба ҳусну латофат, зебӣ ва малоҳат, ба мавзунӣ салосат ва баденети ӯ эътибор додан ифтихору сарбаландӣ ва таманнову арҷмандӣ ба соҳибсухан аст. Ин сарбаландӣ аз ҳама сарбаландихо баландтар ва аз ҳама гармию нармиҳо нарму гармтар мебошад.

Ин кор ба ӯ набояд, вагарна, карохат орад. Дар лаҳзаҳои гузориши ҳаёт ва гуфтору робита ба фарди ҷамъият ба гуфтори шири сафед омӯзиши модар беэътиборӣ ва фаромӯшии он ноҷоиз аст. Чунин шахсро нокас донанд, рафторашро маҳкум намоянд ва ба ҳамин бар ивази шири сафеди модар синаҳрӯзӣ ва синаҳтинатӣ ӯро падид ояд, ки афроди қобил ба вай бо-назари нек нанигаранд ва борони танаффури бар сари ӯ бирезонанд. Зоти муаззам—модар шабоҳа нахуфту туро хобонд, бедор шуда шир дод, боз хобид. Ба сари ғавҳора дар шаби сармою гармо ситора шумурд ва туро алла гуфт, ҷашмони пурмехри худро ба дидаҳои гулгуни ту дӯхт, ба ту ҳарф омӯхт:

«Як ҳарфу ду ҳарф бар зебонат,
Алфоз ниҳоду гуфтаи омӯхт».

Ҳама омӯхтаҳоро бояд нағзтар омӯхт ва ба шарофати он ҷароғи илму маърифат дар хонаи дил барафрӯхт. Он гоҳ дар-ку ҳифзи ҳама забон осон ва аз анвори шамъи ӯ ва дилу ди-ди ту фурузону дурахшон гардад:

«Ҳар кас ба забони худ суҳандон гардад,
Омӯзиши сад забонаш осон гардад!»

Чун забони модарӣ хуб омӯхтӣ, рӯй аз он матоб, онро гум макун ва ба кӯчаҳои сарбастан ҷаҳолат машитоб, ки дар оқи-бат он ба дилат ғаму андӯх орад, дасти афсӯс бар сари зонуи надомат занӣ ва аз интиҳон ин амал ниҳили одамият дар саҳ-ни гулшани ҳаёт туро амал накунад. Забонро нек ниғаҳ дош-та ва ба ҳастии ӯ нек нигаристан туро дар байни халқ баоб-рӯ созад ва дар зиндагӣ шодмониро биорад.

Пеш аз гуфтор андешид, сипас бояд ҳарфе гуфт, ки ифо-дан забон—таҷассуми тафаккур аст ва некуфторӣ боиси су-рури тарафайи бошад. Чуноне ки меғӯянд, ҳар гуфта ҷоеву ҳар нукта мақома дорад.

Суҳанро бамавқеъ ва судбахш бояд гуфт, зеро суҳан чун тири аз қамон ҷастаест, ки онро дигар баргардонида наметав-вад. Ин тирро чунон ба нишон бояд гирифт, ки ба нуктаи мақ-сад расад. Вагарна аз қач ва абас рафтаниш ғӯянда гирифто-ри банди таассуфи нугувор ва ҳичолати бисёр гардад.

Гуфтор—хусни маънавии одамият, аз ин рӯ ин хусни маъ-навӣ бояд хусноро бошад ва ба сомеонаш ҳаловат, гуворон рӯ-ҳӣ бахшад.

Гуфтор нарму ҳалим ва мавзуну мутаассир бошад, на бо лаҳну оҳанги шарир, ки ба дигарон оташи пуршарар ва тано-фури пурҳазар барангезонад.

Бо андешаву тааммул ҳарф оростан мусовияи қавонд бошад

ва дастони саховатмандонаи ин тааммул бар сари сомон гул-
ҳон нақхатори ҳаловатбахш пошад.

Баъзе афрод мағрури ғурур ва таманнои зебу орои зохи-
рӣ гардида, тасаввур менамоянд, аммо аз қавоид ва қонуния-
ти шинуҳез ва дигар унсурҳои ҳаёт зиёновар буда, дар оинаи
пурҷилон зиндагӣ сурат ва сирати маънавии хешро намеби-
нанд ва ба пешӣ назар намеоранд, ки бо чунин аҳволи нопи-
сандона ва рафтори нопазиранда билохир дар назди дигарон
хешро музтар месозанд.

Аз чунин бадҷӯй ва аз чунин бадгӯй бояд ҳазар намуд ва
забонро аз банди ғуфтори ҳарфи бадгӯй бояд бирабуд:

«Агар дорӣ хирад, эй марди хушёр,
Забони бад паси дандон нигоҳ дор!»

(Расмӣ).

«Бараҳна дид лоларову шабнам ғуфт:
Кулоҳи сабзи ту аз боди субҳ чун афтод?
Ҷавобаш доду бихандиду ғуфт нашинид?
Забони сурх сари сабзро диҳад барбод!»

(Аз ҳикмати бузургон).

Қаломӣ бадеъ ва сухан чун ҷароғи оламафрӯзест, ки зиёи
ӯ хонаи дилро мунаввар ва соҳибғуфторашро мӯътабар на-
мояд. Ҳарчанд Ҷамшед ҷоме, Искандар оинае чун ҳайкали то
абад ёдгории ҳамеша дар ёд будае аз худ боқӣ гузошта раф-
таанд, соҳибсуханони олам ва тоҷикзабонони тоҷибарсари ада-
би мо аз сухан машъали тобони пурзиёе во гузошта рафтаанд
ва эътимоди ба он намудаанд, ки анвори ин машъал ном ва
хастии онҳоро ҷи дар оромгоҳ ва ҷи дар зиндагӣ пурнур ва
пурҷило нигоҳ хоҳад дошт:

«Макидони сарангушти ҳома чун тифлон
Ғувҳои бекасию бенавоии сухан аст.
Агар Сикандар аз оина сохт лавҳаи мазор,
Ҷароғи ғурбати ман рӯшноии сухан аст!»

(Соиб).

Магар ҷоиш аст, ки бо ҳарфи ноҷоиш ин ҷароғи пуранвор-
ро ҳомӯш намуд? Ҳаргиз! Ҳомӯшқораш оқибат ҳомӯш шавад
ва аз олами пурасрор бо номи бад биравад.

Дар ғуфтор бояд тааммул намуд, ки аз як ҳарфи бетаам-
мул дили шаффофи дӯст тира гардад, бози табъаш аз парвоз
дар фазои меҳру муҳаббати дӯстӣ боз бимонад ва ошноии ӯ
ба ноошноӣ бадал гардад:

«Сухан санҷида ғӯ, то дӯстро душман нагардонӣ,
Зи ҳарфи бетааммул ошно бегона мегардад».

(Бедил).

«Ахли дилро чини хотир бувад аз ҳад латиф,
Пеши онон, эй сухангӯ, ҳарфи номавзун мазан!»

(Чавҳарӣ).

Моро ифтихори таманноест, бо он забоне ҳарф мезанем, ки асрҳои аср эҳёи Рӯдакии Султон-ул-назм, Фирдавсии назм-ул-слам, Низомии ширинкалом, Хайёми некӯпаём, Саъдию Хофизу суханвар, Камолу Чомии мӯътабар, Сайидон саъдбаёну Бедилу файласуфзабон, Айнии ангубинилисону Мирзони ширинбаён ва амсоли ин бузургони хуршеди дурахшони осмони назм бо ҳамин забон сухан гуфтаанду дурри маънӣ суфтаанд ва бо мероси гу ҳарбори хеш ганҷинаи маънавии илму адаби моро ғанӣ гардонид, онро шӯҳраторову мақбули ҷаҳон гардониданд.

Чунин забонро ҳамеша бояд покиза нигоҳ дошт ва дар мазраи сабзу хураи ин мазорон поку беканор донан мехуру муҳаббати пок бояд кошт.

Бояд гуфтор чунон бошад, ки ниҳоли дил аз ӯ об гирад сабз гардад, на чун боди самуме бошад, ки торҳои дилро ба изтиробу нолиш орад ва гунҷан табъро пажмурда созад. Ҳарфи латиф ва гуфтори зариф шунавандаашро фархундаҳол ва покизатабъ менамояд. Аммо сухани носанҷида соҳибсуханро гирифтори банди мазаммату маломати дигарон созад, муҳри табъаш ба парвоз наояд. Суханро ҳамеша дар парда гуфтаи ва ба ҳар як пардаи садодихандаи ин қонуни эътибор додан авлоқ, вагарна он ҳамчун ҷароғи аз вазии боди ногувор хомӯш гардидае аз садо бимонад ва сухангӯро ба домӣ маломат гирифтор намояд:

«Сухан бепарда кам гӯ аз забони ҳалқ эмин эй,
Ҷароғи зерӣ доман нест ҷандон заҳмати бодаш».

(Бедил).

Пеш аз огози гуфтор бояд ахли хузуро аз пешни назари ақлу хирад гузаронид, то ҳарфи ифодаёфта чун тирӣ киноя ба дили яке аз он сомеони махфил рафта нахалад ва ӯро озурдадил нанамояд.

Рӯзе дар ҷамъомади шохмотбозон ништирок доштам ва бозини онҳоро бо шавку завқи том тамошо мекардам.

Ногоҳ яке бозиро бохт. Аз тамошобинон ҷавоне ба мотшуда бо ҳазлу шӯҳи тирӣ киноя парронд:

— Магар кӯр шудай, ки бо аспн сиёҳ ба фарзини ҳариф «гардӣ»! доданро надидӣ?»

Ба ҷои бойдода шахси дигар дар ҳолате, ки ҷун лаблабун дар қуран танӯр пухтае суп-сурх тафсида пурхашму ғазаб шуда буд, ба ҷавони «ҳазлкаш» дод зад:

— Ҷӣ гуфти, беандеша?!

Ҷавон ӯро якҷашма дида, аз беандешагии худ малул ва пушаймон шуд, ҳичолат кашид, узор хост.

«Шунидам ман суҳан рӯзе зи Афлотун юнонӣ:
Суҳанро пешу пас бингар, пас аз он гӯ агар донӣ.
Суҳан дуррест пинҳонӣ, суҳан шерест зиндонӣ,
Чу шер аз банд во гардад, гирифтаи боз нагдонӣ.
Суҳан санҷида гуфтаи бех, тааммул кун, тааммул кун,
Ки як соат тааммул бех зи садсоли пушаймонӣ!!!»

Қаломӣ бемаъно ва назандешида ва ҳарфи бемулоҳиза дида шунавандаро ба дард орад ва суҳангӯро пушаймон созад. Аз ин норавоӣ бояд ҳамеша ҳазар ва худдорӣ намуд. Гуфтор нозук аст: беандешагиву бемулоҳизагӣ пушаймонӣ оварад. Аз ин рӯ бо мазмуну ба мафҳум ҳарф задан ва ба назокату ҳусни гуфтор эътибор додан сифоти хуб ва амали марғуб аст.

Ҳангоми суҳангӯии касе риштан гапи ӯро буридан ва ба гапи ӯ гап ҳамроҳ кардан, ҳолати рӯҳии нотикро ба ҳисоб нагирифта ва онро пеш аз ҳама, бо мизони ақлу хирад барнакашида, баъзан «донии» хешро «намониш» додан омилӣ нодонист. Ҷунин рафтор ҷонз нест, он аз талаботи одоб берун аст.

То ба нтмом расидани гуфтор бояд сомӣ шуд, ба навбат ҳарф зад ва изҳори мақсад намуд. Дар акси ҳол, баъзан ҳолатҳои ногувор ва ғайриматлаб падида ояд. Мисоле аз таҷриба: 57 сол аст ки омӯзгорам. Дар ин моҳи солҳои тӯлонӣ ҷӣ воқеаҳо, ҷӣ ҳаводисот ва ҷӣ пастику баландихое дар ҳаёт рӯй наводаанд. Онҳо аз пеши назар гузаштанд. Дар яке аз солҳои хониш ҷун дабири синфҳои хатмунадаи яке аз мактабҳои миёна дар адои хизмат будам. Дар байни донишҷӯёни ҳамин синфҳои Одилҷон Оқилов ном ҷавони аълоҳон ва боадабиширинзабоне буд, ки ӯро хеле дӯст медоштам ва ҳамеша навозиштам мекардам.

Бидуни фании риёзиёт дигар аз ҳамаи фанҳо баҳои аъло дошт. Гоҳ-гоҳе кунҷқобона ба ӯ назар мекардам, ки аз сабаби танҳо аз риёзиёт баҳои қаноатбахш доштаниаш рӯҳан дар азоб ва дар изтироб аст. Рӯзе ӯро ба назди худ ҷег зада, пурсидам:

— Эй ҷавони хушҳон сабаб ҷист, ки танҳо аз фании риёзиёт баҳои аъло надорӣ?

Аз шунидани ин пурсиш аз ҷашмони мешии ӯ сирешки ҳасрат рехт ва изҳори дарди дил намуд:

— Дабиरो! Маро одатест, хангоми нутк касе бо микрози нофахмин ҳолати рӯҳин ман гапамро бибурад, дигар ҳарфе гуфта наметавонам ва аз изҳори мақсади хеш очиз мемонам. Бубахшед, ин шиква нест, балки ҳақиқат аст: дабири фанни риёзиётмон хангоми ҷавоб додан ба ин ё он пурсиш бо саволҳои пай дар пай миёни гапи маро мебуранд, ман аз ҳарф задан боз мемонам ва муяссар намешавад, ки донистваҳоямро ба он кас батафсил баён намоям.

Сипас, тасаввуре ба он кас пайдо мешавад, ки ман очизи дониши ин фаннам...

— Хайр, боке надорад, Одил, ғам махӯр:

«Мушкиле нест, кӣ осон нашавад,
Мард он аст, ҳаросон нашавад».—

гуфта ҷавобаш додам.

Фурсате пайдо намуда, бо дабири фанни риёзиёт мусоҳиба шудам ва дар бораи Одил ҳарфе изҳор нанамуда, ба ӯ гуфтам:

— Маро аҷонб одате ҳаст, ки то ба итмом расидани гуфтори касе буридани мобайни сухани ӯро аз рӯи адаб ва қавоиди педагогӣ наметиндорам ва хешро ором нигоҳ медорам.

Дар тааҷҷубам, Одил (хонанди синфи X «а») ҷаро танҳо аз фанни риёзиёт баҳояш қаноатбахш асту дигар аз ҳама фанҳо дорои баҳои аълоост. Хангоми пурсиш аз Одил то ба итмом расидани ҷавоби ӯ хешро ором нигоҳ доред ва мобайни сухан бурида нашавад-чӣ, шояд натиҷаи муфиде ба даст ояд?

Ин маслиҳат ба дабири ин фан маъқул афтод ва оқубат натиҷаи хубе дода, Одил аз фанни риёзиёт низ баҳои аъло мегирифтагӣ шуд.

Адаб ин аст, ки то ба итмомрасии гуфтор бояд сомӣ шуд, ба навбат ҳарф зад ва ифодаи мақсад намуд. Бо оҳанг ва лаҳни нарму ором сухан гуфтан ба матлаб мувофиқ ва нишоннаи одобу хирадмандӣ бошад.

Дар вақти гуфтор иҷозат ва бемавқеъ кор фармуда шудани баъзе калима ва ибораҳо ба монандӣ: масалан, чунончӣ, ба шумо ҳаёт диҳад, фарз қардем, гуфтагӣ барин, хош ки бошад... ва амсоли он мантиқи мақсад ва назокати суханро аз байн мебарад, вале дар ҷои худ ва бемаврид истеъмоли онҳо дар нутқ ба лафофати сухан ва сухангӯӣ осебе наёрад.

Дар гуфтор ҷун сангпорае дар байни биринҷ набояд калима ва ибораҳои шевагии ин ва ё он маҳал ҳамроҳ бошад, балки бо забони софи адабии миллии фасеҳ, оҳангдор ва мутаассир бояд ҳарф зад, ки ӯ сазовори ибрат ва писанди дигарон гардад.

Дар назди доноёни суханвар пешхезӣ, маҳмаддоной ва худнамой кардан аз рӯи адаб нест, фазлу фазилат ин бошад, ки кас диққат ба гуфтори эшон диҳад ва аз онҳо биёмузад.

Дар сухан дуруст ва бо маврид кор фармуда шудани зарбулмасал ва мақолҳои халқӣ, лутфу латифаҳо ва фарду шохбайтҳо, иқтибосу воситаҳои тасвири бадеӣ боиси зебоӣ, мазмуннокӣ гуфтор, таъсиринокӣ ва назокати забон мешавад.

Рӯзе дар яке аз маҳфили дабирион сухан дар боран зан ва ситониши ӯ мерафт. Аз аҳли ҳузур як:

— Ҳаққо, ки зан — чароғи ҳона ва зебоии ҳар як қошонаест, ки бе ӯ касро лаззат ва гуворони ҳаёт набувад, — гуфт ва байтеро илова намуд:

«Роҳати дунё зану дандон бувад.

Бе зану дандон ҷаҳон зиндон бувад!»

Дигаре онд ба хусну латофати тачнис (лутф) дар гуфтор гапашро идома дод ва гуфт:

— Дар Ленинобод маро дӯст ва рафиқи хирадманде умр ба сар мебарад, ки вайро ном Сафохон Аминзода аст. Рӯзе ӯ меҳмони мо шуд. Яке аз рафиқон равона ба қор мешуд, ки меҳмон аз ӯ бипурсид:

— Кучо рафтаниед?

— Барон гӯшт гирифтани, — ҷавоб дод ӯ.

— Бисёр хуб, — гуфт меҳмон, мо ки омадем, шумо гӯшт мегиред, ки чунин ифодан лутфангез таъсири ҳаяҷонангезе ба сомиён бахшид.

Соли 1966. Рӯзе дар назди гулбоғи марказии Душанбе бо Муҳаммадҷон Шукуров мусоҳиб будам, Суҳан ва гуфтугӯӣ мо лаҳза ба лаҳза метафсид ва хирқан авҷ ба пайкари маънавӣ мепӯшид. Аз мо каме дуртар шоири марҳум Файзулло Ансорӣ меистод. Ногоҳ ҷашми мо ба ӯ афтод ва аз надида мондани худ узр хостем. Ӯ феврал ба шӯҳӣ гуфт:

— Дуруст аст, ки маро надидед, зеро шумо маро «ҷашми дидан надоред». Ҳар се баробар хандидем ва завқ бурдем.

Дар сӯхбати ёрон, дар маҳфили маҳфилороён ҳангоми замзаман руфаҳо ва гуфтугузори аҳли ҳукамо, баъзан лаҷоми гуфтор ба ҳар сӯ кашида мешавад.

Дар чунин мавридҳо қавонди гуфтор чунин бошад, ки ҳар як ҳарф ба мазмуни суҳангӯии ҳамон лаҳза мусовият ҳосил намояд ва аз мафҳуми ҳатти он гуфтор иқдом ба беруи наниҳад.

Масалан, вақте ки суҳан дар боран хоксорӣ ва нақӯии фазилатҳои ӯ меравад, метавон аз онҳо ашъори шоирон ва ақидаҳои онҳо тамсил ва иқтибосҳо оварда ва гуфт:

— Бузургони арчманд ва суҳанварони хирадманд хоксории бани башарро писандидаанд ва гуфтаанд:

«Дар баҳорон кам шавад сарсаба санг,
Хок шав, то гул бирӯяд ранг-ранг!»

(Чалолиддини Балхӣ).

«Шохи бемева сар кашад ба қиём,
Шохи пурмева ҳам шавад ба салом».

(Ҷомӣ).

«Нозро аз худиясандӣ дод,
Осмонро замин баландӣ дод».

(Бедил).

Е дар чунин ҳол аз ҷавоби Саъди ба Анварӣ иқтибос овардан ба мақсад мувофиқ мебуд:

Анварӣ дар яке аз қасондҳои худ Қизил Арслонхонро тавсиф ва ситониш карда:

«Нӯҳ курси осмон ниҳи андеша зери пой,
То бӯса бар рикоби Қизил Арслон занад»,—

гуфтааст. Саъдӣ ҷавобан бар ҳилофи мазмуни байти болои мегӯяд:

«Чӣ ҳочат, ки нӯҳ курси осмон,
Ниҳи зери пой Қизил Арслон?
Мағӯ пой иззат бар афлок нех,
Бигӯ рӯи ихлос бар хок нех!»

Истеъмоли воситаҳои тасвири бадеӣ (ҳоҳ ба тариқи наср) дар суҳан низ боиси хушобурангӣ, мутаассирӣ ва ҳаяҷоноваршавии гуфтор мешавад:

«Аз ҷониби машрик шафак
Чун дола бар сини табак,

Қавқаб ба гирдаш чун арак,
Бар орази маъшуки мо».

(Амир Муиззии Самарқандӣ).

«Чашмони шаҳлон обдор, дандонҳои садафгуни қатор,
симон нозанини пуранвор, иқдомҳои ромини он, кабкрафторини он соҳибҷамол дили ошиқро ба тапиш меовард ва моту мабхут месохт» (Расмӣ).

Дигаре аз зебоиҳои ҳусни гуфтор чи дар нутқи даҳонӣ ва чи дар сабти китобат эътибор додан ба мантиқ ва ҳусну му-

носибати дурусти калом мебошад, ки бидуни ӯ таковари су-
ханронӣ ба манзили ифодаи мурод нарасад:

«Чу хӯша хешро аз саркашӣ пос
Надорад, сар ниҳад аз зарбати дос».

(Ҷомӣ).

Ин ҷо мантик ва ҳусну муносибати калом «Хӯша ва дос»
аст, ки вазифаи дос даравидани гандум ва хӯшаи он мебошад.

Оре, ба кор бурдани ҷунин услуб дар суҳан назокати гуф-
торро нозуктар ва ифодаи тафаккурро хушрӯю зеботар ме-
гардонад.

Мавқеи қайд аст, ки дар сӯҳбату маҳфилҳо, дар ҷамъома-
ду шабнишиниҳо, ки баҳшида ба ягон маросими шодмонӣ бар-
гузор мегардад, одатан, мутоиба, ҳазлу шӯҳӣ ва суҳангӯию
суҳанпарронӣ авҷ мегирад. Ханда, ҳис ва ҳаяҷони шодмонӣ
боло меравад. Албатта, ин одати хуб ва анъанаҳои марғу-
бест, ки ба он маросим ҳусни зебое зам мекунад.

Аммо ҳаҷву мутоиба ва ҳазлу шӯҳӣ аз доираи адаб ва хи-
рад берун набошад ва ӯ дили пурширани сомиёнашро тира на-
созад, ки ҷунин ҳол ба қолаби қавонди гуфтор ва ҳусну зебони
калом ғунҷониш надорад.

Хирадмандон суҳанро андешида бамавқеъ каму кӯтоҳ ва
зебову пурмаънӣ гӯянд ва онро биписанданд:

«Адибу оқилу доно қасе бувад, ки суҳан
Ба фикр гӯяду кам гӯяду нақӯ гӯяд».

(Аз ҳикмати бузургон).

Забонро бо хушгуфторӣ бояд сайқал дод, на бо бадӣ, ки
онро ҳама бад бинад ва ҳазар аз ӯ кунад. Забони хуш дорон
қуввааст, ки ҳар ҷизро тавонад ба таъсири ҳеш гирад ва меҳри
дили ҳар афродро нисбат ба соҳибсуҳан афзун гардонад.

«Ба ширинзабонию лутфу хушӣ,
Тавонӣ, ки шиле ба мӯе кашӣ».

(Саъдӣ).

«Дар ин саҳифаи мино ба ҳоман хуршед,
Нигошта суҳани хуш ба оби зар диданд».

(Аз муаллифи «Раззат-ус-сафо»).

Шамъро бод ҳомӯш созад, забони бад сарро барбод диҳад:

«Ҳарчанд бувад калиди ҳар қор забон,
Мақшод ба қавли ҳарза бисёр забон».

Эй хоча, ту шамъию сухан боду хавост
Хохй наравад сарат, нигаҳ дор забон!»

(Аҳли Шерозӣ).

Дар лавҳан хотир нигоҳ бояд дошт, ки сухан ва зебоию
назокати ӯ чун оннан шаффофу софу бегубор ва тозаву пур-
анвор бошад, ки дар он забони мутаассир ва оҳангдори мил-
лин тоҷик таҷассум гардида бошад.

Мо ба забони бой ва зебои хеш менозем ва бо он намебо-
зем, зеро дар эҳтиёту нигаҳдории ӯ бузургон гуфтаанд:

«Сухан бартар зи гардӯн боя дорад,
Хунарианд аз сухан перои дорад».

(Чавҳарӣ).

«Шундам, ки бошад забони сухан,
Чу алмоси бурроғу теги куҳан,
Сухан бишканад минбару доғро,
Зи сӯроҳ беруи кашад морро!»

(Абд Шакури Балхӣ).

ХОКСОРӢ ЗЕБУ ЗИНАТИ ЧАВОНИСТ

Бузургон таъкид кардаанд, ки чавони хоксору ботавозӯъ
харғиз хор нашавад ва агар чун донде ба замин афтад, вай-
ро бо минкор бардоранд:

«Зи нахват¹ пок кун андешан хеш,
Тавозӯъ кун ба ҳар кас пешан хеш.
Чу хӯша хешро аз саркашӣ дос
Надорад, сар нигаҳ аз зарбаи дос.
Чу худро донд бар хок афканад хор,
Зи ҳокаш мурғ бардорад ба минкор».

Хоксорӣ наваде аз ниҳоли сабзу пурбор ва ё барги зумур-
радгуне аз ҳамин навадан сабзи адаб мебошад, ки дидан хок-
сорӣ аз анвори хуршеди адаб нур ва зиёти гирад ва ба он дида
мардум бо дидан муҳаббат нигарад. Саре, ки аз тавозӯъ сар
кашад, он сар харғиз сар накашад. Чавони боадаб сар аз та-
возӯъ барнакашад ва тавозӯъ пешан ӯ бошад:

«Гар тавозӯъ пеша гирӣ, эй чавон,
Дӯст дорандат ҳама халқи ҷаҳон».
«Тавозӯъ медиҳад аз рӯшноӣ,
Басе бегонагонро ошноӣ».

(Аз ҳикмати бузургон).

¹ Нахват — кибр.

Аммо ҳар як гули тавозӯъ, ки ўро хори тамаъ бошад, хирадмандон написанданд ва гӯянд:

«Тавозӯъ ба гарданфарозон накуст,
Ғадо гар тавозӯъ кунад, хӯи ӯст».

Ба ҷо овардани иззу эҳтироми бузургон, бо меҳру мухаббати самимонаи дил ингаристан ва зоҳир намудани лутфу марҳамат ба ёрон ва дӯстони меҳрубон, хешро нисбат ба дигарон ба пояи аввалини меъроҷ нигоҳ доштан аз нақӯтарин фазилатҳои хоксории айёми ҷавонӣ бошад.

Модари дилсӯз ба фарзанди дилбанди хеш Султон Валад (фарзанди Ҷалолиддин Румӣ—Балхӣ. Р. А.) насихат карда гуфтааст:

«Беши талабӣ, зи ҳеч кас пеш мабош,
Чун малҳаму мум бошу чун неш мабош.
Хоҳӣ, ки ба ту зи ҳеч кас бад нарасад,
Бадгӯю бадомӯзу бадандеш мабош!»

Ба доноён доноӣ накардан, риштан гуфтори касеро бо микрози таассуфовари пешхезӣ ва ҷаҳолат набуридан, дил ва забонро покиза нигоҳ доштан, пой нагузоштан бар рикоби таковарӣ бадхӯӣ, ба бузургон ҷой додан, пой аз эшон пеш наниходан, тарки салмо нанамудан ба онҳо, ҳамаи ин сифатҳои хоксорианд дар осмони фазлу адаб ба атрофи моҳи пуранво-вори ҷавонӣ ва одамият.

Ҷавонӣ хоксор ва боадаб маҳбуби дили одамӣ бошад ва ҳар афрод донан меҳр ба ин мазраъ бипошад.

Оқил ном ҷавоне донишқадаи олиро хатм намуд ва ба қор оғоз кард. Вайро сардори идораи хоҷагии об таъин намуданд. Оқил шахси меҳнатдӯст ва боадаб аст. Аз ҳама пеш ба қор меояд, дигаронро бо салому алек пешвоз мегирад. Ба итоат-қунадагонаш бо дили гарму бо суханони нарм муносибат менамояд. Рӯзе дар гулбоғи истироҳатгоҳи назди идораи хеш ба курсичаи нарме нишаста, аз ҳавои тозаву наҳзатҳои боғ нафас мегирифт, ки ногоҳ ҷавонзани ки ин ҷо вазифан фарроширо адо менамуд, дар бағал тифлаки ширхораи барои арз ба назди ӯ омад ва баъд аз салому алек хост даҳон ба арзи ҳол кушояд. Оқил:

— Сабр кунед, — гуфт ба он ҷавонзан рӯй оварда ва аз ҷой бархоста илова намуд: — Бишинед, ба ҷои ман ба ин курсича, шуморо атфол ба даст аст, баъд изҳори муддаои шуморо ман гӯш дорам.

Ҷавонзан аз ҷунин муомила ва рафтори хоксоронаи сардор шояд шарм дошта бошад, ки ба симои нуқрагунаш оби

сурх давид ва чашмони аз шарму ҳаё нимхумор шудаашро ба рӯи кулчашакли кӯдак дӯхта гуфт:

— Маро шарм надоронед, рафиқ Одилов, ба ҷоятон бишинед, ман ду даҳон арзи ҳол намуда, зуд меравам!

— Не ман нишаста, шумо бо кӯдак рост истед, аз рӯи адаб намешавад. Бишинед, гап занед, гушам ба шумо!

Хислат ва хусусияти инсонии Одилов доимо ҳамин тавр аст. Вай чӣ дар маъракаҳо ва чӣ дар дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ калонсолонро ҳурмат мекунад ба онҳо ҷой дода, кадам аз эшон пеш намегузорад.

Он зан ба хонааш рафта, рафтор ва муносибати хоксориан Одиловро ба падари шавҳараш Шарифӣ, ки марди миёнсоли шонртабиат буд ва ба вазифаи муаллими хизмат мекард, баён намуд. Шарифӣ дар ҷавоб гуфт:

— Одилов бо ман шиносост, ҷавони начинб, хоксор, вай сазовори ҳурмат аст.

Зарби мизроби хоксорӣ садон конуни ҷавонии ӯро ба осмони фазилати инсонӣ расонидааст, ки чунин сифатро вассофони назм хеле хуб тавсиф кардаанд:

«Чӣ ҳочат бо такаббур сар чу най боло кашиданҳо,
Зи ҷоми кибр захри ман-манӣ ҳар дам кашиданҳо.
Тавозуъ то тавонӣ пеша кун бо сар ҳамиданҳо,
Балақди ёфт кӯҳ аз пой бар дومان кашиданҳо.
Сари селоб бар санг омад аз бечо давиданҳо».

(Банде аз муҳаммаси Расмӣ бар ғазали Ҳасрат).

Бале, хоксорино пеша намудан касро ба пеш барад ва ниҳоли умри ҷавонии ӯ бор оварад.

Пас дар умри чун фасли баҳор сабзу хуррам ва шукуфони ҷавонӣ кибру гурӯр, худороию худситоӣ ва ман-манию худнамоиро чӣ ҳочат ва чӣ ҷои ҷоиш будан?

Магар хувайдо набувад, ки гуфтаанд:

«Машав бар фазлу доини ҳеч мағрур,
Марав харғиз ту бар роҳи такаббур.
Хирадманде, ҳамеша боадаб бош,
Чу токи сабз доим пурнаб бош!»

(Расмӣ).

Падару модар, устодони мӯътабар, пирони таҷрибаи рӯзгордида, хирадмандон ва суҳанварони олами ҳилму ҳамида-ро ҳурмат намудан, ба ҷо овардани хидмати эшон — нишонаи адаб ва хоксорӣ бувад ва фаромӯшии он насазад!

Ҷавони хоксор чӣ дар сурат ва чӣ дар сират хешро хоксор ва фурутан ниғаҳ дорад, аз ин баҳри амики зиндагӣ гавҳари мурод ба қаф ва аз ин шамъи пурзиё рӯшноӣ ба ҳаёт орад:

«То нест нагардӣ, раҳи ҳастат надиханд,
Ин мартаба бо ҳиммати пастат надиханд.
Чун шамъ қарорӣ, сӯхтаи то надихӣ,
Сарриштаи равшанӣ ба дастат надиханд.

(Салмон).

Бархилофи ин фазлу адаб, раъӣ доштан ба кибр, ғурур,
сарфарозӣ ва худнамоӣ ҷавониро сифласифатӣ бошад, ки ду
рӯз боло барояд ва сипас бо ҳок яксон шавад.

«Авҷи давлат сифлатабъонро ду рӯзе беш нест,
Ҳок агар имрӯз дар ҷарх аст, фардо зери пост».

Ҷавони ҳоксору хуштавозуъро ҳама дӯст дорад ва дидан
меҳри дил ба ҷониби вай орад:

«Ҳохӣ, ки дӯстдори ту гардад ҷавону пир,
Чун нахли пурсамар ба тавозуъ ҳамида бош!»

(Аз ҳикмати бузургон).

Нахли хушрангубӯӣ ва беҳазони маънавии одамӣ аз ҳок
сар берун орад ва нашъунамо пайдо кунад, на аз санг. Инак,
дар васфу ситониши ҳоку ҳоксорӣ бузургон гуфтаанд:

«Дар баҳорон қай шавад сарсабз санг,
Ҳок шав, то гул бирӯяд ранг-ранг».

(Румӣ).

«Нозро ачз худписандӣ дод,
Осмонро замин баландӣ дод».

(Бедил).

«Мақун гарданфарозӣ, то насозад даҳр помолат,
Ки най охир зи ҷурми саркашҳо бурё гардад».

(Бедил).

ШАРМ ВА ҲАЁ

Шарм ва ҳаё чун пардаест дар қонуни одамият, ҳаёт ва
зиндагӣ, ки аз ӯ оҳанг ва савти гуворову дилошӯби маънавия
ба гӯш расад ва соҳиби шарму ҳаёро кас бо тавсифу ситониш
ба забон барад.

Мазрааи шарм ва ҳаё ҳамеша сабз ва пурчило, бешармӣ
ва беҳаёӣ аз он назоқат ва салосат мосиво бошад. Падари хи-
радманду доно ва закитабъи зебо фарзанди ҷавони хешро ба
тарбияи пирӣ хирад воғузошт ва гуфт:

— То дар гулшани ҳаёт ва зиндагӣ чун гул ҳамеша шукуфону нақҳаторо аз ҳазон эмин бошӣ, панди пири доноро чун ғӯшвори зар ба ғӯш гирӣ ва аз киштзори пурмаонии ҳар як ғаломӣ ӯ чун хӯшачине ба домони умед хӯшаҳо чинӣ.

Чуноне ки шикасти устухон пайванд аз мӯмиё шавад, шикасти устухони маънавии ҷавонӣ аз панд пайванд гардад ва суди умри одамӣ аз ӯ ба худ барад...

Пири хирад нахустин бор тифли толиби панд буда, он ҷавонро лабан аз шарму ҳаё дод ва гуфт:

— Эй фарзанд! То инсониро ни соя нигоҳ дорӣ ва дар байни инсонии инсон бошӣ, шарм ва ҳаёро чун дидан бинӣ худ нигоҳ дор ва кадам аз ин хат беруи мағузур, зеро:

«Ҳаё асл аст андар зоти инсон,
Ки дорад одамиро одаминсон!»

(Носири Хисрав).

Бидон, ки шарм ва ҳаё офтобест пуранвор, бар хилофи ӯ кибр ва ғурур чун соя аз ӯ дар фирор бошад ва ҳар қадар ин нур домон паҳн намояд, он соя нопадид гардад ва қомронии аз ҳастии хеш набарад. Дар ҳаёти одамӣ ҳолат низ чунин бошад. Туро нақле ғӯям, бишнавар:

— Ҳакимӣ ном рафиқе доштам, ки пешаи ӯ муаллимӣ буд. Солҳои тӯлонӣ мисли ту ҷавониро таълим меод ва тарбия менамуд. Рӯзе бо табиати вазнини пурчини ҷабин, бо чехраи гирифтаву бо ҳолати шигифта назди ман омад. Ман ӯро ҳаргиз ба чунин ҳол надида будам ва бо таҳайюр ба ҷашмони мешини дурахшон ва симои нуқрагини нурфишонаш ҷашм дӯхта сабаби чунин ҳолати вазнини рӯҳи вайро пурсон шудам. Вай, пеш аз он ки ҷавоб гардонад, чуқур нафас гирифт ва охи тӯлонӣ аз дил бурун оварду баъд шарҳи ҳол намуд:

— Тошбек ном маро шогирде буд, ки ҳафт сол ранҷи таълим ба тарбияи ӯ бурдам. Вай аҷиб ҳислати ношояме дошт: бисёр вақт баланд-баланд меҳандид, ҳамсифонашро мазох ва масҳара меод, кам вақт буд, ки ба дабириҳои хеш салом диҳад ва эҳтиромӣ онҳоро ба ҷо орад.

Рӯзе аз пайраҳи гулбоғи шаҳрӣ роҳгузар будам, ки Тошбек ҳамроҳи падари мӯйсафедаш меомад ва аз падари бузургвор пештар қадам ба пеш мениход. Тасаввуре доштам, ки ӯ ҳамроҳи парастор ва бонии ҳаёташ рафта истоданашро ҳатто эҳсос наменамад ва пардаи шарму ҳаё аз рӯи гирифта буд.

Муаллимони борҳо ба вай насиҳат мекардем, ки тарқи ҷуғӣи одатӣ бад кунад ва бо роҳи одамият биравад. Вале таассуф,

ки хар як панди дуррсифати мо гӯё чун об ба рӯи санг мерехт ва то ба решаи ниҳоли умри ҷавонии ӯ рафта намерасид.

Чуноне ки шуморо аён аст, баъд аз чанд соли дигар пас аз хатми донишкадаи олий фарзанди калониам Ҳалим ба Қўлоб ба кор таъин шуда рафт. Дер вақт сайру саёҳат ва тамошони Хатлонзамини бостониро дар дил мепарваридам ва орзу доштам. Бо ин сабаб ҳамроҳи аҳли байт низ ба он ҷо кўчида рафтем. Нону насиб, чанд сола дар он ҷо иқомат намуда, баъд кашии меҳри зодгоҳ боз кўчида омадем. Ин вақт гуфтанд, ки Тошбек сардори яке аз идораҳои сохтмон шуда кор мекардааст. Маро гумоне аз дил омад, ки «Тошбек, албатта, хешро ба қолаби ислоҳ бояд дароварда бошад, ки чунин вазифаи масъулно ба ӯ лозим донистаанд. Шояд муаллимашро фаромӯш накарда бошад ва маро биниҳад? Ба наздаш равам ва хоҳиш намоям, то фарзанди дигарам Салимро ба коре таъин намоям...»

Дари даромадгоҳи идораашро тик-тик задам. Садое шунида нашуд. «Хайр, шогирд — мисли ниҳоли боровари биншондан боғбон-ку!» — гуфтаму дарро кушода дохили идора шудам.

Вай дар паси мизи корнаш нишаста, дар ҳолате, ки коғазҳои болои мизашро як-як варақ мезад, назаре ба сӯи ман наафканд, аммо эҳсос намуд, ки ба назди ӯ шахсе омада чизе гуфтан меҳаҳад. Вай бе он ки сар боло кунад ва назаре ба сӯям афканад, сарашро каме ба тарафи ман майл кунонида, ҳалқаи чашм андохт ва:

— Хош, хизмат? — гуфта пурсид.

Хайрон мондам ва ба дил:

«Наход маро нашинохта бошад-а?», гуфта кунҷковона пурсидам:

— Бубахшед, шумо маро шинохтед?

Вай баъд аз ин пурсиш каме сарашро боло карда, ба рӯям нигоҳи чуқуре карду баъд мағрурона:

— Чаро нашиносам, шинохтам. Шумо муаллим Ҳакимӣ нестед? — гуфту бе он ки салому алек ва ҳолпурсӣ кунад, ба рӯям нигоҳ карда ва пурсид:

— Хош, хизмат?

Ман бе он ки ба вай ҷавобе диҳам, аз дил гузарондам: «Ин фарраи бешарму ҳаёе, ки нисбат ба муаллими худ ин қадар ношоямӣ таманно дорад, муаллимашро чӣ андоза қадр намуд, ки қадршинуӣ ба фарзанди ӯ зоҳир намояд?»

— Ба назарам, ба коре «банд» хастӣ, баъд меоям, — гуфтаму дигар ба рӯям нигоҳ накарда, баромада омадам.

Ман ҷавобан ба рафиқам гуфтам:

— Аз афъол ва рафтори чунин ашхоси бешарму ҳаё ранҷидан мисли он бошад, ки кас дилгир аз уллоси шағолу аз аккоси сағ шавад. Афроди бешарму ҳаё аъмон маънавист. Ӯ на муаллимашро бишносад ва на каси дигарро. Абулмаонии бузург фармудааст:

«Бухл аз осори беҳаёист ва беҳаёӣ далели нобиноӣ»...

«Хусиро бе арақи шарм тароват набувад,
Гули коғаз беҳ аз он гул, ки бар ӯ шабнам нест».

(Бедил).

Ё ки:

«Гарчӣ гул дар нозуки машҳур дар баҳру бар аст,
Хотири шарму ҳаё аз барги гул нозуктар аст».

Баъд аз шунидани чунин гуфторҳои хикматангез ба ҷеҳраи рафиқам осори хурсандӣ ва ба лабонаш табассуми нарме хувайдо гардид ва дар ҳаёт аз ин дидахояш хулоса бароварда гуфт:

— Бидониستم, ки шарм ва ҳаё дар осмони маънавии марзи одаӣ чун меҳру моҳ нурфишон буда, эшонро ба назари мардум нуронӣ нишон диҳад, бешарму ҳаё дар ҳаёт то абад тира ва тираӯ бимонанд.

— Ҳақко, ки дуруст аст,— гуфтам ман ба Ҳакимӣ нигоҳ карда ва илова намудам:

«Ҳаё бояд, ки дорад одаминод,
Ки лаънат бар вучуди беҳаё бод!»

(Носири Хисрав).

ҚОИДАИ САЛОМУ АЛЕЙК

Салому алейк воситаи ифодани орзуи нек ва изҳори эҳтиром дар байни мардуми мост, ки он аз аҷдодони бузургвор ва нақўгуфтори волокиборамон чун ганҷи гаронбаҳои маънавий ба мо мерос мондааст, то ки имрӯз наслҳои дидан умед бастаи он бузургон ворисони он ганҷ бошанд.

Дар воҳури ва мукотибаҳои салому алейк одати нек ва наҷиб аст, ки чун шамъи пурзиё ба дилу дида нур ва сурур бахшад.

«Ассалому алайкум» маънои «саломат ва тинҷ бошед»-ро дорад ва ҷавобан «ваалайкум ассалом», — ифодани орзуи неки ҷавоби «шумо низ саломат ва тинҷ бошед» аст, ки бо ин

орзуи нек ва эхтироми тарафайн ба ҷо оварда шавад ва ба ҳар ду тараф эҳсоси сурур ва меҳру муҳаббати дил ба вукӯъ пайвандад.

Бо ёрон ва дӯстони меҳрубон салому алейк дар ду ҳолат мебояд: ҳангоми вохӯрӣ, ки онро салому алейки дидани дидор ва бо ҳам дучорони ёрони вафодор, вақти бозгашт низ «ассалому алайкум!» — гӯянд, ки онро салому алейки видоъ (хай-ру хуш) гӯянд ва дар зери пардаи салому алейки сонӣ орзу ба умеди неки ёрон пинҳон бувад, ки ӯ ифодаи «умедворем ва орзумандем, ки боз саҳат ва саломат баҳам дучор оем ва дидор бинем»-ро дорад, ки истеъмоли он бисе маҳдуд аст, ҳатто истифодаи ӯ ба таври ҳеҷ мебошад.

Салому алейк бо овози шунаво, самимона ва бо чехраи кушодаву меҳру муҳаббати дил зебой дорад, на бо овози пасту чехраи дурушт, ки шунавандаашро эҳсоси ногувори таноффур падида орад ва ҳатто баъзан рӯй ба тарафи ӯ наёрад.

Одатест, ки баъзе аз афрод иборан хуш ва мазмуннокӣ «ассалому алайкум»-ро танҳо бо як калиман «салом!» хоҳанд адо кунанд. На, ин дуруст нест! «Салом» чун мурғи болу парбуридаест, ки ӯ аз хонаи пурмеҳру муҳаббати дили ёрон ба худ ошён нагирад ва шунавандааш онро напазирад.

Аз масофаи дур ба ёрон ва дӯстон бо як дастро ба рӯи сина гузошта сари таъзим фуруд овардан ва бо ишоран самимият адои салому алейкро ба ҷо овардан кофист, на бо мағрурият танҳо бо каме ба пеш сар ҳам карда гузаштан қонеъ гардидан, зеро аз чунин вазъияти рӯҳии кибру гурур наҳхати гули хоксорӣ ва самимият ба машоми шахси дигар нарасад ва меҳри рафоқат аз дили ӯ бибарад.

Баъзан дар дили баъзе аз ашхос гумон меояд, ки ба касе аввалин шуда салом додан гӯё худро дар назди ӯ камқадр кардан бошад. На, ҳаргиз! Бар ҳилофи чунин ақида саломи аввалин шамшерӣ бебокест, ки синан ҷаҳолаткадан кибро чок кунад, ё рамзи муҳаббатест, ки аз зиёи ин меҳру муҳаббат дилу дидан ёрон мунаввар гардад.

Ба саломе, ки танҳо бо ишоран каме сарҳамкунӣ зоҳир мегардад ва решаи он аз кӯлобаи пуруфунати кибр об мегирад, ҷавоб гардондан ҷонз набувад ва бе он ки назаре ба сӯи эшон афканда шавад, хомӯшона гузашта рафтан авло ва бебаҳост.

Аз мадди назар набояд дур кард, ки ҳар гоҳ дӯст ё рафиқа баъзан бо сабаби мушаввашхотирӣ ё номуътадилӣ узви шунавой саломро пай набарад ва ҷавобе ба ӯ надихад, аз эшон ранҷидан дуруст нест ва набояд ба дил ҷой ба кин дод.

Ҳангоми салому алейк ва ҳолпурсӣ, ҳаддалимкон салом-

тии аҳли хонадон, хешу акрабо ва наздикони эшонро низ пурсидан ва агар ӯ дар хониш ва ё ба меҳнат ба пешравӣ ва муваффақият соҳиб шуда бошад, муборакбод намудан, ё тасодуфан ногуворие дар ҳаёти ӯ рӯй дода бошад, изҳори таассуф намудан, бо каломи нарму гуворо дилдорӣ додан, некии ҳаёт ва кори ояндан ӯро орзу намудан аз рӯи қоида зарур бошад, аммо пеш аз пурсиши ҳол бояд андешид, ки ба шахси бефарзанд «Нури чашмиҳо саломат ҳастанд?» ба бепадару модарон «волидаи ғамхор, қиблагҳои бузургвор саломатанд?» — барин саволхоро додан аз рӯи адаб набошад ва чуни ҳол боиси ҳиҷолатмандии тарафайн гардад.

Аввал салом додани ҷавонон ба солёфтагон аз рӯи адаб бувад, ин адаб ҷавонро ба пирӣ барад ва аз мазраи умр хӯшахон орзу даравад.

Саломи бокибру гурур, бо ишораи чашму абрӯ ва сарчунбонӣ додашударо ба қоида ва шахсии мизони одамият дуруст пиндоштан норавост. Ба чуни ашхоси мағруру такаббур бо кибру гурури аз ӯ бештар ҷавоб гардондан авлост:

«Такаббур ҳам тавозӯъ — ҳар ду мебояд бар инсонҳо,
Ба гул шабнам, ба оҳан оташи сӯзон ба кор ояд».

(Бегдил).

«Бо балон бад бошу бо некон нақӯ,
Ҷон гул-гул бошу ҷон хор-хор».

(Саъдӣ).

Сӯнистеъмоли мансаб, давлату насаб ба салому алейк дуруст нест: муаллиме ба як нафар шогирди аълохон ногоҳ баҳон бад гузоштааст. Ҳар гоҳ сабаби онро фаҳмиданӣ шуда роҳбари синф ба муаллим муроҷиат намояд, ӯ бо хашму ғазаб гуфтааст:

«Барон ман ҷӣ, аълохон буданаш барон хуш. Бегоҳ ба ман салом надода гузашта рафт. «Давон курут оби ҷӯш» гуфтаму баҳон «2»-яш мондам, ки минбаъд хушёр шавад». Сипас, вақте ки роҳбари синф ҳақиқати ҳолро фаҳмиданӣ мешавад, муайян мегардад, ки он шогирд дар ҳақиқат, муаллимиро надида будааст.

Аз шарофати салому алейк дили ёрон шод шавад ва тифли нозпарвари дӯстӣ ва рафоқат аз он бинозад ва ноз парварад.

Баъзан ба саломи хурдсолон шахсонӣ калонсол ҷавоб нагардонда гузашта меравад. Албатта, ин кори хуб нест ва берун аз қоидаву адаб аст, ки дили ҷавонии хурдсол озор мегирад ва минбаъд боиси қатъ гардидани саломӣ ӯ ба калонсолон мешавад.

Бинобар он дар чунин ҳол ба саломи он ашхоси хурдсол бо овози баланду шунавои навозишкоруна бояд алейк гирифт, то ба ин соҳан адаб рағбати ӯ бештар ва афзунтар гардад.

Ҳар пагоҳ пас аз шустани дасту рӯй, пеш аз ҳама, ба назди падару модари бузургвор омада, ба онҳо салом додан ва ҳурмати эшонро ба ҷо овардан аз нақутарини фазилатҳои айёми ҷавонӣ мебошад, ки ниро бояд ҳамеша дар ёд нигоҳ дошт ва саъй бар иҷрои он намуд.

Салому алейк ва ҳолпурсӣ бо чехран кушоду дили шод, бо табассуми гарму дили наرم хушӣ ва зебӣ дорад, ки ӯ ифодан қонда ва қонуни савту навобахши салому алейк бошад ва дил аз ӯ шод гардад:

«Шуд фаромӯш маро, роҳи саломат зи ғамат,
Чӣ шавад, гар ба саломат дили ман шод кунӣ!»

(Анварӣ).

УНСУРҲОИ САЛОМАТӢ

Ривояте ҳаст, ки рӯзе гӯё Афлотун гуфтааст:

«Қасе, ки истеъмоли ҷурғот дорад ва ҳафтае як маротиба ба гармоба меравад, таҳсин, ки ӯ мемирад? (Яъне умри ӯ дароз мешавад).»

Бале, яке аз восита ва унсурҳои саломатӣ ва тандурустии одамон ба гармоба (ҳаммом) рафтани аст, ки рагу пайро нарма мулоим ва аъзоро солим гардонад. Гармоба воситаи тарбияи бадан, рафъи дарду иллат ваъфи пайкару меъда буда, ба кас сабукию офиятмандӣ бахшад.

Саломатӣ ва офиятмандӣ дурдонаи бебаҳо, шамъи фурӯзонии пурзиё, давлати безавол ва дар саҳни гулшани умр ниҳоли сабзу баркамол аст, ки ӯро қиёсе набувад:

«Чаро нолам зи дасти тангдастӣ,
Ки ганҷи бекиёс аст тандурустӣ»,

Байни хирад ва саломатӣ риштаест мебошад, ки онро ҳамеша пос нигоҳ дошт ва хушёрӣ бояд ба қор бурд, ки ин ришта аз инону ихтиёр берун наравад, вагарна ношоямиҳо ба вуқӯъ пайвандад ва зарар бар саломатӣ орад:

«Ба ҳар қоре сари ришта нигоҳ дор,
Инон якборагӣ аз даст мағзор!»

(Носири Хисрав).

Хамроҳи дӯстон, дилхоҳон ва хирадмандон будан, сӯҳбат бо эшон доштан ва дар маҳфили он покизамирин будан низ боиси шодмонӣ, саломатӣ ва дарозии умр гардад, ки ҳокимони доно, солим-ул-фикр будан дунё ниро писандидаанд ва ҷун омил ва унсур саломатӣ пиндоштаанд.

Бар ҳилофи ӯ, бо душманон, дӯстони эшон, бо душманони дӯстон, бо ҷоҳилон ва ҳамдильнабудагон набояд сӯҳбат ва ҳамнишинӣ кард, зеро аз ҷунин аҳвол ба саломатӣ суде набувад ҷуз ғаму дард.

Ҷонзи сабту эътироф аст, ки барои нигоҳ доштани саломатӣ ва дарозии умри азиз эҳтиёт ва эҳтиёткорӣ зарур аст. «Эҳтиёт — ними ҳаёт» гуфтаанд. Эҳтиёт, яъне чист? Вақт ва меъёри ҳобу ҳӯрокро пос доштан ва тағир надовдан. Хешро тоза ва озода нигоҳ доштан. Алалхусус ботниро! Ин чи маънӣ дорад? Ботини одамиро ба як осмони софу беғубор ва дили ҳасосро дар ин фазои беканон ба офтоб ташбеҳ додан ҷонз бошад, кину адоват, бадгирӣ ва шикоят, ҳасуд ва ғайбат, кизбу каззобӣ — ҳама ҷун абри сиёҳанд, ки пеши офтобро гиранд, ӯро намегузоранд, ки ба ҳар сӯ нур фиристад ва аз анвори хеш маъворо мунаввар созад. Дар қонунияти баланд нигоҳдорӣ саломатӣ дил ба кура ташбеҳ дода шавад, кину адоват, кизбу каззобӣ, дарди бедавон рашқу ҳасуд ва нотавонбинӣ — оташи доимфурузонӣ ҳамин кураест, ки ҳар лаҳза банд-банди устухони соҳибашро ба сӯзиш орад, онро беҳол ва ғасурда созад, дар интиҳо ин устухон ва пайкари ғасурдашударо ба ҳокистар мубаддал гардонад ва саломатиро яққоя бо умри азиз ба ҳок барад.

Барои нигоҳ доштани саломатӣ дилро тозаву мусаффо ва дар ҳастии самимият бояд нигоҳ дошт, ки ин сабаби нашъунамо ва ба камолрасии ниҳоли умри одамӣ бошад.

Ба дараҷае ақлу хирад дошт, ки аз онҳо решаи насли умр ва саломатӣ аз сарчашмаи меҳнат об гирад. Меҳнат одамиро ҷавон нигоҳ медорад ва ба дарозии умр сабаб мегардад.

Бе меҳнат на ғафат саломатӣ, балки тамоми мавҷудот дар шакл ва ҳастии хеш вучуд наmedioшт:

«Зи меҳнат гул бирӯяд дар гулистон,
Ба васфи гул шавад булбул ғазалхон.
Агар меҳнат набудӣ андар одам,
На гул будиyo на булбул ғазалхон».

(Расмӣ).

«Бидоред қори ҷаҳонро ба ранҷ,
Ки аз ранҷ ёбад сарфароз танҷ».

(Абдалӣ ибни Сино).

Гуфтори нарма ва муомилаи гарм бо хар як афрод — омили амалии саломатист. Аз чунин афъол боди сарду ногуворе ба кас нарасад ва хешро ҳамеша фархундаҳол эҳсос кунад, ки ин ҳол саломати ро беҳол насозад ва онро хушҳол ниғаҳ дорад, ки аз қонуниятии зиндагӣ аз «бале» ҳамеша акси садои «бале» ба гӯш расад ва дил сурур аз ӯ барад.

Чун аз дӯст, дӯсти дӯст ва душмани душмани хеш дар сӯҳбат ва ҳамнишинӣ аз ӯ ҳаловати маънавӣ барӣ ва ин ҳаловат унсуре аз солимгардии саломатии ту гардад, ҳазар аз он дӯсте бинмо, ки риштаи дил бо риштаи дили ағёр пайвастае дошта, бо ҳарфи сарди хеш саломатии тӯро фуру нишонад ва ба хотири шодмонии ағёри ту гавҳари дӯстӣ ва рафокатро ба зерӣ пой бимонад, ки аз чунин «дӯст» бояд ҳазар намуд:

«Бо душмани ман чу дӯст бисёр нишаст,
Бо дӯст набоядам дигар бор нишаст.
Парҳез аз он шакар, ки бо захр омехт,
Бигрез аз он магас, ки бо мор нишаст».

(Абдуллоҳ ибни Сино).

Дар ҷои кушод ва ҳавои тозаву бегубор бештар пиёдагардӣ ҳам омили хуби саломатӣ бошад. Дар чунин ҳол хуни ҳама узвҳои бадан ба ҳаракат ояд, уқоби рағу пой одамии дар ин лаҳза болу пар кушояд ва ҳаракати муфид зоҳир намояд.

Аз сайри гулу гулзор ва тамошои сабзаҳои, навдамидаву обҳои нуқрагину ҷӯйбор дар мавсими баҳор хешро дар канор доштаи ҷонз набувад ва ҷумлан он решаи ниҳоли саломати ро об диҳад ва онро ба камол расонад.

Барои солим нигоҳ доштани пайкари чун сарв тозаву тар буда, ҳаракат мебояд, ҳаракат ва тарбияи ҷисмонӣ — ҷисмо ро обутоб диҳад ва дар арсаи зиндагӣ ӯро ба камол расонад.

Аммо ҳаракат ва тарбияи ҷисмониро меёро мебояд. Ҳаракати бемеъёри узв чун қонуни бепардаест, ки ӯро ба таври мурағаб наво бошад ва на садо.

Дар дуруст ва пос нигоҳ доштани меъёри ҳаракати узвҳо ва роия намудан ба қонуниятии ӯ таълим ва роҳнамони устод зарур аст:

«Қои беустод хоҳи сохтан,
Қоҳилона ҷои бихоҳи бохтан».

(Рӯй).

«Ҳеҷ кас аз беши худ ҷизе нашуд,
Ҳеҷ оҳан ханҷари тесе нашуд».

Чуноне ки ногуворвазандан гармсел ва самум гулҳои навшукуфаро пажмурда ва берангу бӯй намуда, окибат онро ба хазон мубаддал намояд: нӯшидани май, чокидани сигор ва дигар навъҳои афъюнсифот тамоми пайкари одамиро афсурдаву нотавон созад ба раичу бемориҳои заъфовари тоқатшикан ва пурозор гирифтор намуда, ўро ба бистари беморӣ вогузорад ва аз пушаймониҳои бесуд дар дили пурхасраташ афсӯсу надомати зиёде оварад: «Чӣ илочест, ки тири аз камончаестаро дигар баргардондан муяссар нашавад ва онро илоче набувад...»

Аз пурхӯрӣ ва аз хӯроки зиёд аз меъёр кор ва ҳаракати меъдаро вазнин гардондан вазниниҳои тоқатфарсое ба саломатӣ орад ва ин вазнинӣ фараҳ ба табиату умр наёрад:

«Иллати мардум зи пурхорӣ бувад,
Хӯрдани пур тухми беморӣ бувад».

(Фаридаддини Аттор).

«На чандон бихӯр, к-аз даҳонат барояд,
На чандон, ки аз заъф қонат барояд!»

(Саъдӣ).

Инак, аз пурхӯрӣ ҳамеша бояд парҳез намуд, ки дараҷаи саломатӣ аз ӯ ҳаргиз наяфзуд:

Ғизои кам шифоангез бошад,
Бале, асли даво парҳез бошад!»

(Бадриддин Хилолӣ).

Бо ағъёр ва дӯстони ӯ, бо ҷоҳилон ва дилнохоҳон машин ва сӯхбати онҳоро ба худ раво мадор, ки ҳар як қаломни эшон тӯро хуш наояд ва хуш мерасад, ки аз падидаи ҷунин нохуши эҳтиёт бояд буд, ки ӯ боиси кӯтоҳии умр ва бадшавии саломатӣ гардад.

Дар осмони умр ва зиндагӣ ханда, хурсандӣ ва фараҳмандӣ чун меҳру моҳест, ки ба симои арӯси саломатӣ нур афканад ва ҳамеша ин арӯсро нозанин нигоҳ дорад

«Саломат то ки бошӣ, эй ҷигарбинд,
Бех аз ҳар дурру гавҳар бишнавад ин панд,
Биханду шодмонӣ кун дар олам,
Ки дигар зиндагӣ н-онд ба одам».

(Расмӣ).

ҚАДРИ НОН

Хар гоҳ хирад ба гуфтор меомад, бо забони ҳол мегуфт: дидан аклу заковат бикшой, нигар ва бидон, ки бе нон ҳаёт, бе ҳаёт мавҷудоти оламӣ вучуд надорад. Дар ҳаёт ва зиндагӣ неъматӣ нодирест, ки гӯё то руи пайкари одамӣ аз ӯ таркиб ёфтааст ва бе нон он риштаҳо харобу қанда шаванд ва заниши набз ҳаракати ҳешро қатъ намояд. Инак, бе нон-ҷон ва бе ҷон ҳаёте нест! Афроде, ки ба қадри нон намерасад ва онро қадр наменамояд, ӯ қадри ҳаёти ҳешро надонад ва дигаронро низ қадр қарда натавонад. Бояд нонро чун ғавҳараки ҷашм донист ва ҳамин тавр қадр намуд.

Садҳо ва ҳазорҳо сол аст, ки аҷдодони мӯътабар ва қадришиносамон нонро аз ҳамаи неъматҳои мавҷудаи зиндагӣ болотар дониста, азиз нигоҳ доштаанд ва дар арзиш аз симу зар, ғавҳару ёқут ва лаълу марҷон қиматтар пиндошта, ҳар як резан онро аз замин бардошта ба ҷашм молидаанд:

«Аз замин нонрезаҳо ҷида, меомам ба ҷашм,
Нони гарми меҳнатиро дида, меомам ба ҷашм».

(М. Турсунзода).

Бале, нони гарми меҳнатӣ! Барои ин нони гарм меҳнат ва ҷатраҳои арақи ҷабини одамон сарф шудааст ва бо осонӣ ба даст оварда нашудааст. Инак, ба қадри нон расидан — ба қадри меҳнати меҳнатдӯстон расидан ва нонро чун самарани ҷилдараҷаву олисифати меҳнатӣ эшон пиндоштан аст. Агар нонро ба гул ва булбулро ба одамӣ ташбеҳ додан ҷонз бошад, бе нон на гул дар гулзори на булбул дар гулзори доимбахор мебуд ва арсан ҳаёт тикӣ аз ҳамаи он менамуд.

Нон — неъматӣ пурэҷозӣ бошарофат аст ва аз шарофати ӯ одамӣ аз бисёр ҳаводисоти нугувори даҳр ва қасофатҳои баҳр-рубар эмин монад ва сипас ҳешро нақубахт пиндорад. Нақли пирамарди хирадманде ба ёд меояд:

Чанд солҳо пеш ҳамроҳи устод Зуфархон Ҷавҳарӣ ба меҳмонии яке аз дӯстонамон ба Шаҳристон рафтем. Пас аз ду рӯзи меҳмонӣ бозгашт намудем. Хангоми гусел мизбон:

— Нон ҳамроҳи роҳ, дафъӣ бало, ғизои бехтарини пиру барноост. Бе нон дунё ба назар зиндон, тифли ғизои модии одамӣ гирён, — гуфту ба мо дуто нон дароз қард. Ҳарчанд мо:

— Э, масофаи байни Шаҳристону Ўротеппа чандон дур нест, нонро нагирем ҳам мешавад, — мегуфтем, соҳибхона ғапӣ маро рад мекард.

— Якравӣ қори хуб нест, намегузорам, ки шумо дар роҳи

сафар бе нон равед,— гуфту моро водор намуд, ки он дутонро бо худ бигирем.

Мо аспсавор хеле роҳ паймуда, ба даштне баромадем, ки чуз сабзаҳои навдамидаву гиёҳҳои ҳарранган кӯҳӣ ҳеҷ паррандае ба назар наменамояд. Ногоҳ рафикам бо овози шадиду хавлноке ба ман нигоҳ карда гуфт:

— Оҳ, мурдем!

Ба сӯи мо ду саги балорӯ чун тир давида аккосзанон меомаданд. Онҳо ба назар сағҳои ҷӯпоние буданд, ки ҳатто аз гург бартарӣ доштанд. Сағҳои* маст ба наъраи соҳибхонашон ҳам итоат накарда, аз паси аспҳои мо медавиданд ва моро дунболагир буданд. Мо ҳам чилави аспҳоро сар дода, ба пеш ҳаракат мекардем. Тақрибан масофани ҳафт-ҳашт кадам монда буд, ки якто нонро аз бағалам бароварда, ду ним кардаму ба тарафи сағҳо ҳаво додам. Сағҳо ҳамоно аз ҳамла боз истода машғули хӯрдани нон шуданд. Мо ба пеш ҳаракат намудем. Сағҳои аз худ рафта баъди хӯрдани нон боз моро дунбола гирифтанд. Нони дуюмро ҳам ба мисли аввала ҳаво додам ва бо ҳамин минвол ба сарҳади шаҳр расидем. Сағҳо қафо гаштанд. Нон дафъ ва рафъи балон ногаҳон шуд.

Вакте ки накли мӯсафед ба ин ҷо расид, сухани ӯро қувват дода гуфтам:

— Бесабаб нест, ки ҳангоми гуселонидани меҳмон модарон нон медоданд. Расму одатест, ки дар ғахвора ба таҳи сари кӯдакон нон мемонанд, ки натарсад, нон барики азиз шавад.

Дар як қатор шаҳру ноҳияҳо расме ҳаст, ки рӯзи ғахворабандонӣ кӯдак модари тифлзодро ба рӯи ҳафт қабат кӯрпача мешиндонанд, ба дахонаш якто нони бутунро мегазонанд. Баъд бачагону духтаракон бо ҳаёҳуи зиёде давида омада, нони газиданӣ вайро аз дахонаш гирифта мегурезанд, занҳо масрурона хурсандию шодмонӣ мекунанд.

Ман гузаронидани ҷунин маросимро нахустин бор дидаам. Хурдсол будам ва сабаби маъракаи ҷунин лаҳзаи нек ва шодмониро аз кампири солхӯрдае пурсидам. Вай аввал модарвор сарамро сила карду баъд сабаби ин корро шарҳ дод:

— Ҷони модар, бидон, ки шарофати ин маросим лаҳзаи шодмоннест барои модари тифлзод, ки ба ӯ ҳамин рӯзи шодмонӣ муяссар шудааст ва ба шарофи он аз ҳама азизтарин неъматӣ ҳаёт — нонро ба ҷавонии тӯхфаву инъом менамояд, ки онҳо ҳамеша мисли нон азиз бошанд ва ба камол расанду соҳибфарзанд гардида, дар ҳаёташон ба шарофати ҷунин рӯзи шодмонӣ муяссар шаванд!..

Аз ҳамин сабаб кампирҳо ҷавонони нон гирифтаре ба ат-

рофи худ, гӯё ба зери пару боли худ гирифта, ба онҳо мегӯянд:

— Нури дидан мо! Нонро пора карда ба нияти нек хӯретон!

Ба шарофати ҳамин нон шумоён ҳам калон мешавед, соҳиб хонаву ҷой ва фарзанд мегардед!

Боз таомули дигареро меорам:

Вақти гуселонидани фарзанд ба ҷое, ўро нон мегазонанд, ки ин расм аз қадим-ул-айём аз аҷлодони мўътабарамон мерос мондааст. Ба нияту орзуи он, ки ҳамин як лўқма нон ба вай қувваву мадор, ҷуръат ва баҳодурӣ бахшад. Вақте ки фарзанд аз сафар меояд, ҳамон нони газидан ўро, ки қоқ шудааст, ба сўяш дароз карда:

« Мана, ин насибиатро, ки боиси туро саломат баргаштанат шудааст, ба об тар карда хӯр!» мегӯянд.

Чунин расму русумҳои халқ аз қадри баланд доштани нон ва хумчун неъматӣ муқаддас будани он шаҳодат медиҳанд.

Нон дар вақти гуруснагӣ ва эҳтиёҷмандӣ одамиро ҷун оҳанрабо ба сўи худ мекашад ва тамоми ҳастии эҳсосоти онро ба тарафи хеш мебарад. Ба ёд меояд, ки рўзе бо як нафар ҷавонмарде мулоқӣ гардидам, ки хангоми роҳрафтан мелангад, бо машаққат роҳ меравад.

Дидам, ки ба дасташ поран ноне ва онро мебўсад, ба чашмонаш мемолрад, гоҳ-гоҳе ба ў нигариста охи бадарде мекашад, ба ҳалқаи чашмони снёхаш ашкқатраҳо хувайдоянд. Ба ҳайрат мондам ва сабаби душвории ҳолати рўҳии вайро бипурсидам. Вай наздиктар омад ва боз охи сўзоне аз мағзи дилу ҷон бурун оварда, гузашти айёми лаҳзаеро аз ҷавониаш накл кард:

— Ман 12-сола будам, ки ҷанги хонумонсўз сар шуд. Падарам баҳри химояи Ватан ба фронт рафта, барнагашт. Саробон ва парастори ягонаам модари ҷонсўзам буд. Модари мўйҳои сараш мошу биринҷ шудааш дар колхоз кор карда, барои ман порчаи нон меовард. Бо ранҷу хорӣ умр ба сар мебудем ва рӯи хўроки сериро намедидем. Рўзҳо мегузаштанд... Бечора модарам касал шуд, сар ба бистари беморӣ ниҳод, аҳволамон боз ҳам бадтар ва вазинтар буд.

Мавсими тирамоҳ. Ҳамроҳи ҳамсоямон Наргис ба майдончаи мевазори падараш рафтем, харду гушна будем. Вай аз заъфи гуруснагӣ ба танан як дарахт тақя карда нишаст. Модари роҳгардӣ надошт. Ду рўз боз рӯи нонро надида будем.

Вай ҳам ба мисли ман бепадар буд. Падари марҳумаш ҳамин майдончаи меварро бо меҳнати ҳалол ҳосилдеҳ карду роҳаташро надида, ду сол пеш аз ҷанг вафот кард. Хар бо-

ре ки гушна мемонем, аз болои дарахтҳои ҳамин майдонча мева чинда хӯрда, андаке нафас рост мекардем.

Имрӯз ба болои як дарахти зардолу баромада, машғули мевачинӣ будам, ки баюгоҳ овози Наргис баланд буд:

— Камол, нон!.. Зуд бош, нон, нончон!..

Чун овоз шунидам, бесаранҷомона ба ҷониби Наргис нигоҳ кардам, ки ба болои сари ӯ мӯйсафеди мавзунқаде, ки бар сараш салла, ба пояш калӯшу маҳси ва ба танааш камзӯлу аз болои он яқтаи ласи сурхи гулдор пӯшида буд, ба болои сари рафикам рост истодаасту ҳар дам бо рӯймолчаи худ обҳои дидан ӯро пок карда, ба дасти дигараш сари Наргисро сила мекунад ва маҳзунона чашм аз рӯи рафикам намеканад.

Ин ҳолро дида, ҳайрон шудам ва танҳо ҳаминашро медонам, ки калиман «нон!» гӯе ба гӯшам пай дар пай садо меод ва ҳушӯ ҷони маро ба худ кашида, ба дилам яъси гарон меовард.

Мевачиниро қатъ намуда, аз болои дарахт фаромада истода, шояд аз кашиши мӯъҷизаи нон бошад, ки аз болои шохе худро ба замин ҳаво додам ва тез ба назди Наргис ҳозир шудам. Мӯйсафед моро дида, бо рӯймолчааш катраҳои оби дидашро, ки ба болои риши сапсафеди нуронаш мешорид, аввал пок карду баъд чашмони тари мешиашро ба ман дӯхта:

— Ох, нуракии ҳар ду дидан бобо, ин нонро ҳар ду хӯртон, ин ҷанги фалокат ҷӣ рӯзҳоро ба сари мо овард. Аз ту ман беҳабарам, бинам, рафиқат наздик беҳол шудааст! Раҳмам омад, сарашро ба бағал гирифта сила кардам. Вай чашмонашро, беҳолона кушода ин нони дастангиамро диду мисли як ҷавони боқувват саппа-саҳат «нон!» — гӯён фарёд бардоштаниашро медонам, ки ҳамоно ту расида омадӣ. Хайр, бишинед, аввал ин нонро хӯред, баъд гап мезанем, — гуфт ва якто кулчаи ҷавӣ дастангиашро ду ним карда ба ҳар дуямон тақсим карда дод. Мо чашм аз нон наканда, онро ҳарисона, зуд-зуд хӯрда тамои кардем.

Ногоҳ ранг аз руҳи мӯйсафед парида-парида фарёд зад:

— Эҳ, бачем, ба поят ҷӣ шуд, ҷаро хун шорида фаромада истодааст? Кайӣ, почан эзори ҷапатро бардор! — гуфту бе он ки таваккуфе намояд, почан эзорамро бо дастони ларзонаш бардошта:

— О, поят саҳт зарб хӯрдааст-ку, бай-бай-е, кайӣ, саҳл ҷунбон-ҷӣ, — илова намуд.

Ҳарчанд зӯр мезадам, ҳаракат мекардам, поямро ҷунбонда наметавонистам ва акиун озори тоқатфарсоияшро эҳсос мекар-

дагй шуда, ба нолиш даромадам, оби дидаам шаш қатор рехтан гирифт.

— Чони бобо ба ту ҷавоб, ба хонаатон рав, ман ин бародартро назди табиб мебарам,— гуфт ва маро ба бағал гирифта ба назди табиб бурд. Хушбахтона, табиб дар хонааш ва ошони мӯйсафед будааст. Вай моро ба ин аҳвол дида:

— Бобо Шариф, чӣ шуд, тинҷӣ-мӣ?— гуфта пурсид ва наздиктар омад. Ман табибро ҳамчуи шифокори ин пои озурдам пиндошта, бо тамоми диққат аз ноҳуни пой то мӯи сар вайро аз назар гузаронидам. Ҷавонмарди танумани сурхнароӣ шаҳлоҷашм бар сараш тӯппии гулдор, бар танаш ҷоман бекасаби кампахтан зангор пӯшида, миёнашро бо якто миёнбанди шохин ҳаворанги гулдор бастаасту оромона нафас мегирад.

Бобо воқеаро баён намуд. Вай мулоҳизакорона пои ҷароҳатдидаамро бо дастонаш молида-молида аз пеши назар гузарониду баъд ба мӯйсафед нигоҳ карда:

— Ба бачаяки бегуноҳ ҷабр шудааст, устухони пояш аз се ҷо шикаста, кӯдакро гирифтори азоби саҳт намудааст,— гуфт бо оҳанги таассуф ва шояд ба ман дилдорӣ додани шуда бошад, ки ба оҳанги нарму меҳрубонона ба ман нигоҳ карда, илова намуд:

— Хайр, писарам, ғам махӯр, илоҷашро меёбем, саппа-саҳат мешавӣ.

Вай ниро гуфту аз хонааш дуто тухми мурғ ким-чандто тахтаҷаҳон суфта ранда карда шуда ва камтар канаб бароварду баъд ба доду бедоди ман нигоҳ накарда, устухонҳои шикастаи поямро ҷо ба ҷо кард ва зардин тухмро бо сурхнии оташдон омехта ба поям молид ва шикастабандӣ кард.

Ман каме ором шуда будам, ки ӯ аз ман пурсид:

— Бачем, ту фарзанди кистӣ?

— Фарзанди усто Аҳрор, — ҷавоб додам ман.

— Эҳ, эҳ, — гуфт табиб лабонашро бо таассуф газида, — усто Аҳрор додари худам барин буд. Гӯр ин ҷанг шавад, бечора ҷавон шахид шуд. Ғам захри ҷон. Ғам махӯр, писарам, ман ба хонаи шумоён бисёр рафтагӣ. Худам рафта нигоҳубин карда менстам... Пас аз се моҳ офият ёфта, роҳ мерафтагӣ шудам ва ин лангидани як поям, — оҳ кашида илова намуд дар хоти-ман суханаш, — барои нимта нони ҷав аст, ки гӯё доге аз солҳои пурмусибати ҷанг маро боқӣ мондааст.

Ниро бигуфту бо лаҳин таассуф илова намуд:

— Нон чун ҷон азиз асту неъматӣ пурбаҳон ҳаёт ва одамӣ мебошад. Ҷаро бисёр одамон оиро хор нигоҳ медоранд, ба исрофшавии он роҳ медиҳанд, ба қадри ин мӯъҷизаи зотан нодир

нарасида, ба беҳуда талафшавин он зомин мешаванд! Магар ин аз рӯи инсофу диёнат аст? Не, ин хиёнат аст!

Ҳамин тавр нест?

— Бале, балки ноодамист ва гуноҳи азим аст, — гуфтам ман дар ҷавоб ва илова намудам: — Баъзан менигарӣ, ки ба рӯи дастурхон нонпораҳо ҳаст, бештар ҷавонҳо онро ба эътибор намегиранд ва раъй ба пора намуда, хӯрдани нони бутун мекунанд.

Меҳмоне ояд, бидуни мавҷудияти нонпораҳо боз ҳам нон пора мекунанд ва ин кор гӯё ба ҳурмати «иззу эҳтиром»-и меҳмон бошад. Аҷабо! Аз хӯрдани нонҳои хушкіда рӯй метобанд, аксар ба ҷида гирифтани нонпораву нонрезаҳо ва чун гавҳараки ҷашм нигоҳ доштани он эътиборе дод намешавад. Дар маросимҳо берун аз меъёр нон пора мекунанд ва ба исрофшавии он роҳ медиҳанд.

— Аминам, ки ҳама ин корҳо гуноҳи азим ва ноодамист, — гуфт мусоҳибаи бо оҳанги қатъият, — ҳатто мебинӣ, ки наслҳои калонсол низ ба ин кори бидъат роҳ медиҳанд ва манъаш намекунанд.

— Тасаввур намекунанд, ки «ҳар ки нонро хор нигоҳ дошт, оқибат хор шуд!» Нон азиз аст, илоҳо азиздоронаш ҳамеша хушбахту азиз бошанд!

«Нонро дорӣ азиз, гардӣ азизи дигарон...»

ПАРҲЕЗ ВА ПАРҲЕЗКОРӢ

Парҳез — бар ҳилофи корҳои нокарданист. Дар ҳаёт кардани ҳар як кори нокардани касеро суд набахшад ва ба худ ғаму андӯх барад.

Парҳезкорро шахси покизазамиру нексират, эҳтиёткору баҳиммат гӯянд ва наври тоза аз гулзори нақӯрафтори ӯ бибӯянд. Чунин афрод ҷуз камол рӯи заволи набинад.

Аз парҳез накардани кори нокардани касе бадном гардад ва шахди гуворон зиндагӣ ба ком ҳаргиз набинад:

«Бипарҳез, то бад нагардад-т ном,
Ки бадном гети набинад ба ком».

(Фирдавӣ).

Эҳтиёт, хушёрӣ ва дуруст ба нишон гирифтани тири шуурноки калиди қуфли парҳез ва парҳезкорӣ бошад ва бидуни ин

калид кас боби парҳез ба рӯй накшоёд ва хешро дар азоб бимонад.

Парҳези он чизе, ки ноаён аст ва онро танҳо бо чашмони хирад бояд дид ва ҳолати суду зарари ӯро бо мизони тафаккур бояд баркашид бисе мушкил ва нозук аст, ки дарк ва эҳсоси он оқибат ба дараҷаи шуурнокӣ равад.

Аз роҳи «рост»-и равидидан агёр, ки он ҷо ҷоҳе кофта шудааст, ба ростӣ, нарафтан ва аз он парҳез намудан, бар хилофи ӯ бо роҳи ҷап равона шудан аз ҷумлаи ҷунин корҳо бошад:

«Ҳазар кун э-он, ки душман гӯяд: «Он кун...»

Ки бар ҷону занӣ дастӣ тағобун».

Қабул ва панди парҳез накардан, рӯй аз ин роҳи нек тофтани оқибат ҷон бохтан аст.

Мӯйсафеди солёфтаи хирадманде буд, ки дар ҳар сӯхбату маҳфили ёрон ҷун донишманду маҳфилорон суҳандон ҳамеша суҳан аз парҳез ва парҳезкорӣ меронд ва анвори ин офтоби судбахши зиндагӣ ба ҷашму рӯи сомониёнаш метобонд.

Вай боре накли ачиберо ҳикоят намуд:

...Пиразанеро фарзанде буд бадтинат ва авбошсифат. Менӯшид, қимор мебозид ва ҷун туғени ҳалокатовари баҳри амик медамид. Модари зор ӯро насихат мекард, то аз ин роҳ баргардад ва амали неку судбахшро пеш гирад. Парҳез аз ин кори бад намоёд, то аз роҳи нек боби бахту саодат ва нақӯй ба рӯи хеш бикшоёд.

Суҳани пандомези модар ҷун қатрае аз баҳр ӯро таъсир намекард ва аз роҳи пешгирифтаи хеш барнамегашт. Вай маррури он буд, ки беш аз беш қиморро мебурд ва симу зари бурдашро ба пеши назари модар нишон меод ва бо ин фаҳру таманно мекард.

Модари хирадманд дар симон он ҳама симу зари заҳрсифат мору қаждум ва гургҳои одамхӯрро меид ва ҷун гӯсфанд аз гурги ваҳшӣ мерамид. Рӯзҳо бо ҷунин минвол мегузаштанд...

Модари бечора бо ғами афъоли бади фарзанд сиришки ҳасрат аз дида мерехт гоҳ бо нолаву ҳол мегашту сар ба болиқ ғаму андӯх ниҳода меҳобид. Фарзанди худписандаш аз қорхон ношоями хеш менозиду меболид...

Рӯзе хабари марги он нобакори бадқирдор ба ҳама ҷо паҳн гардид: «...Фарзанди қиморбози фалон кампири бечора — Тошбек тамоми маблағи ҳамкасбонашро бурдааст. Онҳо ба ҳам

¹ Тағобун — зиёнокӣ, ин ҷо маҷозан ба маънои афсӯс.

маслиҳат карда, Тошбекро куштаанд ва ҳама он маблағхоро байни худ тақсим карда гирифтаанд». Чӣ хел даҳшат, чӣ хел ғочнае, ки рӯй аз кори бад натофтан, парҳез ва парҳезкорӣ накардан чунин ҳол ба вуқӯъ пайваستاаст:

«Басо мард к-ӯ дам эн тадбир зад,
Ваче бар худ аз учби худ тир зад».

(Абдурахмони Чоӣ).

Хушёр бояд буд ва ба тавозӯҳои маккоронаи душмани рӯ-боҳсифат фирефта нашуда, аз ӯ ҳазар намуд:

«Бо тавозӯҳои душман шод будан аблаҳист,
Пойбӯси сел аз по афканад деворро».

(Бедил).

Ҳама он корҳои накардани микрозест, ки риштаҳои ҳаёт аз ӯ бурида шавад ва мусибатҳои саҳт бар сари одамии оварад. Аз чунин нокарданиҳои болорӯн баловар парҳез намудан ба ҳаёти гулзорсифат шукуфаҳои нақхаторо умри тӯлонӣ орад ва хӯ ба кори бад нашоёд. Вағарна бар сари нопарҳезгор борони ғам бирезад ва донҳои ҳаёти ӯро ғалбери мусибат бубезад:

Ҳамсоёе доштем, майпараст. Қурбон ном дошт. Аз майхорӣ парҳез намекард ва қонуни одамият бо мизробӣ парҳезкорӣ намезад. Дӯстон, ёрону бародарон насиҳат мекарданд, то наӯшад ва парҳез аз ин кори бекора бикунад.

Панд ва насиҳати носеҳон «ба ӯ об ба рӯи санг» мешуд ва гиёҳе аз сандуки дили ин санг боло намешуд ва сабзае падидор намегардид. Рӯзҳо, моҳҳо бо чунин минвол мегузаштанд. Аммо Қурбон парҳез аз ин афъоли бад намекард, баръакс он шароран оташи майзадагӣ дар қуран дили ӯ дам ба дам мефузуд.

... Дар чиллаи зимистони қаҳратун. Шаб. Ҳама хоб. Дар зери осмони нилгун хомӯшӣ ва сукунат ҳукмфармоӣ дорад. Дар кӯчаи беодам танҳо Қурбон калавида роҳ мепаёмояд. Ногоҳ ба болои яхпора пояш лағҷида бар замин меафтад ва дигар аз қой бархоста наметавонад. Субҳдам пеш аз тулӯи офтоб мардумон гирд омада, ҳасади аз қамоли сардин сармо шахшудамондан ӯро бардошта ба хонааш мебаранд. Вай дигар нафас намегирифт.

Оҳ, чӣ сон даҳшат, ғочнаи бадбахтонаи ғамовар! Инак аз ҳамаи он накарданиҳо парҳез накардан бар сари одамии нохушиҳо орад ва интиҳои ӯ гоҳ бо чунин ғочнаҳои болоӣ ба ит-

мом расад, ки баъд, дасти оху надомат бар сари зонуи таассуф задан суде набахшад ва касро аз банди ин ғаму андӯх нараҳонад.

Барон солим будан ва хешро солим ниғаҳ доштан аҳли ҳукамо беморро парҳез бифармоянд, ки ӯ аз ин кор суд бинад ва наври саломатӣ аз гулзори ин маънӣ бичинад.

Аҳли хирад, афроди бошуур, шахси покдил ва покизазамин ҳар коре, ки нокарданист, онро накунад ва аз он амали ношоям бипарҳезад, зеро парҳез уқуби моддӣ ва маънавий одамиро ҷуфт ба ҷуфт мекунад ва ӯро ба қуллаҳои баланди одамият бираҳонад.

Гуфтори бад, рафтори сард, муомила ва муносибати нохуш, кирдори чун вухуш, ҷаҳолат ва коҳилӣ, бекадрӣ ва кадрношинӣ, мастӣ ва афшунпарастӣ, бешармӣ беҳаёӣ, кибру гурур, таманноу такаббур, беилмӣ ва бемаданиятӣ, серҳобӣ ва пурхӯрӣ, серғапӣ ва ҳарзагӯӣ, пешхезӣ ва беҳудаситезӣ, зӯрӣ ва ришвахӯрӣ, хиёнат ва ҷиноят, ноинсофӣ — ҳама ва ҳама унсурҳои нокарданӣ, ки аз ҳамаи онҳо бояд парҳез намуд ва ин боби фалокатоварро бар рӯи набояд кушуд.

Сарбаланд касест, ки ин панд ба ғуши хуш гирад ва амали он дар амал бинад:

«Мақули ёрони бепарҳез пеша,
Дари парҳезкорӣ зан ҳамеша.
Ба сафи некмои шав қамонгир,
Зи бадомон гурезон бош чун тир».

(Хусрави Деҳлавӣ).

КИТОБ ХОНДАНУ НАВИШТАН ВА ИМЛО

Китоб ҳазоин ва манбаи дониш аст, ки бе он ороиши маънавий дар гулистони илму фазл одамиро муяссар нагардад ва нақҳате аз ин наври беҳазоин хушрангубӯ ба машом набарад. Китоб — авроқи раинг ва сеҳрангези таҷассумкунандаи илму фан ва ҳаёти одамм дар ҳамаи замонҳо бувад ва бидуни он, бузургони даҳр, донишмандон ва суҳанварони баҳру бар ба дараҷаи бузургӣ ва қамолоти фазлу адаб нарасанд ва суде аз ин олам ба худ набаранд.

Ин эҷодии маҳбуби дил бо анвори субҳгоҳони оламафрӯзи ҳеш хонаи дил ва дидан толиби ӯ будан ҳар манзилро мунаввар намояд ва боби маърифат ба назари ин афрод бикшояд.

Дар васфи ин ҳазоини маънавий Ҷомӣ гуфтааст:

«Аниси кунчи танҳои китоб аст,
Фуруғи субҳи доной китоб аст...»

Бе китоб илму дониш тамаддун дар ҷамъият инкишоф ва тақомул наёбад ва борони фазлу адаб дар мазраи маънавии одамай наборад ва гиёҳе рӯй ба сабзшавӣ наорад.

Зеро дониш дар китоб аст, бе китоб осмони донишҷӯӣ пӯшидан саҳоб аст. Китоб аниси нақшгуфтор ва ҷалиси хушхулкуватвори одамест:

«Воқеан, нест ҷуз китоб анис,
Гуфтаанд: «Ал-китобу хайру-ҷалис!»

(Қамолиддин Биноӣ)

Чуноне ки гул аз гулзор, сабзаву лола аз кӯҳсор, об аз ҷӯй-бӯрӯ кабку тоғус аз марғузӯр ҷуста мешавад, гавҳари дониш аз китоб ба каф ояд, бе дониш арӯси мурод бабар н-ояд.

«Илм сайд омаду китобат қайд,
Беҳ, ки дар қайд баста бошад сайд».

(Қамолиддин Биноӣ)

Бесабаб нест, ки: «Китоб манбаи дониш аст» гуфтаанд бузургон.

Шарт ва қавонди китоби хондашударо дарк намудан дар ин водӣ роҳ паймудан аст. Ойро на аз ёд, балки бошуурона бояд донист ва дар лавҳаи хотир бояд нақш бандонид:

«Сад хона китоб хондаи нест ба ёд,
Бояд, ки китобхона дар сина бувад!»

(Тошхӯҷаи Асирӣ).

Ин «аниси кунчи танҳой» ва нақшёфтаи лавҳаи хотири доной бо забони ҳол гӯяд:

«Хуштар эн китоб дар ҷаҳон ёре нест,
Дар ғамкадан замона ғамхоре нест.
Ҳар лаҳза аз ӯ ба гӯшаи танҳой,
Сад роҳате ҳасту ҳаргиз озоре нест».

(Абдурахмони Чомӣ).

Пас, маро чун гавҳараки ҷашм эҳтиёт намо, дар ҷои тозаву озода маҳфуз нигаҳ дор: маро дӯсти мумтоз ва ҳамрози дили хеш бидон. Ман шореҳи дирӯзу имрӯзу фардоям, хоҳам ба на-

¹ Ҷалис — ҳамнишин, хайру ҷалис — ҳамнишини нек.

зарат пардаи роз кушоям, хоҳам ки ба сад нағамоти конуни
назарат пардаи роз кушоям, хоҳам, ки ба сад нағамоти конуни
илму дониш, фазлу адаб чилва намоям. Бале, ман чунин эҷо-
зам, бо ҳама ин эҷози ҳеш бинозам. Ҳастии дониши ту аз ҳас-
тии ман аст, фасоҳат ва назокати гуфтори ман туро дар сухан
аст.

«Ёлгорӣ к-аз одаминод аст,
Сухан аст, он дигар ҳама бод аст

(Соиб).

Пас, маро ифлосу чиркин ва аз ин кор диламро малӯлу гам-
гин ниғаҳ доштан нораво ва гуноҳ аст. Маро ба ҳар чон ноҷониз
манеҳ, навозиш ва дӯстдорӣ намо, дар сандуки дили ҳеш чой
деҳ, чашмони ту нур аз ман гирад, инак маро чун нури чашми
ҳеш бидон ва ҳамин тавр нигоҳ дор. Дили ҳассос, ҳар як ав-
роки рангину сеҳринокро бо дастони чаҳлу ноҳуни қачнамоят
пора макун, ки ҳар яке он порамайдаҳо дониши рӯй ба так-
миловардан туро пароканда намояд ва дурдонаҳои ҳазонин та-
лаби дониш доштаат аз ӯ нафизояд. Ба рӯям хат мақаш, бо ран-
ги рангдон чун доғ ба дилам ба сафҳаҳои ман катраҳои ранг
марезон.

Маро чунон неқ ниғаҳ дор, ки аз ман неқиҳо бинӣ ва аз ин
неқӣ домони орзу бо дурдонаҳои маърифат пур кунӣ.

Чун маро равону фасеҳ ва оҳангдору мутаассир хонӣ, ман
шод ва сарфарозу миннатдор мешавам, туро таҳсин ва офарин-
ҳо меғӯям ва орзу менамоям, ки дигар орзуи ту ин бошад:

«Маро дар мактаб ин бошад муродам,
Барояд чуи хат имлою саводам!»

(Фурқат).

Бидон, ки хониши бе имлову савод чун одами аъмоест ва
дар ҳастии вучуди ӯ ду дидаи бино набувад, ки он яке савод
асту дигаре имло.

Имло — мағзи навиштан аст, ки хатти имлояш вайронро
чормағзи пуч пиндоранд.

Чуноне ки ба хондани ман эътибор медиҳӣ ва маҳорат пай-
до мекуни, ба зебову беҳатонависӣ оғоз намо ва усули ха-
тонанависиро биёмӯз, ки дар васфи ҳусни хат гуфтаанд:

«Ҳар чи ба коғаз навишта ояд, беҳтар аз коғаз набошад».

(Абдулфазли Байҳақӣ).

«Агар хоҳй шави хушнавис,
Навису навису навис!»
«Калами хешро ҷалй кардам,
Талаби хатти Мирали¹ кардаам».

Эй сохиби ман! Бидон, ки хониш, навиштан ва имло — мо —
ҳар се секунҷаи ҳандасаем, бе яке ноустуворему на зебем.

Зебой ва назокати хат ўро сурат бошад, имло сирати ўст.
Сурати бесират чун ҳайкали бечонест, ки варо на сухан бошад
ва на дар саҳни гулшани дил боғ ва ҷаман.

Се кунчи мо бо хидояти тафаккур бо қалам рост кашида
шавад, ки қалам дили қач ва ҳар чизи қач қалам-қалам ша-
вад.

Қалам дар ҳар се кунчи мо машғали фурузонест, ки бо ан-
вори ў хонаи дили ҳар якеи мо пурзиё ва хусну латофатамон аз
ин рӯ нур ба таври ҳамешагӣ хушнамо бошад ва ин анвор мо-
ро ба манзили максуд бирасонад:

«Қалам гуфто, ки ман шоҳи ҷадонам,
Қаламқашро ба мақсад мерасонам!»

БО ҲАМ ИТТИФОҚ ВА АҲЛ БУДАН

Қуввату ғалаба ва меҳтарнию зафармандӣ дар иттифоқ ва
бо ҳам аҳл будан аст. Дар масалҳо «Ҳар ки аҳл аст, кори ў
саҳл аст» гуянд ва оқубати неки ҳар корро аз аҳлӣ ва иттифо-
қӣ ҷўянд. Аҳлиро зафар, ноаҳлиро хатар бувад.

Қасони аҳл ва бо ҳам иттифоқ тири камонро ба нуқтаи ни-
шон ва мақсад расонанд, ноаҳлони ҷаҳолатпеша дар ғафлат
ва дар банди домн ҳирмону нотавонӣ бимонанд.

Дар ҳаёт бо ҳам дўст ва иттиҳод бояд буд, ноаҳлӣ ва паро-
кандагӣ ғаму андӯх орад, на суд: зеро қувва ва тавоноӣ дар
иттиҳод аст:

«Ду дил як шавад, бишканад кўхро».

Низомии Ганҷавӣ

Рўзе дар байни як гурӯҳ ҷавонони мактабхон чун сухан
дар боран иттифоқ ва бо ҳам аҳл будан мерафт, яке аз даби-
рони корозмудан куҳансол ва таҷрибаи рўзгоридан баркамол
рўй ба ҷавонони овард ва ҳикояте гуфт:

¹ *Миралӣ* — Миралии хаттотро дар назар дорад.

— Хоҳаре дошам, ки яке аз деҳаҳои зебомаишарон
пастхामी чун гилеми сабз доманпахикардон каторкӯхҳои
Туркистон умр ба сар мебард. Шавҳари ӯ — Наимӣ муаллим
буд ва шугла ба тарбияи ҷавонон дошт. Ниҳоят, ҷанги ҳонумон-
сӯз сар шуд ва катори миллионҳо ҳимояткорони Ватан Наимӣ
низ ба арсаи набард рафт ва баъд аз ду соли ҳарбу зарб ба
муқобили душман ҳалок гардид.

Хоҳарам бо як кӯдаки хурдсоли хеш дар як хона танҳо
монд.

Соли сеюми ҷанг. Зимистони қаҳратун оғоз ёфт. Сардони
сармон тоқатшикан дасту рӯю ғӯшро месӯзонд ва касро ёрое
набуд, ки ба сардони ин сармон зимистон тоқат намояд. Бо ву-
ҷуди он меҳнатдӯстони ин деҳа ба умеди ҳосилоти фаровони
янда, ки ба муборизони далер ва дар арсаи набард будагонии
чун шер аз он бештар чун тӯхфани дӯстӣ бояд бифаристанд ва
бо ин кори наҷиби ватанпарваронан худ дар роҳи ғалаба кар-
дан аз болон душман каме саҳми арзанда гузоранд, ба сармон
тоқатшикан нигоҳ накарда, ба боғу дашту саҳро баромада кор
мекарданд:

Яке ба саҳро пору бароварда мерехт, дигаре сокҳоро қавс-
мекард, дигаре тоқҳоро қавсоби меод, сеюмӣ молҳоро нигоҳу-
бини мекард. Таҳти шиори «аз бекор — ҳама безор» ҳар кас
алоқадри ҳол кор мекард ва бекор нишастанро ба худ ор ме-
пиндошт.

Хоҳарам! мутасаддин нигоҳубини молҳо буд ва дар молҳо-
на кор мекард.

Шояд аз ҳайбати саҳтӣ ва шиддати сармо бошад, касал
шуд ва сар ба бистари беморӣ ниҳод. Рӯз ба рӯз касалиаш ваз-
нинтар шуда, сар бардошта наметавонистагӣ шуд. Ман ҳолат
ва нигоҳубини хонаро ба фарзанди калоннам вогузор намуда,
шабу рӯз машғули нигоҳубини ӯ мешудам ва аз сари болинаш
дур намерафтам.

Ҳаракат ва фаъолияти аҳлигарӣ ва бо ҳам иттифок будан,
ба якдигар меҳру муҳаббат доштани аҳли ин деҳа маро ба ҳай-
рат мемонанд. Мисли он, ки мӯрчагон бо ҳам саф ораста ба як
роҳ рафтуо мекунанд, хурду калони деҳа паси ҳам касалбинӣ
меомаданд. Азбаски сол вазнин буд, яке нони ҷав, дигаре по-
ни зағора, сеюмӣ камтар мавиз, чорумӣ ҳафт-ҳашто чормағз,
ё ду-сето нок оварда ҳолпурсӣ карда мерафтанд. Як пагоҳирӯ-
зӣ раиси деҳа ҳамроҳи се-чор нафар мӯйсафедон омада ба са-
ри болини хоҳарам ҳалқа гирифта нишастанду раис рӯй ба ман
оварда гап сар кард:

— Маҳрум Наимӣ бисёр одами хуб буд. Чӣ илоҷ, аз тирӣ

ба назарам, гӯё ҷаҳон ба назараш торик шуд ва ҷашмони пур-
умедаш сиёҳ зад... «Беҳтар мебуд, ки ба ӯ мегуфт:

«Азизам, ғам махӯр» тани гарм бедард намешавад, дард
меҳмон» гуфтаанд. Сурхӣ ба рӯят давида, хеле беҳтар шудай.
Ҳеҷ ғап не, имрӯз ё фардо офият меёбӣ:

У шод мешуд ва бо ин худро сабук ҳис мекард, зеро: гуф-
тори вафодору шифокор аввалин доруи шифобахши бемор аст.

Дар хотир бояд дошт, ки ҷашми бемор ба роҳи дӯст ҷор ва
ба дидани ӯ интизор аст. Беморбинӣ ва ба даст овардани ди-
лӣ бемор аз нақӯтарин хислати одамист, ки нексиратон ҳар-
гиз рӯй аз ин роҳ натобанд ва донан хайр ба ин мазраи дил-
барӣ бикоранд, зеро дил ба даст овардан меҳрубон ва мадад-
гор шудан бувад:

«Ба даст овардани дунё ҳунари нест,
Якero гар тавонӣ, дил ба даст ор».

(Саъдӣ).

Одати хубест, ки ба аёдати бемор тасҳидаст намеравад, ва-
ле ба ӯ чизеро бурдан зарур аст, ки нофеъ бошад ва пайкари
аз ранҷи беморӣ хастаи ӯ нақоҳад.

Нақле ба ёд меояд: Ёдгор ном дӯсте доштам. Оқил ва хок-
сору фозил буд. Рӯзе Шодмон ном рафиқашро дидааст, ки ба-
со ғамгин ва малул аст. Ёдгор аз ӯ пурсидааст:

— Чаро ин қадар малулӣ, магар ҳодисае рӯй дод?

Шодмон охи бадарде кашида гуфтааст:

— «Худкардари даво не, вояйлон пинҳонӣ». Аз худам гу-
зашт, чӣ илоч? Хоҳарам нотоб шуд. «Хайр, дард меҳмон» ме-
гузаштагист, гуфта, чандон эътиборе наодоам. Бар замми он
рӯзе, ба ӯ гӯштбирён хӯрондем. Ногоҳ аҳволаш бад шуда ран-
гаш парид, дасту пояш ларзид, беҳолу бемадор шуд. Уро ба
бемористон бурдем, чигараш касал будааст...

Ёдгор ба ӯ гуфтааст:

— Барои бемор вақти табобатро гузаронидан кори дӯст на-
бувад, ки ин фурсатро аз даст додан бошад. Ғамхори бемор —
шаҳси шифокор аст. Филфавр ба назди ӯ бурдан лозим буд,
ки гуфтаанд:

Агар хоҳӣ набинӣ дарду озор,
Мақун ҳаргиз ҷудон аз шифокор!»

(Расмӣ).

Ба мадди эътибор бояд ниғаҳ дошт, ки бемаслихату ризо-
няти шифокор ба бемор ҳар чизро хӯрондан, ё хӯрдани онро
тавсия намудан ҷоиш набувад, ки чунин ҳол, баъзан ба болои
ранҷ, ранҷи нав оварад. Ба бемор, ки дақиқаҳои вақтини бе-
морӣ барои ӯ айёми басқ сахте мебошад, изҳори дӯстӣ, му-
хаббат ва рафоқат нишонан самимии дӯстӣ бошад:

«Ҳамон дӯстӣ бар касе кун баланд,
Ки бошад ба сахти туро ёрманд».

(Фирдавӣ).

«Дӯст он бошад, ки гирад дастӣ дӯст
Дар парешонҳолро дармондагӣ».

(Саъдӣ).

Хабари беморини дӯстат туро ба гӯш расад, зуд ой ва аз аҳ-
воли ӯ хабар гир. Агар дур бошӣ, номае бифирист ва саломат-
тин ӯро орзу бинмо. Аз ёдоварини ту бемор шод шавад ва мам-
нуну сарфароз гардад. Агар ба баҳонае туро ранҷонда бошад,
фаромӯшаш кун, он киירו аз дил барор ва бубахш:

«Авф фармудан муборақ хислатест,
Ҳар ки дорад авф соҳибхислатест,
Дил эи нури авф равшан мешавад,
В-аз насимаш сина гудашан мешавад».

(Ҳусайн Воизи Кошифӣ).

Зеро бар акси он нисбат ба дӯст, алаҳхусус нисбат ба бе-
море, ки вай ранҷур ва дилозурдааст, киירו аз худ дур накар-
дан, аз рӯи хирад ва адолат, ҳамдардӣ ва ҷавонмардӣ набу-
вад. Дар чунин ҳол барон ӯ:

«Бахшиши ғулоҳи ёронат,
Беҳтар аз ҳар динору ниёмот!»

(Расмӣ).

Ду бародар аз як падару модар ба дунё омаданд ва ба дараҷаи
балоғат расида ҳар ду хонадор шуданд. Рӯзе бо баҳонае
бо ҳам дарафтоданд ва ҳар ду кин бар дил гирифтанд. Рӯз-
ҳо паси ҳам мегузаштанд, вале он ҳар ду ноганӣ, дар ҳашм ва
кину адоват... Бо гузашти айём яке бемор шуд ва муддате чанд
сар аз бистари беморӣ набардошт, оқубат наздик ба дараҷаи
ҳалокат расид, нафасҳои охирини мегирифт ва ёди бародар ме-
кард. Дӯстон ин хабарро ба гӯшн бародараш мерасонанд, ва-

ле он дилсахти сиёҳбахт намеомад. Яхи кину адоват дар дили
ӯ об намешуд.

Бемор охирин бор дидори бародарро надид ва ин хасратро
ҳамроҳ ба хок бурд. Он сияҳрӯи бадхӯ дар маросими дафн ҳам
нахост ба арсаи мусибаткадаи видои бародар ояд! Ох, дили
сахту пуркин, ки ба чунин киноварон ҳукми таъриху ҳаёт чу-
нин бошад:

«Чароғи кинаро афрӯхтан нест,
Фурӯғаш як қалам чуз сӯхтан нест».

(Бедил).

Ва дар масалҳо гуфтаанд:

«Тани кинаангез дар гӯр бех; кина — зангори сина...»

Шахси беморро ноором намудан, ба ӯ ночониз ҳарф задан
раво набувад, ки чунин ҳол ба ӯ вазнинӣ орад:

...Ед дорам, ки рӯзе барои дидани рафики бемор ва ранчу-
ри бистарӣ рафта будам. Ман бо гапҳои хуб ва суҳанони мар-
ғуб сазӣ бар он доштам, ки ӯ шод шавад ва ғами ранҷурӣ аз
дили ӯ биравад. Ногоҳ шахси дигаре низ барои дидани вай
омад. Оянда баъд аз ҳолпурсию гапу ҳарфи зиёде ба бемор
нигоҳ карда мегуфт: «Ту ин ҷо бемор хобидай ва аз ҳаводиси
айём беҳабарӣ. Дирӯз, ҳудо раҳмат кунад Эшматакоро ҳам
дафн карда омадем. Бечора дер боз бемор буд, оқибат банди-
гиро ба ҷо овард...»

Аз чунин ҳарфи нугувор маро ҳаяҷони пуризитиробе фаро
гирифт ва номаълумона бо тегаи чашм ба рафики беморам
нигаристам. Вай дар ҳолате, ки ранг аз руҳаш парида буд.
Вазнин нафас мегирифт, номаълумона охи бадард мекашид.
Ман аз ҳолати вазнини рӯҳии ӯ ба дили худ мегуфтам: «Эй бе-
хирад, дар чунин лаҳза аз вафоти Эшмат хабар овардани ту
ба шахси бемор чӣ ҷои хушӣ ва некӣ дошт, ки онро ба худ ра-
во дидӣ? Магар беҳтар набуд, ки мегуфтӣ: «Рустам, рафика-
мон фалонӣ муддатест бемор буд. Дирӯз шифо ёфта машғул
ба адои хидмат шудааст. Аз ранги рӯяш нур меборад. «Дард
— меҳмон» гуфтаанд. Шод бош, ки имрӯз ё фардо ту ҳам нағз
мешавӣ!» Бале, ҳамин тавр гуфтан гапи хуб ва амали марғуб
мебуд!

Бузургон фармудаанд: «Эй марди соҳибтадбир, беморро
бисёр ба гап магир! Бе раёи руҳсати шифокор ӯро ба хонаат
маёр!»

Суҳани ширин ба бемор аз ангушин ҳам шифобахштар аст.
Қингӯй ба бемор афъоли бади нобакорист:

«Ба бемор хушхабар — беҳтар аз ҳар саночи зар...»

Дар кароргоҳи дил карор бояд дод. Дар вақти бемории шахс заррае ба нақӯй кардан ва аз ҳоли ӯ бохабар шудан ҳазорон бор беҳтар нисбат баъд аз ғавтидан бо ҳазор нававу нола сар бар сари сангу деворҳо задан ва ба пояи тобути ӯ часпидан ва ҳунобан дил аз ҷашмони ҳаҷр рехтан. Сифатҳои инсонӣ одил адл аст:

«То зиндаем, лутфи худ аз мо мақун дарег,
Баъд аз вафот кас ба кас эҳсон намекунад».

НЕКӢ ВА НАҚӢКОРӢ

Некӣ ва нақӯкорӣ — офтобест шаҳроҳи ҳаёт ва зиндагии соҳибамалашро пурнур ва пурзиё гардонад ва дар байни одамии ӯ соҳиби иззу эҳтиром гардад.

Некӣ — чун оби равон аст, ки мазраи умед аз ӯ сабз шавад, дар ин мазраа гулҳо бишқуфанд ва машомҳо муаттар гарданд. Дар гулистони некӣ ва неқкорӣ хори мазаллат ва гиёҳи пуриллат нақӯяд, ҷуз наври нақхатовар ва нозбӯӣ бӯи ҳуш ба бар.

Некӣ ҳуб асту бадӣ бад, некӣ баҳор асту бадӣ зимистони сард:

«Биқӯшеду ҳубӣ ба қор оваред,
Чу дидед сармо, баҳор оваред».

(Фирдавӣ).

Нақӯӣ бад-он кас мебояд, ки қадраш бидонад. Чун қадри ӯ надонист, нақӯи барояш баҳри ҷист?!

«Нақӯи қун ба он шахсе, ки донед,
Замини шӯрро киштан нашоёд».

(Расмӣ).

Нақӯӣ қун, то рӯзе ояд, ки ин дарахт туро бори нақӯӣ орад:

Мирсиддикбобо ҳама рӯз пеш аз тулӯи офтоб аз ҳоб барвақт меҳест, дасту рӯйшро шуста, либосҳояшро мепоӯшид ва ба ҷойхонае, ки ба ҳавлиаш наздик буд, баромада ҷой менӯшид. Нуруллоҷойхонаҷӣ ҷавонмарди одамдӯст, меҳмоннавоз ва дасткушод буд. Мирсиддикбобо барин мизочҳои зиёде дошт. Ба ҷойникҳои қирмизӣ ҷон қабуди талх дам мекарду ба лаълиҳои тозаву пурҷилое, ки чун онна акси одам менамуд, нонҳои гарми нав аз танӯр қандагии қунҷитин монда, пиёлаҳои топ-

тоза шуста, чигдагул оварда ба пеши чойхӯрон мемонд ва зуд мисли одами қанотдор чобукона рафта, боз ба сари самовор қарор мегирифт ва аз ҳар қаноре, ки:

— Нурулло-ако, чой! Якто чои талх!

— Якто чои пӯпакдор шавад! — гуфта овоз мебаромад, вай ҳам бе он ки аз чояш бархезад, ҳамоно:

— Хош-хош! Хош, ҳозир! Қаминна ба хизмати шумо тайёр! — гуфта ҷавоб медоду билотаваккуф, ба пеши овозбаровардагон чою нон бурда мемонд.

Каме дуртар аз бинои чойхона нонвойхонаи мӯхташаме воқеъ гардида буд, ки дар он устои нонпази номӣ Усто Раҳим кор мекард. Вай як ҷавонмарди мавзунқад, нуқрасимон ҷашму абрусиёхе буда, ҳамин ки манаҳу нисфи поёни рӯяшро бо докаи сафед баста машғули нончаспонӣ мешуд, ки намохост аз тамошои чобуккоркунии ӯ ҷашм қанад: ба болои оташи фурузонӣ пуршарари ҳонаи танӯр то ба сари китф ҳам шуда, сару гарданашро баръало то ба паси оташи фурузонӣ танӯр расонда, зуд-зуд нон мечаспонд ва дере нагузашта нонҳои серкунҷити ақиқ баринро қанда, ба рӯи сабад тунук мекард, ки ба хӯрдани ӯ ҳаваси қас меомад.

Ақсар рӯз пагоҳии барвақт ба ин чойхона баромада, ҳамроҳи Мирсиддикбобо чой менӯшидам. Рӯзе дар вақти чойнӯшӣ нақли аҷиб кард:

— Дирӯз шумо ба ноштон пагоҳӣ набаромадед. Пагоҳии барвақт ҳанӯз офтоб зардӣ накарда, нав ба чойхона омада будам, ки ҷавонмарде пеши роҳамро гирифт ва сари таъзим фуруд оварда, ба ман салом дод.

Ба саломаш алек гирифта, ба вай чуқур зеҳн мондам. Ҷавони чорпахлӯи сабзинарӯи шахлочашмро дидам. Бар танаш камзӯли ласи сиёҳи кампахта, аз болои он ҷоман бекасаби раҳдори оҳарӣ пӯшида, миёнашро бо ду қабат миёнбанди шохии гулдор баста, ба пояш мӯзаи хиромии пошнабаланд ва бар сараш тӯпни чоргули раҳаш нашикастагӣ пӯшидааст ва ӯ барои ман шахси ношинос менамуд. Аз авзоаш пай бурдам, ки ба ман ким-чӣ гуфтан мецоҳад. Ман ҳам:

— Гӯшам ба шумо. Ба ҳаёлам, чизе гуфтан мецоҳед? — гуфтам. Вай бо оҳанги нармӣ хичолатомез:

— Бубахшед бобо, дар шаҳри шумо мусофирам. Чорумин рӯз аст, ки ин ҷо умр ба сар мебарам. Барои гӯсфанд харидаи омада, «дар номади кор шиша сандону атола дандон шиканад» гуфтагӣ барин, дар номади кор монда, ҳамаи пулавро гум кардам, ҳатто як сӯм ҳам надорам, ки раҳкиро карда, то ба шаҳри худ расам.

— Дар ҳаёт баъзан ҳамин тавр мешавад, писарам, зик на-
шав. «Бар сари фарзанди одам ҳар чи ояд, бигзарад», гуфтаанд
ва барои дафъи ҳиҷолаташ илова намурам:

«Зи ранҷу роҳати гетӣ маранҷон дил, машав хурсанд,
Ки онин ҷаҳон гоҳе ҷунин, гоҳе ҷунон бошад».

— Дуруст мегӯед, падар,— гуфт аз гапӣ ман каме рӯҳ ги-
рифта бо оҳанги ҷиддитар,— садқан сар, одам саломат бошад,
боз пулу чизи дунё ёфт мешавад. Ростӣ гап, дар ин бора ҳар-
гиз зик нашудаам, аммо аз шумо як илтимос дорам.

— Марҳамат, гӯед,— гуфтам ман.

— Ба шумо малол наояд, бист сӯм қарзи ҳасана¹ медодед,
ки то ба диёрам роҳкиро карда мерафтам. Ҳар гоҳ дида ба ди-
дор расад, қарзро мегардонам.

Ба назарам ӯ ҷавонмарди софдил ва ростгӯӣ намуд ва пеш
аз он ки талабашро қонеъ гардонам, ба вай гуфтам:

— Бале, Амир Хусрави Деҳлавӣ гуфтааст:

«Мардумиро мардумият лозим аст,
Удро бӯяш набошад, ҳезум аст».

Модоме ки одамиро-одамият лозим аст, чаро хоҳиши шумо
ҷоиш рад бошад? Не, бо шарт ба ҷо меорам!

— Марҳамат, бифармоед! — гуфт ӯ.

— Ҳамроҳ ношто мекунем, баъд марҳамат, ман аз паи иҷ-
рон хоҳиши шумо мешавам!

Вай хоҳиши маро рад накард. Ҳамроҳ ба ҷойнӯшӣ омадем.
Се-чорто нони гарм овардам ва баъд аз адои ношто бист сӯм
дода, гуселаш кардам.

— Бисёр кори хуб, одамнавозона кор кардед! — гуфтам ман
дар ҷавоб.

* * *

Аз байн ҷандин солҳо гузашт. Ин накли ҳаминишинамро ба
хаёл ҳам намеовардам.

Яке аз рӯзҳои гуворон фасли аввали баҳор, сабзаҳо дами-
да, бузу бузғолаҳо дар саҳроҳои сабзпӯш мечариданд... Гулҳо
шукуфон, булбулони шӯрида ғазалхон. Боди хур-хур вазида,
ба рӯху ҷон ҳаловат мебахшид.

Дар саҳни васеи ҷойхонаамон ҳар ҷо-ҳар ҷо катчаҳо гузош-
та шуда, ба болон он гилемчаҳои пати лоларанг ва аз рӯи он

¹ Қарзи Ҳасана — қарзи нагирандаест, ки қарздорро илоҷи бозгардон-
дан набошад, онро ҳада меҳисобанд.

кӯрпачаҳои гулдори кампахтаи оҳарӣ густурда шудааст. Одамон мувофиқи синну сол чорто-чорто ба он катчаҳои нишастаҷой менӯшанд, бо ҳам замзамакунон механданд, меболанд ва дар нишаст озодона ба ҳам сӯҳбаторо ва сарфароз буданд...

Иттифоко, сари роҳ ба Мирсиддикбобо дучор шудам. Табъи шоирӣ дошт ва агар ягон бора вайро хурсандие муассар шавад, матлаи гапашро аввал бо ягон байте изҳор намуда, баъд баёни мақсад менамуд. Имрӯз ҳам мувофиқи одаташ хурсандона бо ман вохӯрӣ карда, байти зеринро хонд:

«Аз мукофоти амал гофил машав,
Гандум аз гандум бирӯяд, ҷав эи ҷав!»

— Хош, мақсад аз ин байт? — пурсидам ман аз ӯ кунҷковона.

— Ҳаман мақсадро дар ин ҷо баёни намудан аз рӯи адаб нест, фурсат бошад, ҳамроҳ шишта ҷой менӯшем, баъд нақл мекунам, — гуфт.

— Марҳамат, — гуфтам ман бо оҳанги ризоят.

Мо аз як канор катчаеро интихоб намуда, ҳамроҳ нишастаҷой хостем. Аввали ҷойро ба пиёла камтар рехта нӯшидаму баъд пиёлаи ҷойро ба вай дароз кардам. Мирсиддикбобо аз ҷой як-ду хурт дам кашиду баъд пиёларо ба пешаш монда ба гап сар кард:

— Дирӯз дар ҳаёти ман воқеаи аҷоибӣ рӯй дод. Дерест, ки нияти хонадор кардани фарзанди нахустинам Исмоилҷонро дар дил мепарварам.

— Арӯсшавандаатон ҳамин ҷоист? — пурсидам кунҷковона.

— Не, — гуфт ӯ, — аз Бухорони Шариф, Ҳар ду дар донишқадан оӣ якҷоя таҳсил намуда, ба ҳам дил бохтаанд. Ман арӯси худро рафта дидам: духтаракӣ соҳибҷамолӣ баақл, хоксор, одамнавоз, ҷияни марҳум нависандаи зарринкалам, олимӣ забониносо — Қозичонов. Номашро ҳам пурсидам, Зӯҳрахон будааст.

Расму русум ва анъанаҳои миллии мо ба шумо маълум аст, ки барои арӯсу домод сару либос, ҷизу чора тайёр намудан лозим. Бо ҳамин мақсад камтар пули пасандози худ ва модарашро гирифта, ба Андиҷон рафтам ва дар як ҷойхонае, ки аз ин пеш ҳам ду-се маротиба он ҷо меҳмон шуда будам, фуруд омадам. Ҷойхоначӣ марди хоксору меҳнатдӯст ва меҳмоннавоз аст. Баъд аз ҷою хӯрду хӯрок вақти хоб шуд. «Хоб — гафлат» мегӯянд, рост будааст. Шояд таъсири кӯфтагии роҳ бошад, ки хобам саҳт бурдааст, аз дунё ҷи гузаштанаширо хар-

гиз наредонам. Пагоҳӣ аз хоб хеста бинам, дар чебакам пул нест, онро дуздиданд.

— А, — гуфтам ман ба хайрат ва ҳаяҷони пуриштироб монда, пулатон анча буд-мӣ? — Вай ҷон пиёлари бо ду ҳурт фуру бурду пиёлаи холиро ба як тараф монда, гапашро давом дод:

— Бале, ҳарҷоти сару либоси як тӯй-дия, магар пули кам мешуд? Наздик се ҳазор сӯм!

— Баъд чӣ шуд?

— Аз рӯй додани ҷунин ҳол сарам ҷархид, ҷашмонам сиёҳ зад, ранги рухам парида, дасту поям ларзид. Чӣ кор кардан, ба ки чи гуфтанамро надониста, бо ҳамин ҳолат ва вазъият рост ба назди ҷойхонаҷӣ рафтам. Вай ҳам вазъияти маро пай бурда хайрон шуд ва ҷойники покиза карда истодаи дастангиашро ба як тараф гузошта, дар ҳолате, ки ба рӯям бо ҷашмони хайрат нигоҳ мекард, пурсид:

— Меҳмон, тинҷ-мӣ, ҷаро ин қадар парешонхотир ва мушавваш менамояд?

Ман воқияро баён намудам. Ҷойхонаҷӣ лаби поёниашро бо ашки болонш газид, мутаассифона сарашро ҷунбонда, ҷашмони гӯсфандиашро нимпӯш карда, андаке фикрӣ шуд. Ман ҳам ба умеде ки ягон хабар ё ҷоран неке мегуфта бошад-мӣ, ҳарду ҷашмамро аз вай нақанда, хомӯшона рӯ ба рӯаш рост истодам. Вай баъд аз дақиқае ҷашмонашро калон кушода, ба рӯям нигоҳ карда гуфт:

— Меҳмон, кори хуб нашудааст. Андичони мо шаҳри қалон. Аз ҳар ҷо ҳар хел одамҳо меоянд. «Алогии одамизод дар дарун» гуфтаанд. Дар дил чи мақсади пинҳонӣ доштани ҳар касро кӣ медонад? Ин ҷо ҷойхона — ҷон даровубаро ва шину-хезкунандаи одамҳои гуногунтоифа аст. Чӣ илоҷ, тир аз қамон ҷаста, пои мурғ аз дом раҳон ёфта, рафтааст. Таассуф...

Баъд аз ин риштан умедам аз ӯ қанда шуд, тамоми ҳастиамро ҳаёли амиқи бесару нӯғ паҳш карда, ба гирдобии андеша фуру нишастам. Баъд аз фикру андешаҳои тӯлонӣ оқибат ба ҳулосае омадам: «Хайр, кори ношуданӣ шуд. Ҷуноне ки гуфтаанд, тир аз қамон ҷаст. Бо ғам хӯрдан пули рафтагӣ гашта ба ҷояш намеояд. Хайр, «Бар сари фарзанди одам ҳар чӣ ояд, бигзарад» гуфтаму рафта дасту рӯямро шуста ношто кардам.

Чӣ меғӯед, ки бо вучуди он ғами пули дуздондаамро ҳаргиз аз дил бароварда наметавонистам, зик шудам, табиатам гирифт кард. Боғи Андичон — ҷон барҳавову дилкушоест, ки кас намехоҳад аз сайру тамошони он ҷашму дил қанад. Барои андаке нафас рост кардан он ҷо рафтам ва ба як кунҷи қате, ки қанд нафар одамон он ҷо нишаста ҷой менӯшиданд, нишас-

та, як чой хоши кардаму дар ҳолате ки кори ояндаи худро меандешидам, машғули нӯшидани он шудам. Дар тарафи паҳлӯи рости он чое, ки ман меништам, ҳафт-ҳашт нафар ҷавонмардҳои қариб ҳамсиннусол ба болои кати қандакорикардашудан зебо, ки гилему кӯрпачаҳои кампахтаи оҳараш на-рехтагӣ густурда шуда буд, нишаста чой менӯшиданд ва зам-замакунон баъзан баробар коҳ-коҳ зада меҳандиданд.

Ба чунин нишасте зебову замзамаҳои дилкушои он анбӯҳи нишастагон ҳавасам меомад ва айёми ҷавониамро ба ёд оварда гоҳ-гоҳе номаълумона ба сӯи онҳо ҳалқаи ҷашм меандохтам.

Дар мобайни онҳо ҷавонмарди қалонҷуссаи тануманди гандумгун ва шаҳлочаҳми қамонабрӯе, ки бар тан ду қабат қомаи беқасаб, бар сараш тӯпи қорғули оҳарӣ ва ба пояш мӯзаи ҷармини булғории пошнапасти пӯшида буд, ба болишти нарми дар пасаш гузошташуда тақя карда менишаст ва ҳамин ки ӯ даҳон ба гап мекушод: бе он ки аз қасе овозе шунида шавад, ҳама ҷашм ба сӯи вай дӯхта хомӯшона сомӣ мешуданд ва ба ҳар як гапу ҳарфаш бодикқат гӯш меоданд.

Мулоҳиза мекардам, ки ин одам гоҳ-гоҳе ба тарафи ман ҳалқаи ҷашм андохта, ба рӯям чуқур-чуқур зехн монда нигоҳ мекунад ва гоҳе ҷашм ба ҷашми якдигарамон афтада мемонад. Ин одамро нашиносам ҳам, аммо ситорааш ба назарам гарм менамуд ва дар кучое диданамро муайян карда наметавонистам.

Аз байн фурсате нагузашта, он мард ба ман мурочиат намуда гуфт:

— Бобо, ба назарам, меҳмон барин менамояд. Қанӣ, аз чон мо як пиёла марҳамат! Бо шунидани таклифи ӯ рафиконаш ҳаммаи рамзомёзона ба тарафи ман нигоҳ карданд. Ман ҳам рад намудани хоҳиши он ҷавонмардро аз рӯи адаб ва одамгарӣ напиндошта, зуд аз ҷоям бархоста ба назди эшон рафтам. Онҳо ба ман салом дода, аз рӯи эҳтиром сари таъзим карда, ба паҳлӯи он ҷавонмард гузашта нишастанамро ишора намуданд, ӯ бархоста барои ман чой тайёр кард.

Ман ба он ҷавонмард салому алек ва вохӯрдӣ карда, ба ҷои ишорашуда нишастам.

Баъд аз як пиёла чой нӯшидан ва андаке таваккуф он ҷавонмард ба аҳволпурсӣ оғоз намуда, дар интиҳон суханаш аз ман пурсид:

— Шумо гӯед, ки ҳеҷ вақт ба ягон кас бист сӯм «қарзи ҳасана» дода будед?

Ман ҳамон рӯзи содир шудани воқиаро дар як лаҳза аз пе-

ши назар гузаронида, ботафсил ба ӯ баён намудам. Вай коҳ-коҳзанон хандида, аз ҷой бархосту ба ман нигоҳ карда, оғӯш кушод ва дар ҳолате ки маро ба оғӯши муҳаббати дӯстӣ маҳкам пахш мекард, ба рафиқонаш шунавонида бо овози баланд:

— Падархонди ман, бидонед, ёрон, ин кас падархонди ман! — гуфта ва ба ҷои худаш гузашта нишастанамро хоҳиш намуд.

Аз ҷунин вохӯрии тасодуфан рӯйдода хеле хурсанд шудам ва ба ҷои ишорашуда гузашта нишастам. Баъд аз пурсупосу ҳолпурсӣ ӯ ба ҷойхоначӣ нигоҳ карда, чим-чӣ хел ишораи рамзомез кард, ки вай ҳам ба як лаълӣ нони саркунҷит, ба як тарафи он мағзу бодоми пистваи хандон ба дастархони мо монду бо ман салому алек карда, ҷобукона ба сари самовораш рафта қарор гирифт. Мо ҷойнӯшон аз ҳар боб гап мезадем, чак-чак мекардем. Он ҷавонмард воқияи аз ман бист сӯм гирифташро ба нишастагон батафсил баён карда, дар охир аз гапаш хулоса бароварда илова намуд:

«Дар «Қобуснома» хонда будам, ки некиятро фаромӯш намоем, аммо неки ва некии каси дигарро умрбод ба хотир нигоҳдор ва фаромӯшаш макун! Бале, некии падархонди бузургворамро то нафаси охири фаромӯш нахоҳам кард».

Ман аз ҷунин суҳанонӣ меҳрубононаи ӯ мефахридам, шод мешудам, аммо ғами пули дуздондаам маро ноором мекард, гоҳ-гоҳ ба ҳаёл мебуд ва беихтиёр сарам ба сари сини сукунат ҳам мешуд. Ҷавонмард шояд аҳволи вазини рӯи маро пай бурда бошад, ки сарашро ба тарафи ман каме ҳам карда пурсид:

— Бузургворо! Ба назарам малул ва маъюс менамояд, хавотирне доред, магар?

Баъд аз ҷунин пурсиши бомавқеи ӯ: «Биё, ҳар чӣ бодо бод, дарди диламро изҳор намоям, шояд суде бахшад» гуфтамӯ воқияи дуздондани пуламро пурра баён кардам.

Вай вокифи ин асрор гардида, бе он ки ҳарфе гӯяд, ба ҳаёл фуру рафт, аммо ин ҳаёлаш чандон тӯл накашиду зуд сарашро боло карда, ба рӯям як нигоҳи кӯтоҳе карду зуд ҷашмашро аз ман қанда, ба як нафар ҳамнишини рӯ ба рӯям, ки мисли худаш як ҷавонмарди паҳлавонҷуссае буду бар сараш тӯппи чоргул ва бар танаш як қабат ҷоман беқасаби ҳаворанг пӯшида, миёнашро бо якто миёнбанди пуштиранги гулдор баста буд, рамзомезона назар афканда:

— Ин бояд кори ҳамон пучуки калтаи лаънатӣ бошад, — гуфт, — аз номи ман расон: сӯмашро бечӯ накарда, маблағи дуздидашро ба ту бароварда диҳад ва агар ин кори ҳамроҳо-

наш бошад, филфавр ёфта, ба ту дода фиристонад! Фаҳмидӣ? Зуд бош!

Он чавонмард билотаваккуф, аз чояш бархост ва «хуб шудааст!» гуфта, аз назди мо рафт.

«Писархонд»-ам бо табассуми нарма ба ман нигоҳ карда:

— Мехрубона! Ҳочат ба ғам хӯрдан ва ғамгин шудан нест. Аз тахти замин бошад ҳам, ҳозир пулатонро ёфта меорад, — гуфт.

Ман изҳори миннатдорӣ намудам ва илова кардам:

«Дӯст он бошад, ки гирад дасти дӯст
Дар парешонаҳои дармондагӣ!»

(Носири Хисрав).

— Дӯсти Одилаком, — гуфт яке аз нишастагон кӯмаккории маро нишон дода, — ин дӯсти самимист ва худашон дӯсти ҷонӣ ва меҳрубонанд!

— Чӣ хуб аст, Турсунзода дар васфи ҷуни дӯстон оварда:

«То тавонӣ дӯстони гум макуи,
Дӯстони меҳрубони гум макуи!»

— гуфта гапи ӯро қувват додам.

— Аммо, — гуфт ӯ, гапашро давом дода, — акамо (нишора ба Одил) дӯстӣ, рафокат ва меҳрубонии ҳар касро аввал бо-тинан месанҷанд, вазни онро бо мизони ақлу хирад бармекашанд, тафрикаи дӯстро аз зохир ва дар зерӣ ниқоб пардапӯш кардашудан «дӯстӣ»-и душман муайян намуда, баъд ҷуноне ки меғӯянд, «обро дида, мӯза мекашанд».

— Ҷуни фазилат нишонан афзалияти ақлу хирад ва заковатмандист, — гуфтам ман дар ҷавоб ба байтеро иқтибос овардам:

«Барон дӯстон ҷонро фидо куи,
Валекин дӯст аз душман ҷудо куи».

(Ҷомӣ).

— Маро ин қадар таъриф карда ба осмони ҳафтум, ки мебардоретон, — гуфт Одил ба хандаву ҳазломезона, — болу парбароварда аз наздатон парида равам, баъд маро аз кучо меёбед? Ман ҷандон сазовори таъриф нестам, катори шумо буданам ҳазор тилло!

— Дуруст-куя, — гуфт миёнаи сухани Одилро бурида дигаре аз рафиқонаш, рӯй ба ман оварда, — қас ҳақиқат ва гапи

ростро гӯяд, таъриф намешавад, акаамонро «Одилполвон» ме-
гӯянд, он авбошоне, ки дуздиро пешан худ кардаанд, ба зери
фишори дастони тавоно ва саховатмандонаи акаамон мум ба-
рин об шуда мераванд. Гуфтаи акаамонро рад карда ҳам би-
нанд...

— Хамин тавр-куя,— гуфт Одил ба рафиқаш нигоҳ карда,
— то ба кай вазинини таъну доғи ин дуздони авбошпешаро ба
дӯш бардошта гаштан мумкин аст? Акнун илоче бояд ёфт, ки
гулзори одамият ва ориятпарастии шахри машхур ва қадими-
амонро аз чунин шумғиёхон тоза кунем, то ки ҳар як меҳмону
мизбон тавонад ором ва озодона нафас гирад...

Хамин тавр шахси фиристондаи Одил бо тамоми эҳсосоти
шодмонӣ ва фархундаҳолии халтаи пули, маро оварда ба пешин
Одил хаво дод.

— Меҳмон бинанд, то фардо «як сӯмаш кам будааст», гуф-
та даъво накунад,— изҳор намуд ӯ.

— Ин кори кадомаш будааст? — пурсид Одил аз шахси
пулро овардагӣ.

— Қори худн пучуқ будааст!...

— Қалтаи лаънатӣ,— гуфт Одил дар ҷавоб бо ғазаб ва
халтаи пулро бо таъзиму табассум ҷониби ман дароз карда,
илова намуд: «Ин пулхалтаи худатон, шинохтед?»

Пулхалтаро аз дасти ӯ гирифта:

— Бале, дӯстам, бародари самимнатон будам ва ҳастам
Одилҷон, ташаккур бар шумо, пулхалтаи худн худам, ҳазор
рахмат!— гуфтам ва илова намудам:— Бигузор ин дӯстии мо
пайдор бошад! Шумо вафо ба аҳди хеш намуда, бо фуруд
овардани сари таъзим ба сари оинаи вафо маро шод ва масрур
намудед. Ҷаҳд кардед, то аҳдшикан набошед:

«Дасти вафо бар камари аҳд кун,
То наштавӣ аҳдшикан, ҷаҳд кун!»

(Низомии Ганҷавӣ).

Одилполвон маро ҳамроҳи рафиқонаш ҳамон шаб ба хона-
аш меҳмон карда зиёфат дод, рӯзи дигар ба ёфта харидани
чизҳои заруриям кӯмак расонида, бегоҳирӯзӣ ба поезд гусе-
лонд.

Чун нақли Мирсиддиқбобо ба ин ҷо расид, нигаред, бузур-
гон чӣ хуш гуфтаанд:

«Ба гетӣ ҷуз аз дасти некӣ набар,
Ки ояд яке рӯзи некӣ ба бар».

(Асадин Тӯсӣ).

Сӯҳбати мо қариб итмом меёфт, ки ногоҳ яке аз дӯстонамон Миршарофи ронанда ҳозир шуд ва ба мо салому алек карда:

— Фаҳмидам, сӯҳбати ёрон дар тафсу ин оташи фурузони нурпош шарорабор аст. Ман ҳам ҳамроҳ шавам, ҳалал намерасад? — гуфт ҳазломезона ва бе он ки ҷавобе шунавад, аз паҳлӯи Мирсиддикбобо ба худ ҷой интиҳоб намуда нишаст.

Миршароф ҷавони миёнақади сабзинарӯи шаҳлоҷашм ва хоксори кушодаҷеҳра, дӯст ва бародари меҳрубонест. Имрӯз бар танааш сарулибоси баҳорона: бар тан костюми ҳарир... бар сараш тӯпии «Гули ҷаман» ва ба пояш ботинкаи оҳарӣ пӯшида буд.

Ман ба вай як пиёла ҷой дароз карда:

— Бубахшед, мағрури тафси сӯҳбат шуда, ҷойрезии ҷойиӯширо ҳам фаромӯш кардаам. Ҷои пиёла нимсара шуда бошад, якто ҷои гарм фармоям? — гуфтам.

— Не, ҳозир аз ҷойиӯшӣ, аз назди рафиқон омадам. Чандон ҷойталаб нестам. Дидори дӯст ва сӯҳбати некон ғанимат аст, ки ана ҳамин ғаниматро пиндошта, ба ҳузури шумоён омадам ва шояд аз ҷунин ҳузуроварӣ ҳузуре ба худ гирам, — гуфт ва аз ҷой як хурт дам кашида, гапашро давом дод: — Агар камина ҳалале нарасонда бошам, давом диҳанд, — гуфт.

— Миршароф-ука! Сӯҳбати мо дар бораи некӣ ва наққорӣ идома дошт. Камина аз нақли бобои мӯхтарамамон хеле баҳраманд шудам, нақли аҷоиб кардаид, — гуфтам.

— Мо ҳам бе баҳра наемонем, шунавем! — гуфт Миршароф ба Мирсиддикбобо нигариста, пиёлаи холиро дароз кард. Ман ба пиёла талхӣ ҷойро рехта, ба Мирсиддикбобо дароз кардам. Вай аз ҷой як хурт дам кашиду пиёларо ба ҷои аввалааш монда, рӯй ба Миршароф овард ва гуфт:

— Писарам, бисёр гап задам. Баёни нақро ба дигар вақт вогузорем ҷӣ?

— Не, падар, — гуфт ӯ, — тезин корд, дар илғи корд» ва «кори имрӯзаро ба фардо магузор» гуфтаанд. Бубахшед, шояд густоҳӣ карда бошам. Камина ташнаи шунидани ҷунин нақлҳои дилнишинам. Шумоён — одамони таҷрибаи рӯзгордидаед. Гуфтори шумо барин бузургон барои мо мактаби ҳаёт аст. Ҳар боре, ки бо шумо ва шумо барин бузургон нишаста сӯҳбат ороستان ба камина муяссар мешавад, байти ҳазрати Хоҷа Ҳофиз ба ёдам меояд:

«Насиҳат гӯш кун, ҷоно, ки аз ҷои дӯсттар донанд
Ҷавонони саодатманд пайди ширӣ донор».

Канӣ, марҳамат, диққатам ба шумо, бобои азиз! — Суханони ба тамсил гуфтаи Миршароф ба Мирсиддиқбобо шояд маъкул афтод, бошад, ки ӯ наклашро мухтасар тақрор намуд.

— Миршароф! Чаро ба андеша фуру рафтӣ, писарам, шояд ба баъзе ҳаёлотӣ дигар рафта бошӣ?

— Не, бобои азиз,— гуфт Миршароф сари ба сукунат рафтаашро боло карда ва дар ҳолате, ки ба симони нурунии бобо нарма-нарма нигоҳ мекард, суханаашро давом медод: — Ба шумо маълум аст, ки пешан камина ронандагист. Дар ҳаёти ронандагон ҳам воқиҳои аҷоиб рӯй медиҳад. Ҳамин ки накли шуморо бодиққат мешунидам, ҳодисаи аҷоиб, ки як вақтҳо дар ҳаёти ман рӯй дода буд, ба ёдам меомад. Уқоби ҳаёлотӣ ба ёдомидаам баланд парвоз намуда, маро ба қуллаҳои баланди кӯҳи ҳайрат мебаровард. Дар айни чунин ҳол луқмаи додаи шумо маро водор намуд, ки аз он баландӣҳо фуруд омада ба симони падаронаи шумо нигарам.

— Ин тавр бошад,— гуфт Мирсиддиқбобо ба Миршароф рӯй оварда, — «гоҳ аз ин пиру гоҳ аз мурид», гуфтаанд. Гарчи ҷавонӣ, вале соҳиби ақлу фаросатӣ. Саъдии бузург гуфтаанд:

«Бузургӣ ба ақл аст, на ба сол,
Тавонгарӣ ба ҷаҳл аст, на ба мол!»

Ҳамон ёдбуди ҳудро ба мо накл кун ва бо ин восита дили моро ба даст меорӣ ва аз сафи тавонгарон ба худ ҷой мегирӣ.

Ман аз чунин хоҳиши Мирсиддиқбобо ба дил хеле шод шудам ва гуфтам:

— Ин тавр бошад, боз ҷой фармоем?

— Не,— гуфт бобо,— аз ҷой мустағнием, накли Миршарофро шунавем! Канӣ, марҳамат.

Миршароф ба баёни накл сар кард:

— Падарам чор соли комил қадам аз арсаи набард берун наниҳода, ба муқобили душмани малъун ҷангиданд ва то ба Берлин рафта, ба баҳтамон музаффарона сахат-саломат баргашта омаданд. Ҳамеша маро ба наздашон даъват намуда, насихат мекарданд:

— Миршароф-писарам, он чи мегӯям, гӯш кун, ба он амал намо. Ин ҷанги хонумонсӯз бало буд. Мо дидем, дигар насли башар ҳаргиз набинад. Азоб кашидем, сахтӣ ва машаққати бисёрро аз сар гузаронидем.

Шукр, ҳақ ба ҷояш қарор гирифт, мо ғалаба кардем. Ҳар як касбу ҳунаро пеша намоӣ, таҷво ба мардум некӣ қарданиро фаромӯш макун, нек ва наққор ба дардмандон дармон, ба

роҳмондагон ёрирасон бош. Ин ҳама амали некест, ки аз ша-
рофати онҳо ту низ некиҳои зиёде бинӣ. Ҳаргиз фаромӯш ма-
қун, ки бузургонамон гуфтаанд:

«Мардӣ набувад фитодаро пой зада,
Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ!»

Солҳо гузашту ронандагиро ба худ пеша намудам. Шукр,
зиёда аз сӣ сол аст, ки бенуқсон қор қарда, аз паси ин касб
нон хӯрда меоям. Як воқеаи аҷоиб: рӯзе қариби вақти ғуруби
офтоб аз шаҳр аҳли деҳаи Болоро ба мошин савор қарда бур-
да ба қишлоқашон фаровардаму зуд баргаштам. Ин вақт оф-
тоб шишта, олам қариб ба зерӣ пардаи торикӣ кашида шуда
буд.

Наздиқ нисфи роҳро тай намуда будам, ки мӯйсафед ба
сарӣ роҳам баромада, бо ишораи «Исто!» даст бардошт. Ма-
шинаро боздоштам. Дар паси ӯ ҷавонзоне бо қомати ҳамида
рост меистод. Мӯйсафед бо зорию тавалло даромад:

—Аз сарат гардам, писарам, бобо туро садқа шавад, илти-
моси маро рад насоз, дар ҳақат дуон нек мекунам!

— Қанӣ, бобои азиз бифармоед, чӣ хизмат — пурсидам бо
нармаӣ.

— Нигар,— гуфт мӯйсафед бо ду даст он ҷавонзанро иш-
шон дода. — ин бечора хеле нохуш аст. Мо ба меҳмонии тағо-
яш омада, бо таъхир ба роҳ баромадем. Ин ҷо омада аҳво-
лаш бисёр вазнин шуд, гапе, ки ба ту гуфта наметавонам. Дуо
мекунам, моро то ба деҳаи Боло бурда парто, писарам, вагар-
на аҳволамон бисёр бад мешавад...

Ҳамон рӯз аз пагоҳии барвақт ба қор сар қарда, хеле ҳас-
та шуда будам, бар замин он рӯз торик шуда, рағғани мошин
ҳам хеле кам монда буд. Байте, ки дар ҷунин мавридҳо пада-
рам меҳонданд, ба ёдам омад:

«Дар миёни чор дарё тахтабандам қардай,
Боз меғӯй, ки доман тар мақун, хушёр бош»

Аммо чӣ илоҷ, «Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ!» — гуф-
та илова менамуданд; «Хайр, ҳар чӣ бодо бод!» гуфтаму дар
роҳмондагонро ба мошин савор қарда ба қафо ба тарафи қиш-
лоқ баргаштам. Ба даромадгоҳи деҳа расида будем, ки овози
нолаи зан баланд шуд. Мӯйсафед нигоҳ доштани мошинро хо-
ҳиш намуд. Онро нигоҳ доштам.

— Писарам, аҳволи арӯсам хеле вазнин шуд, хонаи ама-
каш ҳамин ҷо. Мо мефароем! — гуфт.

Мӯйсафед аз мошин фаромада пул дароз кард. Пулашро нагирифтам. Маро дуои нек кард. Хайрухуш намуда баргаштам.

Дар ёдам нест, аз байн тақрибан 15 сол гузашт. Чиллаи зимистони қахратун. Қори ҷамъиятӣ монд. «Не, дар ҷунин сармои сахт ба кор намебароям», гуфта намешавад, ин аз рӯи одобу одамгарии вичдон ҳам нест.

Қариби вақти офтобшинам, аз кишлоқ баргашта будам, ки мошин ба масофаи чанд метр роҳ паймудан аз ҳаракат монд. Харчанд зӯр мезадам, «гап намезад». Дасту поям ях кард, аҳолаам бад шуд... «Хайр, ин шабро дар ҳамин ҷо рӯз карда, пагоҳ меравам. Илоҷе нест». Ҷор тарафи мошинро маҳкам карда, рафта дарвозаи дутабакаи тарафи дасти ростамро, ки соҳибаш ношинос буд, тақ-тақ задам.

Шарфани пои касе шунида шуд, занҷири дарвоза кушода шуд ва марде ба тарафи ман як қадам пеш монда баромад. Ӯ шахси миёнсоли мавзунқаде буда, бар сар тӯппӣ, бар танам аз рӯи камзӯли барқади ласи сиёҳи серпахта пӯшида, миёнашро бо миёнбанд баста буд. Вай маро шинохт ва бо овози нармаму эҳтиром:

— Миршароф-ако, дар ин ҳавои сарди бемаҳали зимистон, гуфт ва бе он ки ҷавобе аз ман шунавад, гапашро идома дод:

— Қайй, марҳамат ба хона!

Ба ӯ воқияи бемаҳалмониамро баён намудам.

— Нагӯед ҳам, нияти имшаб меҳмонӣ шумо шудан дорам. Вагарна дар ин бемаҳалии сармон саҳти зимистон кучо рабам?

— Марҳамат-марҳамат! — гуфт ва ҳудаш пеш-пеш, ман аз қафо дохили дарвозахона шуда, пас аз се-ҷор қадам роҳравӣ ба ҷояш истод ва маро ба тарафи дасти рост — ба меҳмонхона таклиф намуд. Меҳмонхонааш ҷандон калон набуд. Ба шакли мураббаъ таъмир ёфта, тақрибан ҷои нишасти 10-12 нафар меҳмон буд. Он ҷо аз боли паҳол намади бегули ҳокистарранг ва аз рӯи он кӯрпачаҳои серпахтаи оҳарӣ густурда шуда буд. Дар наздикии дари даромадгоҳ сандалӣ монда шуда, аз болои он кӯрпаи калони серпахтаи ласи ғулдор ва аз рӯи он дастурхони шол густурда шудааст. Лампочкаи фурузонии электрикӣ меҳмонхонаро рӯз бари равшан мекунад.

Соҳибхона мулло Акмал ном дошт. Шунида будам, тарафи ишора намудааш — ба гирди сандалӣ гузашта нишастанам, маро «хушомадаанд!» гуфту ҳудаш ба ҳавлии дарун даромад.

Баъди ҷанде дастархон, нону қанду мавиз ва ба як ҷойиник ҷой дам карда бароварда, рӯи сандалиро пур кард ва бе он

ки аз ҷои нишастааш бархезад, ба тарафи дари даромадгоҳ сарашро каме ҳам карда бо овози баланд:

— Алишер! Зуд бош, аловро барвакттар барор, сандалиат хунук будааст! — гуфту боз мисли аввалааш нишаста, ноиро пора кард, бодому мавизу қандро ба тарафи ман наздиктар монда, маро ба неъмат мурут кард ва хулаш ҷойрез шуд.

Ҳанӯз ҷои пиёлаи дастангиамро тамои накарда будам, ки як нафар ҷавонписари мавзунқади нуқрасимое, ки қиёфаи зоҳириаш ба сохибхона — мулло Акмал шабоҳат дошт ва бар сараш тӯпии «Ғули ҷаман», бар танаш як қабат ҷоман бекасаби серпахта пӯшида буд, ҳокандозеро пури алав бароварда ба ҷуқури тахи сандали рехту баромада рафтани шуд, ки Акмой маро нишон дода:

— Ба амакат салом деҳ, Алишерҷон! — гуфт ба ӯ.

Алишер ба сӯи ман нигариста, ду дасташро ба рӯи сина ниҳода, сари таъзим ҳам карду «Ассалому алайкум» гуфт. Ман ҳам дар ҷавоб «Ваалайкум ассалом, писарам, Алишерҷон калон шавад, ба камол расад! — изҳор намудам навозишкоруна.

Алишер рафтани шуд, ки Мулло Акмал бори дигар ба рафтаниаш розӣ нашуд ва ба ман нигоҳ карда, гапашро давом дод:

— Шумо ин бачаро шинохтед?

— Не, — гуфтам ман, — бори аввал дида истодаам.

— Номаш Алишер, ҳам фарзанди ман, бародарзодани шумост. Аз ин ҳарфи ӯ чизе нафаҳмидам ва танҳо ҳамин қадар:

— Қанӣ?, — гуфтам бо оҳанги таҳайюр.

Вай батафсил баёни воқиа кард:

— Шояд дар ёд дошта бошед, 15 сол муқаддам, вақти шом, мӯйсафедеро бо як ҷавонзан аз роҳатон баргашта, ба мошини савор карда ба ин деҳа оварда будед?

— Бале, дар ёд дорам, — гуфтам ман дар ҷавоб.

— Ана ҳамон ҷавонзан модари Алишерҷон, завҷаи камина. Он мӯйсафед бобои Алишерҷон буданд.

— Хайр...

— Ин ҷо ҷои шарм нест. Ҳамон лаҳзае, ки шумо он ду касро ба мошини савор мекардед, модари ӯ дар вазъи ҳамл буд. Шумо, агар неххоҳона назар намекардед, дар як кӯчаи бекасу кӯй аҳволи он зани бечора чӣ мешуд... Ба ин ҷо нарасида аҳволи зан вазнин ва хеле бетоқат мешавад. Ноилоҷ дар сари роҳ ба ҳавли падараш мефароянд. Ҳамон шаб писаре таваллуд мешавад. Ана ҳамин — Алишер, ки имрӯз як ҷавон 15-сола, амакҷонаш!

Ман Алишерро ба оғӯш кашида, аз пешонааш падарвор
бӯсидам, падарашро муборакбод намудам ва ба ояндаи онҳо
орзуҳои нек баён кардам.

Мулло Акмал ҳамон шаб маро зиёфат ва аз ҳад зиёд меҳ-
моннавозӣ кард. Рӯзи дигар хангоми бозгашт ба як миёнбаи-
ди шохии гулдор нонҳои фатирчаву мавизу бодом, канду кан-
далот ва як чоман бекасаби оҳарӣ баста:

— Ин шодонаи 15-солагии Алишерҷон, тӯхфан дӯстона ба
шумо,— гуфта дароз кард ва бо иззу эҳтиромӣ том маро гусел
намуд.

Ба хулосае меоям, ки неки ва нақӯкори одамии ғайи фазила-
ти хубест, ки тавсифи он интиҳое надорад.

— Бисёр накли хуб кардед ва ҳарфи марғуб гуфтед, Мир-
шароф додар,— изҳор намуд Мирсидикбобо ва илова намуд:

— Неки ва нақӯкори низ ёдгориест аз одаминод:

«Биё то ҷаҳонро ба бад наспарем,
Ба қўшиш ҳама дасти неки барем.
Набошад ҳама неку бад пойдор,
Ҳамон беҳ, ки неки бувад ёдгор!»

(Фирдавӣ).

АДЛ ВА ҲАҚ

Падарон ва модарони бузургвор атфолро ханӯз аз нахустин
айёми тавлид ва гузориши умр бо рӯҳи адолатмандӣ ва ҳақ-
гӯию ҳақиқатпарастӣ тарбия менамоянд, то ӯ як умр одил ва
ҳақгӯ бошад ва ҳаргиз рӯй аз ин раҳ натобад.

Адл гули беҳорест, ки танҳо нақхаторой кунад ва дасту пой
аз ӯ ранҷу озор набинад.

Адл писандидани инсон ва сабаби ободии ҳар мулку макон
бошад ва кишоварзонии роҳатрасонии умр донани роҳат ва фаро-
ғат дар киштзори зиндагӣ бипошанд.

Бузургон дар ситониши адл гуфтаанд:

«Акл аст офтоби дилу адл аз ӯ зӣёст».

(Носири Хисрав).

«Ҳар кучо адл рӯй бинмудаст,
Неъмат андар ҷаҳон бифзудаст».

(Абдулмаҷиди Саной).

Адл чашмаоби хиради одилони хирадманд аст, ки аз ин об хар кучо сабза ва хар ниҳоли зиндагӣ боровар шавад.

Аклу адлу ҳақ чун секунҷаи ҳандасавӣ бошанд ва хар кучо об аз ин се чӯй равон аст, он макон гулзору устувор ва ниҳоли зиндагӣ он ҷо сабзу пурбор монад.

Ҳақгӯйро ростқавл гӯянд ва аз мазраи гуфтор ва афъоли ӯ кизбу каззобӣ, нифок ва мунофиқӣ наҷӯянд. Ростқавли ҳақ-гуфтор эмин аз зарби зарбаи наҷҷори даҳр бошад:

«Ростқавлу ҳақгузору рост бош,
Тухми қачрафторӣ андар дил мапош».

(Расмӣ).

Ҳақро нагуфтан сазовори таъну маломат ва гирифтори ҷазову мусибати дунё шудан аст. Рӯй аз ҳақ матоб ва хешро магузор дар азоб!

Дурӯғ ва кизбу каззобӣ ҳилофи ҳақ ва ҳақгӯист, ки хирадманд то бимирад, дурӯғро бар забон нагирад:

«Дурӯғозмудан зи бечорагист,
Нагӯяд киро дар хунар борагист.
Дурӯғ аз буна обрӯ бистарад,
Нагӯяд дурӯғ он, ки дорад хирад».

(Асади Тӯсӣ).

Зеро:

«Хар он касро, ки гуфтораш дурӯғ аст.
Зи рӯи ақл рӯяш бефурӯғ аст».

(Носири Хисрав).

Пас, ҳазар аз кизбу каззобӣ ва пеша намудани ҳақ ва адл пешаи хирадмандону софдилон бувад.

Падарам соҳибилм буд, табъи шоирӣ дошт.

Аз илми ҳандасаву фаровез (риёзиёт ва тақсими мерос), таъриху адабиёт, фикҳу қофия (сарфу наҳв), шеърӯ шоирӣ огоҳ буд ва ба замми хаттотӣ забони арабиرو низ медонист.

Бештар маро ба назди худ ҷеғ мезад, панд мегуфт, насихат мекард. Гӯё ман гил будаму ӯ кулол, ман зарфи хом будаму вай чун устои бомаҳорати хиштпаз ба хумдони одамият мепахт ва бо тамоми саъю кӯшиши падарона маро обутоб меод.

Дар чунин ҳол маро тасаввуре ҳосил мегардид, ки дар нашъунамоёбӣ, ба камол расидан ва боровар шудани наҳли донишам ду чӯи мусаффообе падидор аст: ин як рӯди тозаоби маънавии оила ва дигаре дабистони азиз, ки хар рӯз аз он ҷо

сабақ мегирам ва илм меомӯзам. Бале, беҳуда нагуфтаанд, ки «садо аз ду даст ояд».

Панд ва насихати падар дар ҳама боб: хоксорӣ, пешнамони тавозӯ, ростгӯӣ, ва ростқавлӣ, барҳам задани кибру гурур ва кизбу каззобӣ ва ҳастии хеш, бузургонро бузург доништан ва эҳтироми онҳоро ба ҷо овардан, шеъргӯӣ ва мушоира, даркинамони абҷад ва роҳҳои ҳаллу ҳисоббароринӣ, парҳез ва парҳезкорӣ, мубориза ва мағлубнамоӣ (бо зиёи хирад ва шуурноқӣ) ва ғайра...

Ҳатто рӯзе чун сухан дар боран балон нафси бад мерафт, фаромӯшаш намекунам, ки марҳум иқтибосе аз мавлоно Ҷалолиддини Румӣ оварда гуфтанд:

Нури чашми падар! Бидон, ки Ҷамолиддини Румӣ фармудаанд: «Нафси бад бар одамай чун мори захрошӣ ниммурдаест, ки соҳибаш ўро ҳангоми ниммурдагӣ бояд бикушад. Хар гоҳ гирифтори банди афсуни ў шуда, раъй ба тақозои талаб ва хоҳиши ў кунад, он мор ҳол гирад, парвариш ёбад ва ба дараҷаи аждаҳо расад. Пас, ба додан соҳибаш қонеъ нагардида оқибат парваришқунандаашро фуру барад».

Ў чунин нақлу ривоятҳои диққатрабона ҳаётиро бисёр мегуфт. Вай онд ба адл ва ҳаққу ҳақгӯӣ нақлро, ки худ аз саргузаридааст, баён намуда гуфт:

— Эй фарзанд! Бидон, ҳар афроде, ки аз шохроҳи рост тўлкашидан адл ва ҳақ қадам берун мениҳад, боби умеди неки ў баста ва аз озори қасофати рӯй аз адлу ҳақ тофтаи хеш дилаш ҳаста гардад ва дурре аз баҳри умед ба каф набарад. Туро нақле гӯям ва онро чун гӯшворан зар ба гӯш ниғаҳ дор:

Мулло Неъматулло ном рафике доштам, ки ҳар ду ба адои қори муаллимӣ хизмат ба ҷо меовардем. Рӯзе вайро дар ҳолати вазнини рӯҳӣ эҳсос намудам ва раъй ба доништан сабаби он намудам. Вай гуфт:

— Шуморо аён аст, ки Абдулқарим аз ҳама фанҳои баҳри «офарин» ва «аҳсан»¹ дорад. Дирӯз дабири фанни риёзиёт вайро баҳон бад гузоштааст. Мутаҳайир шудам ва маро майле пайдо шуд, то ҳақиқати ҳолро бифаҳмам. Мусоҳиби дабир шудам, ў гуфт:

— Дилам аз Абдулқарим ранҷид ва бо баҳонае ба ў баҳон бад гузоштам. Бегоҳ дар кӯча маро салом навода гузафта рафт. «Давон курут — оби ҷӯш...»

Хостам ба беадабии ба муаллим зоҳир намудааш вайро

¹ Дар солҳои ибтидои ташкили маҷлиси совети хамин тавр баҳо гузошта мешуд. «Офарин» ба маънои «аъло», «аҳсан» ба маънои «хуб».

танбех диҳам, ба назди худ даъват намудам. Вай бо вичдонӣ поки ҷавонӣ савганд ёд кард, ки он ҷо будани муаллимро надида ва ҳатто пай набурдааст.

Чунин беадолатӣ борҳо аз тарафи он муаллим содир шуд ва оқубат рондан чунин даргоҳи муқаддас гардид.

Мулло Неъматулло чун ин нақл ба ман баён кард, даст ба ғиребонӣ ҳайрат задам ва гуфтам:

«Алҳазар аз ашхосе, ки мазраи беҳор ва сабзу хуррами адлу ҳақро бо пой ҷаҳлу ҷоҳилӣ ғоймол мекунад. Чунин қасон ҷаро намефаҳманд ва ба эътибори хирад ва одамият қабул намефароянд, ки:

«Шаҳру деҳ обод ин адл асту бас,
Таъин ҷаҳон шод ин адл асту бас».

(Абдурахмони Ҷомӣ).

Мулло Неъматулло чунин байти Ҷомиро бишнид, ба ман нигариста гапашро давом дод:

— Рафтори муаллим нисбат ба шогирди худ Абдулқарим аз рӯи адл ва адолатмандӣ нест, балки зулм аст. Ҳар гоҳ адлро пеша менамуд, ин зулм нопадид мегардид:

«Адл хоҳӣ, ки бар мазид бувад,
Зулм бояд, ки нопадид бувад».

(Абдурахмони Ҷомӣ).

Ман ба ӯ гуфтам:

— Дуруст аст! Адл оташест, ки коҳи зулмро бисӯзад ва боби фараҳ ба рӯи башар бикшояд.

Падарам нақли хешро ба ин ҷо расониду баъд диққати маъро ба худ ҷалб намуда таъкидан изҳор намуд:

— Ҳанӯз ту ҷавонӣ, он ҷи дар лавҳаи хотир дар ин айём нақш мебандад, ӯ чун нақш ба рӯи сангест, солҳо ҳастии хешро ниғаҳ дорад ва дигар нашавад.

Чун болиғ мешавӣ ва ба дараҷаи қамолот мерасӣ, нақши гуфтор дар лавҳаи хотир на чунон шавад, ки имрӯз туро таҷассум мегардад. Пас чунин айёмо бояд ғанимат донист ва панд бар ғуши хуш бигрифт.

Бидон, ки рӯй аз адлу адолат ва аз ҳақку ҳақгӯӣ тофтан — берӯист. Одам ва одамшинос рӯй ба берӯӣ надиханд вағарна ба ҳастии ӯ мизроби танаффур зананд.

Дар тамоми ҳастӣ ва амалиёти умр домони адл ва ҳақку ҳақгӯӣ аз даст мадеҳ ва саъй бар он намоӣ, ки ин меҳру моҳ

дар амалу кори умри ту, ба дилу дида ва тамоми мавҷудияти
умри одамон ҳамеша нурфишон бошад. Аз ин рӯ бибояд:

«Зулмат аз зулм дону нур аз адл,
Ин билону мабош дур аз адл».

(Рукниддини Авҳадӣ).

ПОСИ ХОТИР

Поси хотири бузургонро ҳар афрод донад ва онро бо эх-
тиром ва муҳаббат ба забон орад. Нигоҳ доштан ва ба ёд
овардани поси хотир бо риё ва аз рӯи меҳру муҳаббати дил
бояд бошад, зеро дар зер парда ва ниқоби риё аҳримани ки-
ну адоват ва бадбинӣ ҳастии хешро мавҷуд нигоҳ медорад ва
сохибашро ба дӯш вазниниҳо меорад.

Дар гузашта риёкорона нигоҳ доштани поси хотири сар-
ватмандон ва сохибмансабон мардуми бадбини эшонро ба
ғазаб меовард, дилгир менамуд ва дар ҳолате, ки косаи саб-
раш лабрез мешуд, эътирози сахте изҳор мекард:

«Поси хотирдори эшон маро дилгир кард,
Эй қиёмат, зуд бархез! Ин қадар таъхир чист?»

Аммо нигоҳ доштани поси хотири бузургони воломақом ва
қаламкашони шаҳдрези некӯпаём барои софдилони бузургси-
мо ва кадршиносони боқадру вафо ифтихору таманно ва сар-
баландии беинтиҳое мебошад. Онҳо барои хотири некномони
бузург ва шӯҳратманд гардондан ва шаъну шарафи эшон ме-
андешанд ва ҳама чорахоро мебинанд.

Маро дар ёд ҳаст, ки моҳи июли соли 1974 устод Турсун-
зода ва шоир Убайд Рачаб ворида шаҳри бостони Уротеппа
гардиданд.

Дар чунин рӯзҳои фасли гармо устодро одаме буд, ки ба
ҷойхонаи лаби ҳавзи Морон, ки обшор, зебову хушманзара
ва салқину дилкаш буд, меомаданд ва он ҷо нафас рост ме-
карданд. Мо он ду нафар меҳмони баландрутбаи адабиёт ва
дӯстони сарояндаи баландбаётамонро хурсандона истиқбол
намудем ва дар ҳамин ҷойхона маҳфили дӯстона биоростем.
Устодро ба хона таклиф намудам. Баъд аз тановули хӯроки

¹ Шоирро мақсад аз ин байи чунин бошад: Посихотирдори ин ҷанобон,
ки изҳорашон аз рӯи самимият нест, маро бисе дилгир намуд ва дигар то-
кате намонд. Эй тугён ва амвоҷи баҳри амики интиқом, зуд бархезу чунин
ашхосро ба дами хеш зуд фуру бар.

нисфирӯзӣ ва каме истироҳат намудан устод рӯй ба маъ оварда гуфтанд:

— Ҳозир аз ин ҷо баромада рост ба идораи роҳбарони шаҳр меравем ва як масъалаи муҳимро бояд ба онҳо ҳал кунем.

— Муҳим аст? — пурсидам ман аз он кас.

— Хеле муҳим, бе таваккуф, таъхириропазир аст, ки изҳори ҳақиқатро ҷой бар таваккуф нест.

Ташрифи устодро доништа ҳама роҳбарони шаҳр ба идораи котиби якуми комитети партиявии шаҳр ҷамъ шуданд. Сӯҳбат ва гуфтугӯ идома дошт. Турсунзода изҳор намуданд:

— Борҳо гуфтаам ва имрӯз ҳам бояд ба шумо изҳор намоям, ки ман Ҷӯрттепаи қадимии шуморо зодгоҳи дуҷуми ҳеш мепиндорам. Албатта, ин бесабаб нест.

Ҳанӯз аз солҳои сиюм ба Ҷӯрттеппа мунтазам рафтуо доштам. Сухайлӣ, Азизӣ, Лутфӣ рафиқ ва дӯстони наздики ман буданд.

Дар мавсими аввали баҳор ба саёҳати кимизиёшии Шаҳристон равем, вақти ангурпаз сайругашти боғот ва ангурхӯрӣ мекардем. Бояд эътироф намоям, ки дар ин ҷо номдорони мӯътабар бисёр гузаштаанд. Фано, Олӣ, Назмию Чавҳарӣ, Чурмию Азизӣ, Лутфию Ахтарӣ, Партаву Сухайлиҳо аз ҷашмаоби гузари Лаби Ҳавзи Морон ҷой менушанд, дар ҷойхонаи ҳамина гузар сӯҳбат ва маҳфили адабӣ меоростанд.

Аҳволи ин ҷойхонаро дида маро дигар тоқате намонд, ки дар ҷунии як манзили муқаддас нишаста, аз ҳавои тозаи он нафас гирам.

Бинои ҷойхона хеле фарсуда ва ба ҳолати нимвайронагӣ омада расидааст. Шипанги самти шимолӣ лаби ҳавз мисли пирони солхӯрда миёнҳамида гардида, қариб ба дараҷаи нишастаи расидааст. Ба бинои ҷойхона кас ба таври умумӣ нигоҳ кунад, ҳолатҳои эстетикӣ рӯҳафзоро эҳсос намекунад ва дилтанг мешавад.

Дар роҳи одамият ва эҳтироми илму маданият баҳри поси хотири он бузургони булбулсифат дар ҳамина ҷо чаро як ҷойхонаи зебову дилрабо сохтан мумкин нест? Ба ин қор бояд ҷиддӣ саъй намуд, ҳар гоҳ имдоде ба ин қор лозим шавад, ба таври албаттагӣ мо дар назди комитети партиявии вилоят масъала мегузорем.

Баъд аз ин гуфтугӯ роҳбарони шаҳр меъмори, наҷҷорон, наққошон, қандакорон ва дигар санъаткорони шаҳрро гирд оварда, ба туфайли нигоҳ доштани поси хотири қаламкашони зикршуда дар гузари Лаби Ҳавзи Морон ҷойхонаи мӯхташаме бинои қунониданд, ки имрӯз кас намехоҳад аз тамошоаш ҷашм ҷанад.

Мутаассиф, таъмир ёфтани чунин як чойхонаеро, ки устод дар назари орзу нигоҳ дошта буданд, надида аз олам чашм пӯшиданд.

Нависандаи ин сатрҳо, ки ханӯз солҳои 1928-29 ҳамроҳи устод якҷоя дар Тошкент таҳсил доштем ва бо ӯ ҳам дӯстона унс гирифта будем, нотибӣ эшонро шунида, 15 рӯз қабл аз ҷавташон дидани рафта будам¹.

Мо ба ӯ ҳам ва сардухтури бемористону духтури табобаткунандаи шахсиашон якҷоя халқа гирифта нишаста бо хоҳиш ва фармоиши худи Турсунзода ҳамроҳ дуто чой нӯшидем. Пеш аз хайрухуш ба устод нигоҳ карда гуфтам:

— Бубахшед, фаромӯш кардаам, мӯйсафедони гузари Лзби Хавзи Морон алалхусус чойхоначӣ Бобочонако ба шумо бисёрҳо салом гуфтанд.

Бинои чойхона қомат афрохт ва ба итмом расид. Орзу намуданд, ки он ҷо ҳамроҳи шумо нишаста чой нӯшанд.

— Ташаккур, — гуфтанд устод ва илова намуданд: — Ба ҳамин онҳо саломи маро расонед ва гӯед, ки ҳамин ки офият ёфта аз бемористон баромадам, дар чойхонаи Лзби Хавзи Морон бо онҳо нишаста чой нӯшидан орзуи аввалини ман мебошад.

Баъд аз вафоти устод ба туфайли нигоҳ доштани поси хотири эшон ҳоло ин чойхона ба номи Турсунзода гузошта шудааст.

Оре, нигоҳ доштани поси хотири бузургон кори неки ода-мӣ ва амали хайри оламӣ мебошад.

Рӯзе дар иҷрои чунин кори хайр Бобочонако, ки солҳои сол чойхоначист, изҳор намуд:

— Вақте ки устод Турсунзода ба таъмир ёфтани ин чойхонаи нав камари ҳиммат баста, оғоз ба амалӣ гардидани ӯ намуданд, устоёни номии шаҳрамон баҳри иҷрои ин кор ҷамъ омаданд. Ба туфайли нигоҳдорӣ поси хотири устод сабаби таъмирёбии бинои нави чойхона, ташаббуси ба ин кори хайрзоҳирнамудан он кас ва таърихи оғозёбии корро навишта, онро ба як шишаи шаффоф андохта, шишаро ба даруни як қуттии оҳанин гузоштам ва болеяшро маҳкам намуда ба зери хишти аввалини таҳкурсии бино ниҳода, баъд шурӯъ ба кори амалӣ намудем. Солҳо, мумкин аст, асрҳо мегузарад... Он наслҳои тозабунёд, ки ҳоло барои мо ношарошанд, бо баҳонае он сабтро ба даст гирифта, аз маҳаки ақлу хирад мегузаронанд ва баъд аз мутолиаи он сари таъзим ба поси хотири ус-

¹ Ин воқеа дар китоби «Еде аз айёми гузашта» таҳти унвони «Вохӯрии охири» пурра баён карда шудааст.

тод фуруд оварда, офаринхо мехонанд ва имрӯзахоро бо некӣ ба ёд меоранд...

Бале, нигоҳ доштани поси хотири бузургон барои халқамон ғазилати нек ва одати начинбест, ки мисли хун ба дил тамоми ҷабҳан ҳаёт ва амалиёти уро фаро гирифта, асрҳо боз ҷдома дорад.

Борҳо ба оромгоҳҳо баромада, ҷойҳои муқаддасро ободу зебо, гулпушу гулзор, ниҳолу дарахтзор ва обу обшор намуздан, ба сайргӯҳи хешу ақрабо, дӯстон ва ёрони бовафо табдил додан дар поси хотир ниғаҳдорин ин халқи қадриносамон шаҳодат медиҳад, ки ҷунин ғазилат боиси ифтихор ва таманнои ҳар як пиру барно мебошад.

Ҷун суҳан дар бораи нигоҳ доштани поси хотири бузургон мерафт, пири хирадро гуфтори Бобочонако ба ёд омад ва рӯй ба ҷавоне оварда гуфт:

— Эй ҷавони некии айём! Бузургон ва аҷдодони қабилу дабириамонро бо некӣ ва бо эҳтиром ба ёд ор ва ҳамеша поси хотири эшонро муқаддас дор, ки ин ғазилати неки одамист ва пешан воломакоми он бобоёни моянд ва ту вориси онҳой.

Инак, ба гӯши ҳуш ниғаҳ дор, ки гуфтаанд:

«Пешан неки ҷавонӣ поси хотир доштан,
Тухми меҳри дил дар ин мазраъ ба некӣ коштан,
Поси хотирдорин некон нақӯй оварад,
Наврро ҳамҷун сабо хушрангубӯе оварад».

(Расмӣ).

РОЗИ ДИЛ

Дил ганҷинаест, ки дар ӯ роз ҷун гавҳари шабҷароғ ниғаҳ дошта шавад ва қалиди қушояндан қуфли ин хонаи ганҷ забон бувад, ки он ганҷ бо ӯ бурун ояд ва ҳастии хешро ба дигарон ошкор намояд.

Ин гавҳарро роҳи осонш забон аст ва аз ин рӯ ба худ «Роз» ном гирифтааст. Ниғаҳ доштани забон аз ифшон роз боиси осонши дил ва оронш дар назари аҳли хирад бувад. Аз сусти забон бояд биандешид, то роз дар дили соҳибдил нухуфта бимонад:

«Ҷу алмос к-оҳан бибурад ҳаме,
Суҳан низ дилро бидаррад ҳаме.
Забонро мадоред бар ҷой суст,
Ки то розатон кас надонад дуруст»

(Абдшақри Балхӣ).

Роз чун катраборонест, ки дар ҳавзоби дил чамъ гардад
ва катрахо бо гузашти айём қатра-қатра бурун н-ояд ва кам
нашавад, дар самари дил аз оромии хеш уфунат гирад ва он
оромӣ сохибашро ноором гардонад. Мисли он ки:

«Чу об андар самар бисёр монад,
Уфунат гирад аз оромии бисёр»

(Дақиқӣ).

Ин дуруст аст, аммо ҳар фард ҳамрози дили хешро сохиб
аст, ки бо ӯ роз гӯяд ва аз ӯ роз бишнавад. Аммо ифшо гар-
дидани рози тарафайн ба ашхоси дигар ҷои нест ва сомин
родро чун роз ниғаҳ доштани рози сухангӯӣ раво набувад ва
ин афъолро хирадмандон напесандидаанд ва бо сахттарин
ҷазо маҳкум намудаанд:

«Касе к-ӯ бараҳна кунад рози дӯст,
Раво бошад ар бардарониш пӯст».

(Абӯшакури Балхӣ).

Зеро ба дӯст роз гуфтан, дӯст пиндоштани дӯст аст, вале
бараҳнасозии роз на дӯст, балки дур аз хирад бошад ва ӯро
роз гуфтан ҳаргиз нашоёд!

Пинҳон ниғаҳдорандан роз родро асири хеш ниғаҳ дорад,
чун фош намуд, асири роз гардад ва бидуни зарар, ӯро суде
ба каф нарасад!

«Ба пурсиши ҳама кас сирри хеш пинҳон кун!
Касе, ки боҳазараст, ӯ бувад мулоҳизакор.
Асири туст ҳама, сиррат дар ниҳон дорӣ,
Асири сир бишавӣ, гар ҳамекуни наҳор».

(Абӯалӣ ибни Сино).

Марҳум падарам чун ин абёти ибни Синоро меҳонд, бар-
ман нигариста, табассуми нарме мекарду нақл менамуд:

— Эй, нури чашм! Туро накле гӯям, ки ба гӯши хуш ка-
бул намое ва дар эҳтиёти ниғаҳ доштани роз амал кун:

«Арслон ном рафиқам буд. Даврон ном фарзанди ҷавони
закитабӣ хоксор дошт. Ӯ 15 сол тахсили илм намуда, дониш-
кадаи олиро ба итмом расонид. Падар бо ранҷу машаққати
зиёде Давронро хонадор кард, аммо чор сол хонадорӣ карда,
рӯи фарзандро надид. Даврон аз ҳамсараш тавлид наёфтани
фарзанд зиқ шуд, ба яке аз рафиқ ва ҳамрози дилаш гуфта-
аст: «Меван одамӣ — фарзанд аст. Номии неки падарон аз фар-

¹ Самар — ба маънои чуқурие, ки он ҷо об бисёр чамъ шавад, қўлмак.

занд боки мемонад. Нияте дорам, ки аз ҳамсарам чудо шуда, дигар зан бигирам, шояд аз ӯ рӯи фарзандро бинам».

Рафикаш хама он гапҳои аз Даврон шунидаро ба ҳамсараш гуфта, дар охир изҳори таассуф кардааст, ки оқибат аз ҳамсараш чудо мешудааст.

Зани рафикаш бо ҳамсари Даврон дар як чой кор мекарданд, аз шавҳар шунидаҳояшро биттафсил ба ӯ баён намуда, дар охир таъкид менамояд, ки хушёр бошад!

Арӯс кудурати дар дил будан шавҳараш ва нияти аз ӯ ҷудошавиро ба модараш изҳор намуда, ашк аз дида мерезад. Модари зор раҳмаш меояд ва ин қиссаро як ба як ба шавҳараш изҳор менамояд. Баъд аз огоҳӣ ёфтан аз нияти бади Даврон зану шавҳар ба ҳам маслиҳат карда, «илоҷи воқеа қабл аз вукӯъ бояд кард» меғӯянд, шабе дар набудани Даврон тамоми анҷомҳои пулраси ба назар намоёни дар хона бударо пинҳонӣ ба машина бор карда, ба хонаи худашон меоранд ва то расидани фурсати муносиб ба лабашон кулӯҳ молида гаштан мегиранд.

Пас аз чанд вақт Даврон дар боран чудо шудан аз ҳамсараш ариза медиҳад ва баъди ҷудошавӣ огоҳ мешавад, ки ҳеҷ анҷоме дар хонааш намонда, ҳамаро бурдаанд.

Рафикаш воқеаи рӯйдодаро сар то по, як ба як ба ман нақл кард».

Падарам нақлшаро ба ин ҷо расонду ба ман таъкид намуда гуфт:

— Бидон, ки Аҳмади Чомӣ дар чунин мавридҳо гуфтаанд:

«Сирри худ харчанд битвонӣ ба ёри худ мағӯ,
Ёр ёре дораду аз ёри ёр андеша кун!»

Чун роз дар дили хеш ғунҷонда натавонӣ, оё хунари нухуфта доштанаширо дорӣ?

«Чу дар дил нағунҷад-ш рози қасон,
Кучо ғунҷад андар дили дигарон?!»

(Абӯшақури Балхӣ).

Чуноне ки меғӯянд «сар диҳанду сир надиҳанд», дӯсти ҷонсӯз чун чароғи дилафрӯз, ки аз нури хеш хонаи дили пурмехру мухаббати дӯстро мунаввар созад ва ҷон диҳаду рози дили дӯст фош насозад:

«Аз тани дӯст дар сарои маҷоз,
«Ҷон бурун ояду наёяд роз».

(Абӯлмачиди Саной).

Чун тифли роз дар гахворан дил ниҳон ва ором бимонад,
дар манҷаники зиндагӣ ту низ осебе набинӣ ва ҳамеша ором
бимонӣ ва лачоми он тавсани роз на чун дӯст ба дасти дӯст
ва на чун ғайр ба дасти ӯ диҳӣ, зеро бо гузашти айём мета-
вон гуфт, ки табиати одамӣ бар хилофи табиати одамӣ ва хо-
хишу орзуи ӯ тағир ёбад ва оқибати ӯ афсӯсу надомат падида
орад:

«...Дидаам бисёр к-аз сайри сипехри қачинҳод
Дӯстон душман шаванду дӯстиҳо душманӣ».

(Абдураҳмони Ҷомӣ).

Бидон, ки имрӯз ту аз ҳавон айёми ҷавонӣ нафас мегириӣ
ва анқариб ба камол расида ба иҷрои хидмати Ватан ҳоҳӣ
рафт. Чун фарзанди содиқ ва бовафои хеш Ватан ба ту рози
дил гӯяду бифармояд, ки он роз то дами охирин дар дили ту
пӯшида бимонад. Бале, рози дили Ватан — ин рози дили па-
дар ва модар аст. Ифшои ӯ хиёнат ба шири сафед додан мо-
дар ва парваришу парасторин падар аст.

Инак, тӯро панди падар ин бошад:

«Чун Ватан рози дилаш гӯяд тӯро»,
Зиндаӣ, эй нури ҷашмонам, вазо дорӣ ниҳон».

(Расмӣ).

ХУНАР ВА ХУНАРМАНДИ

Бузургон хунарро аз нақӯтарин пешаи одамӣ ва аз беҳта-
рин ғазилатҳои мавҷудоти бошуур ва соҳибхиради одамӣ пин-
доштаанд ва онро ба қимати илму адаб ва барзгарӣ бишму-
ра гуфтаанд:

«Илм асту хунар асту барзгарӣ,
Дигари вай — ҳамааш ҳилагарӣ».

Қасе аз хунар зарар ва аз занбӯри анғубин заҳр надида-
аст, ҷуз суди беҳин ва таъми ширин. Баҳри хунар намебуд,
қафи умедро гуҳар ҳам намешуд:

«Гухар гар шуморӣ, ту беш аз хунар,
Зи баҳри хунар шуд ғиромӣ гуҳар».

(Абӯшақури Балхӣ).

Хунар барге ё шоҳае аз ниҳоли сабзу пурбор ва самаран шаҳдвор, бахшандаи санъат бошад ва баҳри одами неъмат ва нақӯиҳои таъминӣ эҳтиёҷмандии фаровон бахшад.

Хунар ва хунармандӣ таҷассум ва омили тамаддун ва маданиятнокии одаmist, ки бо он истеъдод, қобилият ва маҳорати соҳибхунар муайян гардад ва ин ҳол шарафи он шахс бошад. Гулзори хунар ҳамеша шуқуфон ва беҳору хористон буда, нақҳати он гулҳо машоми ӯдамиро муаттар намояд ва то даме, ки хунар боқист, ин бӯи аз машомҳо наравад.

Ҳама он мадрасаҳои мунаққаш, қасрҳои олимон, сурати маҳвашон, гунбазҳои даввори сарбафалаккашида, расми охувони рамидаву хушхиромӣ ҷарида, ғӯшвораҳои заррини моҳруён, нигини ангуштони маҳини маҳвашон ва амсоли ӯ эҷодҳои ҳайратангези аҳли хунар ва хунари хунармандони заҳматпешае мебошанд, ки чун ёдгории ғаронбаҳову нодир ба мо мерос гузоштаанд ва боиси зебоиву музайянгарии баҳру бар шудаанд.

Агар хунар ва хунармандӣ намебуд, ҷаҳон чун водии урён боқӣ мемонд ва пайкари ўро пирохани тамаддун намебуд ва осори зебоӣ наменамуд!

Оре, хунар ва хунармандӣ пешаи ғаронбаҳоест, ки дорони таҳсин ва ситоиш бошад. Хунарманд харғиз хор нагардад ва хунар ўро роҳати афзун орад: «Хунар ҷашмаи зоянда аст ва давлати поянда ва агар хунарманд аз давлат бияфтад, ғам набошад, ки хунар дар нафси худ давлат аст, ҳар ҷо ки равад, қадр бинад ва бар садр нишинад ва беҳунар луқма ҷинаду хорӣ бинад».

«Айб аст, ки дар хунар нақӯшӣ,
Сад айб ба як хунар напӯшӣ.
Соҳибхунаре, ки ботамиз аст,
Дар дидан одамон азиз аст.
Дар мавсимӣ қудрати ҷавонӣ,
Нақде ба каф ор, то тавонӣ!»

(Бадриддини Хилоӣ).

Рӯзе дар мусоҳиба бо амакам Лутфӣ чун сухан дар бораи хунар ва хунармандӣ мерафт, гуфт:

— Барҳез, ба назди тағоням меравем, ў сайёҳи ҷаҳондидаест, ки ҳар як ҳарф ва каломӣ некаш моро мактабест дар

хаёт ва умргузорӣ. У пирамарди хунаrpешае буд ва дар самти шарқии растан бозори шол рӯ ба ҷониби ғарб дӯкони таъмирнамоии мошини дарздӯзӣ дошт, ки Лутфӣ бисёр вақт ба наздаш мерафт, аз ӯ хунаp меомӯхт, кисса ва хикояҳо мешунид.

Он сайёҳи ҷаҳондида моро хурсандона пешвоз гирифт, дастархон кушод, ҷой фармуд. Сӯхбати мо тафсида, хеле тӯл кашид. Лутфӣ аз тағонаш хоҳиш намуд, ки аз саёҳат ва дидаҳояш каме нақл намояд. Вай аз ҷои пиёлаи дасташ як-ду хурт дам кашиду пиёларо ба наздаш гузошта, ба баёни нақл оғоз намуд:

— Ростӣ гап, ман мухлиси Саъдиям. Ҳамеша асарҳои ӯро мутолиа мекунам. Маълум аст, ки ӯ сайёҳ буд ва бисёр соли умрашро дар саёҳат гузаронида, одаму оламо дидааст, таҷрибаи ҳаёт омӯхта, онро дар асарҳои ҷовидонии «Бӯстон» ва «Гулистон» сабт намудааст.

Ман низ ниҳоли сайёҳиро дар дил мепарваридам ва ин ниҳол дар давоми гузориши умр реша медавонд ва ба камол мерасид. Оқибат ба саёҳат баромада, тамоми мулки ҳабаши ва араб, Мисру Қоҳира, Шому Димишқ ва бисёр шаҳрҳои дидам, ба аҳволи мардуми он ҷойҳо ошно шудам. Қариб 25 соли умри ҳешро бо ҳамин минвол гузаронидам.

— Бубахшед, тағо—гуфт Лутфӣ миёнаи гапи ноқилро бурида ба таври шӯхӣ,—нафсро аллонда намешавад. Вай ҷунтифли парварандаи одамият, ки хангоми талаб ба ӯ чизе надидед, бе забон нола мекунад, фарёд мебардорад ва касро нороҷ месозад.

Дар муддати тӯлонии саёҳат ҳешро аз ҷиҳати моддӣ ҷӣ тавр таъмин намудед?

— Пурсишатон мантиқан дуруст,—гуфт тағоияш ба Лутфӣ рӯй оварда ва пиёлаи холиро ба ман дароз карду ба шарҳу баёни воқеа гузашт:

— Сабаби ҳама он сайру саёҳат гузориши умр ва тамошои ҳама он шаҳрҳои зебову бонафосат хунаp аст, хунаp! Бидон ҷиянам, ки зар дар назди хунаp ҳеҷ аст.

«Дар хунаp кӯш, ки зар чизе нест,
Ғайчу зар пеши хунаp чизе нест».

(Ҷомӣ).

Оре, ҳамин тавр аст:

«Рӯ намеорад ба хони ҳеҷ кас соҳибхунаp»,

Лутфи боз миёнаи гапи тағонияшро бурда пурсид:

— Он хунаре, ки шумо ба худ пеша намудаед ва аз ша-рофати он умр ба сар бурдаед, магар хунарӣ имрӯзаатон буд?

— Не, — гуфт тағонияш дар ҷавоб, — ӯ хунари тезина — тез-куние буд, ки «чархи пой» ном дошт.

— Чархи пой? — гуфтам ман бо оҳангу рамзи пурсиш ба амак нигоҳ карда, ки дар бораи ин олотӣ хунар тасаввуре на-доштам.

Мӯйсафеди закитабӣи ҳолдон дар бораи он чарх фаҳмише надоштани маро зуд пай бурда, рӯй ба ман оварду ҷӣ будани ин олотро фаҳмонда дод: ин чарх ду дастан дароз дошта, миё-ни болои ин дастаҳо сӯроҳанд, аз ин ду сӯроҳи тири дарози оҳанин гузаронида шуданд, ки ин тир ду дастаро бо ҳам пай-ванд менамояд. Аз миёнаҷои тир санги маҳсуси асбобтезкуний гузаронида шуда, дар тарафи поёнии он ду даст низ аз сӯро-ҳиҳо чарми дароз буридашудае гузаронида шудааст ва нуги ин чармҳо бо ду тарафи тири мобайн баста шудаанд. Инчу-нин ба тарафи поёнии чарх поймонаки маҳсусе сохта шуда, ба таври ҳамвор бо самти болои чарх муттаҳиданд ва ҳамин ки ба тарафи поёӣ бо пой фишор оварда мешавад, тири мо-байн ба гардишу ҳаракат омада, санги миёна асбоби тезина-ро тез кардан мегирад. Ба ғайр аз ин, ба ду дастан чарх аз поён ва боло чармҳои ба сари китф ҳамоилкунанда гузарони-да шудаанд ва ҳамин ки қор ба итмом мерасад, ҳар ду даст-ро аз он чармҳо гузаронида, чархро қас ба тахтапушт бар-дошта ба роҳ мебарояд.

Фаҳмидӣ, ҷиянам? Ана, ин тағон мӯйсафедат бо ҳамин як-то чарх одаму оламо дида ҳар ҷо ки рафт, пой ба он манзил ниҳод ва ба хунари ҳеш боби умед ба рӯй кушод. Ба ёд овар ва ба хотир нигоҳ дор, ки Носирӣ Хисрав гуфтааст:

«Хунар омӯз, қ-аз хунарманди
Даркушӣ кунӣ, на дарбандӣ».

Чун сухани мӯйсафед ба ин ҷо расид, ман ба ӯ як пиёла ҷой дароз кардам. Вай аз ҷой ду хурт дам кашиду ҷилғии гапро ба дасти Лутфӣ дода:

— Ҷиянам, акнун навбати гуфтор ба ту, — гуфт ва бо як дасташ маро нишон дода илова намуд: — Ту шоирӣ, додар-зодаат (нишора ба ман) муаллим аст, ба ҷавонон таълим ме-диҳад. Дар тавсифи хунар ва даркнамони он як-ду ҳарфе ғӯй, то онро ба самтӣи шогирдонаш расонад.

Лутфӣ ба ман мурочнат намуда гуфт:

— Туро маълум аст, ки дар масалҳои тоҷикӣ гуфтаанд: «Ба як ҷавон ҷил хунар қам аст». Бале, хунар ганҷи беба-

хоест, ки бо ганҷ харида нашавад. Хунармандро кимат аз хунар баландтар аст. Саъй бар он бояд намуд, ки шогирдон бештар хунар омӯзанд ва чашми донишу хирад ба ин гавҳари пурбаҳо дӯзанд, зеро хунар ном ва шаъни ҷавонро чун ливон зафар аз сар боло бардорад:

«Хунар номи он мард афзун кунад,
Ки сар аз ҷайби икбол берун кунад.
Хунарманд ҳар ҷо бувад сарфароз,
Кучо беҳунар шуд асири ниёз?!»

— Хамин тавр рост мегӯед, амак, — гуфтам ман ба Лутфӣ нигоҳ карда, — аммо таассуф, ки баъзе аз ҷавонон мағрур ва фирефтаи наслу насаб гардида, пой ба остонаи хунаромӯзӣ намегузоранд ва мехоҳанд, ки аз тавсани наслу насаб фуруд омада, арсаи ҳаёт ва зиндагиро бо ҳамон тақовари гурур давр зананд. Ҳар гоҳ эшон бо заковати ақлу хирад медонистанд, ки:

«Шарафи зот ба тақлид нагардад ҳосил,
Гову харро накунад хӯрдани гандум ғалааб».

— Бале, — гуфт Лутфӣ дар ҷавоб ва илова намуд: — Алҳазар аз қасоне, ки фахри аҷлоду насаб мекунанд. Ин ҳислати бадӣ одамист, ки онро шоир маҳкум намуда гуфтааст:

«Ин ноқасон, ки фахр ба аҷлод мекунанд,
Чун сар ба устухон дили худ шод мекунанд».

(Соиб).

Мӯйсафед чун ин суҳанҳоро бишнид, ба гап ҳамроҳ шуда, илова намуд:

— Ҳаққо, ки гуфтаанд:

«Гирди номи падар ҷӣ мегардӣ,
Падари ҳеш шав агар марди!»

Ман пиёлаи холиро аз дасти тағоням гирифта, боз як пиёла ҷой дароз кардам ва аз суҳанони неку пандомези онҳо хулоса бароварда гуфтам:

— Хама ин гуфтори гуҳарбори шумоён пандест, ки ҳар як ҷавонро ба шоҳроҳи зиндагӣ ҳидоят намояд ва ниҳоли умеди неки дар саҳни ҳаёт биншондаи ўро ба камол расонад. Инак, беҳтар аст муаллим рӯй ба шогирдони ҳеш оварда, ба онҳо фаҳмонад:

«Намуда саъю кӯшиш то тавонӣ,
Хунар омӯз андар навҷавонӣ».

(Расмӣ).

Лутфи боз миёнаи гали тағояшро бурда пурсид:

— Он хунаре, ки шумо ба худ пеша намудаед ва аз шарофати он умр ба сар бурдаед, магар хунари имрӯзаатон буд?

— Не,—гуфт тағояш дар ҷавоб,—ӯ хунари тезина—тезкуние буд, ки «чархи пой» ном дошт.

— Чархи пой? — гуфтам ман бо охангу рамзи пурсиш ба амак нигоҳ карда, ки дар бораи ин олоти хунар тасаввуре на-доштам.

Мӯйсафеди закиتابъи ҳолдон дар бораи он чарх фаҳмише надоштани маро зуд пай бурда, рӯй ба ман оварду чӣ будани ин олотро фаҳмонда дод: ин чарх ду дастан дароз дошта, миёни болои ин дастаҳо сӯроҳанд, аз ин ду сӯроҳи тири дарози оҳанин гузаронида шуданд, ки ин тир ду дастаро бо ҳам пайванд менамояд. Аз миёнаҳои тир санги маҳсуси асбобтезкуни гузаронида шуда, дар тарафи поёни он ду даст низ аз сӯроҳиҳо чарми дароз буридашудае гузаронида шудааст ва нуги ин чармҳо бо ду тарафи тири мобайн баста шудаанд. Инчунин ба тарафи поёни чарх поймонаки маҳсусе сохта шуда, ки ба тарафи поёни бо пой фишор оварда мешавад, тири мобайн ба гардишу ҳаракат омада, санги миёна асбоби тезинаро тез кардан мегирад. Ба ғайр аз ин, ба ду дастан чарх аз поён ва боло чармҳои ба сари китф ҳамоилкунанда гузаронида шудаанд ва ҳамаин ки қор ба итмом мерасад, ҳар ду дастро аз он чармҳо гузаронида, чархро қас ба тахтапушт бардошта ба роҳ мебарояд.

Фаҳмидӣ, ҷиянам? Ана, ин тағои мӯйсафедат бо ҳамаин як-то чарх одаму оламо дида ҳар ҷо ки рафт, пой ба он манзил ниҳод ва ба хунари ҳеш боби умед ба рӯй кушод. Ба ёд овар ва ба хотир нигоҳ дор, ки Носири Хисрав гуфтааст:

«Хунар омӯз, қ-аз хунарманди
Даркушой кунӣ, на дарбандӣ».

Чун сухани мӯйсафед ба ин ҷо расид, ман ба ӯ як пиёла ҷой дароз кардам. Вай аз ҷой ду хурт дам кашиду ҷилави гапро ба дасти Лутфӣ дода:

— Ҷиянам, акиун навбати гуфтор ба ту,—гуфт ва бо як дасташ маро нишон дода илова намуд: — Ту шоирӣ, додарзодаат (ишора ба ман) муаллим аст, ба ҷавони таълим медахад. Дар тавсифи хунар ва даркимони он як-ду ҳарфе гӯӣ, то оиро ба самъи шогирдонаш расонад.

Лутфӣ ба ман мурочиат намуда гуфт:

— Туро маълум аст, ки дар масалҳои тоҷикӣ гуфтаанд: «Ба як ҷавон чил хунар қам аст». Бале, хунар ганҷи беба-

хоест, ки бо ганҷ харида нашавад. Хунармандро қимат аз хунар баландтар аст. Саъй бар он бояд намуд, ки шогирдон бештар хунар омӯзанд ва чашми донишу хирад ба ин гавҳари пурбаҳо дӯзанд, зеро хунар ном ва шаъни ҷавонро чун ливон зафар аз сар боло бардорад:

«Хунар номи он мард афзун кунад,
Ки сар аз ҷайби иқбол берун кунад.
Хунарманд ҳар ҷо бувад сарфароз,
Кучо беҳунар шуд асири ниёз?!»

— Ҳамин тавр рост меғӯед, амак,— гуфтам ман ба Лутфӣ нигоҳ карда, — аммо таассуф, ки баъзе аз ҷавонон мағрур ва фирефтаи наслу насаб гардида, пой ба остонаи хунаромӯзӣ намегузоранд ва меҳоханд, ки аз тавсани наслу насаб фуруд омада, арсаи ҳаёт ва зиндагиро бо ҳамон тақовари ғурур давр зананд. Ҳар гоҳ эшон бо заковати ақлу хирад медонистанд, ки:

«Шарафи зот ба тақлид нагардад ҳосил,
Гову харро накунад ҳӯрдани гандум Саадаб».

— Бале, — гуфт Лутфӣ дар ҷавоб ва илова намуд: — Алҳазар аз қасоне, ки фаҳри аҷдоду насаб мекунанд. Ин ҳислати бади одамист, ки онро шоир маҳкум намуда гуфтааст:

«Ин ноқасон, ки фаҳр ба аҷдод мекунанд,
Чун сағ ба устухон дили худ шод мекунанд».

(Соиб).

Мӯйсафед чун ин суҳанҳоро бишнид, ба гап ҳамроҳ шуда, илова намуд:

— Ҳақко, ки гуфтаанд:

«Гирди номи падар ҷӣ мегардӣ,
Падари хеш шав агар марди!»

Ман пиёлаи холиро аз дасти тағоям гирифта, боз як пиёла ҷой дароз кардам ва аз суҳанони неку пандомези онҳо хулоса бароварда гуфтам:

— Ҳама ин гуфтори гуҳарбори шумоён пандест, ки ҳар як ҷавонро ба шоҳроҳи зиндагӣ ҳидоят намояд ва ниҳоли умеди неки дар саҳни ҳаёт биншондан ӯро ба камол расонад. Инак, беҳтар аст муаллим рӯй ба шогирдонӣ хеш оварда, ба онҳо фахмонад:

«Намуда саъю кӯшиш то тавонӣ,
Хунар омӯз андар навҷавонӣ».

(Расмӣ).

ОДАМ ВА ОДАМИЯТ

Дар даҳри мавҷуда, дар ҳаёт ва зиндагӣ ҳар чиз қиёс ва баҳое дорад, чуз одамӣ, ки ўро на қиёс аст ва на баҳо. Қимат ва арзишу баҳон ҳамаи мавҷудот ба қимат ва баҳон одамӣ баробар шуда натавонад, зеро ҳуди ин ҳастӣ бебаҳо бувад ва баҳон ў танҳо баҳон ҳуди ў бошад.

Дунё, ҳастӣ, эҳё ва ҳамаи табаддулоти моддӣ ва маънавии падидаҳои оиро бе инсон ва мавҷудияти ў тасаввур кардан мумкин нест. Зеро инсон сабабгори бунёди ҳамаи он чизҳое, ки дар даҳри дерин буд, имрӯз ҳаст ва фардо мебошад.

Беҳтарин ва воломақоматарини мавҷудоти олам одам аст, одаме, ки зоҳиран ва ботинан дорон сифати баланди ҳамин номи баланд бошад: бадтарин ва пасттарини ҳастии олам низ одам аст, одаме, ки ботинан дорон ҳамин сифат мебошад ва тухми марғу кин ба дили он ва сипас ба дили ҳама бишошад, аз қабилӣ ҳамин бадтарин бошад:

«Он ки надорад сифати мардумӣ,
Нест бари одамии одамӣ».

(Хусрави Деҳлавӣ).

«Ғар тӯи одам, машумар одамӣ
Он ки надорад зи ғами кас ғаме».

(Алишер Навоӣ).

Ин афрод кас, ки пешан ў зеридастозорӣ ва давлатпойдорист, на инсонӣ, балки дади биёбониест, ки аз ҳастӣ ба нестӣ буданаш афзалият доштан маҳкум бошад:

«Эй забардасти зердастозор,,
Ғарм то кай бимонад ин бозар?
Ба чи кор оядат ҷаҳондорӣ,
Мурданат беҳ, ки мардумозорӣ!»

(Саъдӣ).

Бале, ҳукми таърих роҷеъ ба мурдани онҳост, ки ў дар абёти шоир сабт гардидааст:

«Ҳар ки бо душманӣ халқ равон аст, чу баҳр
Зуд бошад, ки сари ҳеш чу гирдоб хӯрад».

(Саидӣ).

Оре, мардуми дур аз мардум чун моҳии дур аз об мондае бошад, ки филфавр ва бе таваккуф бенафас гардад:

«Машав аз халки худ ҳаргиз чудо то як нафас дорӣ,
Ки моҳи як нафас бе об монад, бенафас гардад!»

(Расмӣ).

Ҳаққо, ки инро кизб ва иштибоҳе набошад.

Чун суҳан дар бораи мардум ва мардумозорӣ мерафт, пир хирадро ҳикояте ба ёд омад ва гуфт:

— Марҳум падарам рӯзе маро ба ҳузури хеш даъват намуд ва нақлро баён кард: «Ҳанӯз ҷавон будам ва аз ҳавои бистсолагии умр нафас мегирифтам. Қозие буд дар шаҳри мо, ҳарису зарпараст, ҷобир, чашмтанги тозёнаи зулм ба даст: дароёнро ҳимояткор, бечорагонро пурозор. Ёро се нафар дузди авбошсирате буд, ки зимистону баҳор ва лайлу наҳор дар меҳмонхонаи мунаққашу зебо, озодаву мусаффои эшон умр ба сар мебурданд ва маишати зиндагӣ дар он даргоҳ мегузарониданд. Он ҳар серо вазифа ин буд: баҳри қозӣ гирд оварда шудани ришваву симу зар, бар манфиати дороёни муддаӣ ба «ростӣ»-и даъвои эшон аз болои шахси нодораму бегуноҳе ба руи бурёи шаъри нишаста, сохтакорона «гувоҳи» медоданд ва «гунаҳкор»-ро дигар ёрое набуд, ки гапро дигар паҳлӯ гардонад ва ҳукму «даъви»-и қозиро бардурӯғ ва кизбу каззобӣ пиндорад.

Бо ҳамин минвол қозӣ аз баддидагон ва рақибонаш қас-сос меситонд, ба онҳо ҷазо медод, гирифтори саҳттарин азоб-ҳо менамуд ва бо чунин роҳ симу зар, молу маноли дунёӣ ҷамъ менамуд.

Он «шоҳидон»-и авбошпеша гӯё се гурги одамхӯроне буданд, ки бо як ишораи «ҷаноб»-ашон ҳар киро хоҳанд, бихӯранд, хоҳанд пӯст кананду пора-пора карда партоянд.

Дар шаҳру деҳот касеро ёрое набуд, ки бо қозӣ баробар шавад ё аз зери фармони ӯ сар боло кунад. Қозӣ хешро ҳокими мутлақ мепиндошт ва ҳар он чизе, ки меҳост, онро ба ҷо меовард.

Баъзе аз ҳамнишину ҳамсаронаш баҳри иҷрои ягон кор восита шаванд ва пинҳонӣ ришва дода истода, ба таври ҳазлу шӯхӣ:

— Қоми ҷаноби қозитӯраамро марҳума волидайнашон бо симу зар бардоштаанд, аз ин рӯ эътироз намудани онро ба худ «гуноҳ»-и азим медонанд, — гӯянд, қозӣ ҳам ҷавобан ҳазломезона мегуфт:

— Шумоён одамони худиед, аз шумо асрори ниҳоние маро набувад. Тасаввури банда чунин аст, ки хуни ба ҳаракат-ранди ин дили камина гӯё симу зар бошад ва бе он хешро гӯё бе ҷону ҳаракат эҳсос намоям. Ночоя нагуфтаанд:

«Эй зар, на худой, билло ба худо, ки осонкунандаи ҳар мушкилоту қозиюлҳочотӣ!»

Нишастагон: «Ҳаққо, ки чаноби эшони қозӣ лутф фармуданд рост гуфтанд, на дурри маънӣ, балки зарпораҳои ин ҷони ошиқони оиро суфтанд» мегуфтанду баробар меҳандиданд.

Солу моҳу рӯзҳо чун боди сарсарӣ гузашта мерафтанд, қозӣ бо ҳамин минвол бо айшу ишрат умр ба сар мебурд... Аммо қонуни ҳаёт ва зиндагист, ки рӯзгорини одамон дар як ҳолат наменстодааст. Қозӣ гирифтори касалии варами шикам шуд ва рӯз ба рӯз ҳолаташ вазнинтар гардида, оқибат сар ба бистари беморӣ ниҳод ва аҳволаш бад шудан гирифт. Бемории ӯ хеле тӯл кашид. Дар ин муддат қозин шаҳр дигар шуд, рафтуон мардум, ки ҳар яке: «Дар пеши пой қозитӯраам муррам, садқаашон шавам, бифармоянд, то онро мо ба сар иҷро намоем!» — мегуфт, ратуояш аз ин даргоҳ тамоман катъ гардид, шохидони тӯтисифат ҳам абадӣ ба ӯ хайрухуш намуда, рафтанд. Мансабу давлату обрӯю дорой — ҳама аз даст парид ва ҷайби роҳату фарогати умраш ҳам дарид...

Аз камоли зӯрин дарди шикам қозӣ дам ба дам дод мегуфт, аррос мезад... Зану фарзандонаш ҳам безор шуданд. Онҳо дар як хонаи беодам алоҳида қозиро ҷо дода, бароварда хобонданд...

Шабҳо доду бедод ва нолаву фиғон мекард, аммо ҳеҷ кас ӯро гӯш намедод ва фарёдрасӣ ҳам намекард.

Рӯзе пагоҳини барвақт завҷаашро ба наздаш даъват намуд ва арросзанон бо лаҳну овози эътирозӣ гуфт:

— Ноқис-ул-ақли кӯрнамак! Саломат будам, симу зар, молу манол, қадру эътибор, обрӯю зердастони бешуморе доштам, ду дастатро алифлом карда, сари таъзим фуруд меовардӣ ва «бойқозитӯра» номамо ба забон намегирифтӣ. Чӣ шуд, ки имрӯз ҳамаат аз ман ор кардед, беорхо?!

Завҷаи қозӣ, ки як зани зардҷанамон шохкосачшми лундашакле буд, аз гапҳои теғдори қозӣ дар ғазаб шуда ва бо оҳанги ситезаву қаҳр гуфт:

— Худи тӯй беору беномуси мардумозор! Ҳар ҷи қоштӣ, холо маҳсули онро бардошта истодаӣ. Ба мардум бадхоҳӣ кардӣ, нигар имрӯз ҳама аз ту ҳазар дорад ва парвое ба аҳволи ту надорад. Қози шудӣ, гарданфарозӣ кардӣ ва имрӯз номан аъмоли хеш ба даст гирифтӣ. Магар фаромӯш кардаӣ, ки бузургон гуфтаанд:

«Мақун гарданфарозӣ, то насозад даҳр помолат,
Ки най охир зи ҷурми саркашиҳо бурё гарид».

(Бедил).

Пири хирад накли хешро дар ин чо ба поён расонид ва илова намуд:

— Бале, одамро одамият мебояд. Одамият чист?

— Одамро кадр намудан ва ба кадри ӯ расидан, ба чо овардани иззу эҳтироми ӯ, бадбинӣ, кину адоват, бадӣ ва бад-хоҳӣ зоҳир нанамудан ба эшон, маҷмӯи ҳамаи он фазилатҳои неке, ки дар ҳаёт ва зиндагӣ ҳастанд, одамияти одаминд ва одамӣ аз чунин фазилат тухиро одам напиндоранд ва ному пардаи одамият аз вучуди ҳастии ӯ бибардоранд:

«Бани одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаргид.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.
Ту-к-аз меҳнати дигарон бегамӣ,
Нашояд, ки номат нӣханд одамӣ!»

(Саъдӣ).

Бале, ӯст ҳиморе дар шакли одамӣ:

«Одамӣ аст аз паи коре бузург,
Ғар накунад, ӯст ҳиморе бузург».

(Хусрави Деҳлавӣ).

Инак, садои дилишину пандомез, ки аз қонуни одам ва одамият мебарояд, ин бувад:

«Одамият чист? Худро дур аз шар доштам,
Хайрхоҳи халқ будан, нафъи безар доштан».

(Тоҳидҷан Асирӣ).

ВАФО БА ИШҚ ВА ЗИНДАГИ

Чавоне аз пири хирад пурсид:

— Яке аз унсурҳои бадӣ манабини одамӣ, ки ҳама аз ӯ ҳазар кунад, чист?

Пир рӯй ба он чавон овард ва ба симои чун наври навшукӯфтаи бӯстони зиндагӣ будан ӯ бо нармаӣ назар афканд ва гуфт:

— Эй нури чашм! Он унсури тухи аз сурур будан афроди хирад, ки чун лола ба дил доғи сияҳрои кин ва танаффур орад, аҳдро вафо нокардан аст. Одами покизазамир ва ҳаётозмудан соҳибтадбир ба аҳд вафо нокарданро ба худ ҳаргиз раво на-

бинад ва дона аз ин мазраан бебору бар начинад. Зеро пардаҳои қонуни аҳд бо зарби мизроби вафо ба савту наво ояд ва бо забони ҳол ин абёт сарояд:

«Вафо чун дарахте бувад мевадор,
Кучо ҳар замоне нав ояд ба бор?»

(Фирдавӣ).

Аз ин рӯ:

«Дасти вафо дар камари аҳд кун,
То наштави аҳдшикан, ҷаҳд кун!»

(Низомии Ганҷавӣ).

Бинобар ин ҳамеша ба аҳд вафо мебояд ва бевафоро дӯстрӯи маънавии инсонӣ бишмурдан нашояд:

«Ҳар кӣ бо аҳди худ вафо накунад,
Нашавад дӯстрӯю донишманд».

(Саъдӣ).

Зишт ва кабеҳ касест, ки ба аҳди хеш вафо накунад, нақӯни ашхос ба аҳд вафо кардан аст. Бевафой балоселест, ки баъзан бинои ободи зиндагӣ ва умрбасарбарии одамиро тамомаан хароб кунад, шуста барад ва ё чун баҳри португёне ба гирдобӣ амиқӣ хеш фурӯ нишонад.

Бо дараҷаи ақлу хирад бояд донист, ки умри азиз ба одамӣ як бор дода мешавад ва ҳар лаҳзаи ин айёмро бо ширинӣ ва нақӯӣ гузаронидан басте хуш ва гуворост. Дар ин умри гузаро вафо намудан ба аҳд дар майдатарин мурвати соати дақиқӣ дақиқагузаронӣ умр дар вучуд аст, вале қавонди чун инсонӣ ҳақиқӣ бачоорӣ ӯ дар ҳаёти оилавӣ шартӣ ба хубӣ ва ба эътибор нигоҳ доштани тамоми мавзунияти мавҷуданӣ ӯ бояд ба ҷо оварда шавад ва ба ҷо варда шудани он аз фазилатҳои бехтарини одамӣ бошад.

Инак ба аҳд вафо намудан дар ҳаёт бештар дар оила мебояд буд, зеро чунон ки шарофат ва таровати фасли баҳор дар байни гулу гулзорҳо ва сабзаву себаргаву лолазорҳо бештар маълум мегардад, ширинии ҳаёт ва гузариши умри нақӯ ҳам бештар дар оила бо яққоягии ҷуфти умр зухур ва ташаққул меёбад.

Ҷуфти умр он гоҳ ҳаёти нек бо ҳам мебаранд, ки онҳаи дили онҳа аз ғубори нопокӣ пок ва хонаи дили тарафайм бо анвори офтоби меҳру муҳаббат ҳамеша дар ҷило бошад. Касе,

ки бо ҳамсари азизи хеш умри азизро мегузаронад, вай худро ҳамеша рӯҳан шод мепиндорад ва дар корҳояш пешравӣ ҳосил мегардад.

Аз ҳамин сабаб дар онла набояд бадгӯй ва бадлафзиро бадгӯй намуд, балки оннаи дилро аз ин ғубор ҳамеша покиза бод нигоҳ дошт:

«Ғам мадор, эй покдил, дар синаат,
Пок дор аз ҳар ғубор оинаат».

(Чалолиддини Румӣ).

Нисбат ба чуфти умр набояд хиёнат кард ва хоки макру фиреб, бевафой ва ноошноӣ бар чашми он набояд пошид:

«Зан чу дорӣ, марав наи зани ғайр,
Чун равӣ, дар занат намонад хайр».

(Рукмиддини Авҳадӣ).

Қасе, ки ба ёри меҳрубону вафодори хеш меҳрубонӣ ва вафодорӣ мекунад ва дар ин аҳд то охир устувор менстад, ӯ аз нақутарин зумрағони оламӣ шуморида мешавад:

Қасе, ки ёри вафодори меҳрубон дорад,
Саодати абаду умри ҷовидон дорад.

(Хусрави Деҳлавӣ).

Зану шавҳар чун ду бинои одамӣ чуфти ғавҳари пурбаҳои умранд. Аз ин рӯ кадрдонӣ ва кадршиносӣ, тавозӯ ва эҳтиром, нармагӯй, ҳолдонӣ ва хушбаёнӣ дар байни ин ду симон бо ҳам дӯст ва худситой боиси барангехтани шӯру ғавғо, ҷанҷол ва ҳархаша дар онла мешавад, ки баъзан ин тӯфони пурталотум бинои обод ва чашмони пурмеҳру муҳаббати онҳоро пуроб месозад.

Баъзе мардонӣ чаҳолатпараст дар назди ҳамсарашон худро ҳокими ягонаи хонадон пиндошта, нисбат ба зан, ки вай модари мушфику меҳрубони фарзанд мебошанд, муносибати ғайри матлуб зоҳир менамоянд. Онҳо тасаввур намесозанд, ки зан модар аст. Зан — модар, чунон як зумраи олимартабаи одамист, ки заминро замон дар назди ҳашамати ӯ сари таъзим фуруд меоранд ва ҷабин бар замин соида ӯро мепарастанд. Инчунин онҳо тасаввур намекунанд, ки модар баҳри оромии фарзанд ҳоби ширини худро ҳаром намуда, ба вай аз дида ҳоб ва аз даҳон об медиҳад.

Ҳасисии мард дар хонадони пуршарофати зиндагӣ гунҷо-

иш надорад, зеро он дар оила касофат орад. Ба хилофи саховату шарофат мумсикӣ ва чашмтангӣ фарахро дар оила танг гардонад ва шӯр падида орад. Фаровонӣ бар оила шодмонӣ ва қомронӣ бахшад ва касро ба хурсандию накуӣ барад.

Таассуби бемаънӣ бемавқеъ ва бемавриди зан бар сари ҳар ду (зану шавҳар санги кулфат ва ташвиш занад ва боиси дар хонадон барангехта шудани шӯру ғавғо гардад. Ханӯз баъзе занҳо ҳам ёфт мешаванд, ки аз сабукфикрӣ ва таассубу таклидқуниҳои хушк ҳолӣ нестанд. «Чаро фалонӣ ин тавр будаасту ман аз кӣ кам ҳастам? Ман аз дигарон чӣ мондаам дорам? Не, ман ҳам...» тӯён овоз баланд мекунанд ва дасти даъво бар гиребони шавҳар мезананд, ки ин кор, албатта, ҳуб нест. Баракс, баҳри ба амал овардани ин ва ё он матлаб ситодагарӣ намуд ва ба имконияту шароити хонадон нигоҳ карда, қадам ба пеш гузошт.

Дар зиндагӣ бо боварӣ умр ба сар бурдани зану шавҳар омилӣ асосиест, зеро боварӣ ва эътиқод решаи вафо буда, нахли бовафой аз ҳамин реша об мегирад. Сабзу пурбор мешавад ва ба қамол мерасад. Нобоварӣ ва безъитимодӣ меҳри дил ва сафои манзилро аз байн мебарад.

Чон инкор нест ки дар чараёни зиндагӣ чӣ аз мард ва чи аз зан баъзан норасоноҳо содир мегардад. Дар ҷунин ҳол нисбат ба яқдигар бадбинӣ қардан, чароғи ҷаҳолат барафрӯхтан, дар дил кин гирифтани ва туршрӯёна шӯру ғавғо бардоштан ҳаргиз аз рӯи одобу ҳирад набувад, балки бо дили гарму бо гуфтори нарма оиро хушҳолона ҳал намуд ва ба қолаби ислоҳ дароварда, дар беҳбудии он таҳаммулро пеш гирифт.

«Ере, ки таҳаммул накунад, ёр набошад».

(Саъдӣ).

Аз зан шиква қардан, номи ӯро ба бадӣ ба забон гирифтани ва бадқунии ӯ саъй намудани мард ҳислат ва нишонаи мардӣ нест. Қамбудие аз зан баноғоҳ содир гардад, онро рӯ ба рӯ бояд гуфт ва саъй бар ислоҳи ӯ намуд. Муноқиша ва гапгузаронии зану шавҳар ҷун гармселест, ки гули меҳри дили ҳардуро пажмурда созад. Баъзан дар хонадон барои чизи ночизе байни зану шавҳар муноқиша сар мезанад. Ин вақт ҳар яке ба дурустии фикри худ кӯшиш намуда, нодуруст будани фикри дигарро собит қардани мешавад ва ин тӯфонӣ иддао дам ба дам шадидтар шудан мегирад. Аз оқибати ин ҳол байни зану шавҳар ҳафагӣ ба амал мепайвандад, ки зухуроти ҷунин вазъият дар оила ба табиати онҳо ҳаргиз раво нест. Ба ҷон дурӯғгӯӣ, муноқишаҳои ношоям ва гапгузарони-

хон нофорам, занонро хушгӯй мебояд, ки иро мард ҳамеша бо меҳру сеҳри ақлу хирад раҳнамо бошад.

Тақозои меҳру муҳаббат, муносибат ва робитаи нарму гуворон зану шавҳар онро талаб мекунад, ки дар маросимҳои ҷашн, айёми ид, рӯзҳои таваллуди худ ва фарзандон, сазовори ягон мукофот шудан ва ғайра якдигарро табрик ва муборакбод кунанд, чун рамзи муҳаббати оилавӣ ба ҳам гулу гулдастаҳо ё ягон тӯхфае такдим намоянд ва ба ин муносибат бо ёру дӯстон маҳфилҳои шабинишинӣ ташкил намоянд. Чунин ҳислатҳои таҳсини ситонӣ меҳри шавҳарро мустаҳкам ва афзунтар мегардонад.

Ба ёр мададгор бояд буд ва ба корҳои рӯзгори ӯ кӯмак намуд ва набояд аз ёри ба аҳли хонадон саркашӣ кард. Дар ҳар кор бояд ду дил боҳам пайванд бошад, ки ин бонси фарҳамдӣ ва шодмонист:

«Ду дил як шавад, бишканад кӯхро,
Парокандагӣ орад андӯхро».

(Низомии Ганҷавӣ).

Агар ду ёр дар ҳама кор аҳл шавад, ҳеҷ қувва онҳоро аз ҳам ҷудо натавонад кард. Чунин оила то дами охири умр онлаи хушбахт аст:

«Агар ду ёри мувофиқ ду дил яке созанд,
Фалак ба як тани танҳо ҷи метавонад кард».

(Ҳикмати ҳалқ).

Барои ҳамсаршавӣ сабукфикрӣ ва сабукборӣ ғалат аст, зеро оқибати хомфикрӣ пушаймонист. Баъзан ду ҷавон ба ҳам дил дода, дар андак вақт аз қайди никоҳ гузашта, маросими тӯиро ҳам мегузaronанд. Баъд, саҳл вақт нагузашта бо баъзе сабабу баҳонаҳо аз ҳам «дилхунук» мешаванду даъвои ҷудошавӣ мекунанд. Ба ишқ ва меҳру муҳаббат вафо мебояд. Вафо ҷашмаи хушкнашавандае ба решаи дарахти зиндагӣ мебошад. Ин дарахт аз оби ҷашма сабуз пурбор мешавад ва ба камол расида наҷъунамо мекунад.

Эй ҷавон! Бидон, ки ҳайётро бе муҳаббат тасаввур кардан мумкин нест. Муҳаббат оби зулолест, ки ба решаи ниҳоли зиндагӣ медавад, онро месабзонад, ба камол мерасонад ва боровар месозад. Ҳаёти бе муҳаббат чун осмони бемеҳру моҳест, ки он ҷо на зӣе бошад ва на нурфишонӣ.

Дар ғаҳвораи ҳаёт тифли муҳаббат ҳамин ки ба дараҷаи балоғат расида, чун машъали тобоне хонаи дили соҳибашро

мунаввар месозад ва ба нурпошӣ оғоз менамояд, ба пеши дидаҳои пурумед ва дурахшони ҷавонӣ кӯчабоғи ишқ хувайдо мегардад. Бинобар он ба муҳаббат, ишқ ва ошиқӣ бо ҷашмони ҷаҳолат ва сабуксорӣ нигоҳ кардан, пушаймонӣ, ҳасрат ва надомат орад ва дар зиндагӣ боиси ба ӯ бо ҷашми маломат нигоҳ кардани касони дигар шавад. Дар мазраи диле, ки муҳаббат парварида мешавад, гули вафо, устуворӣ, матонат ва фазилатҳои неки инсонӣ бояд шукуфон бошад ва ҳамеша нақҳаторой намояд. Ишқ одамро дар роҳи мурод пухтаву мубориз гардонад. Чи навъе ки Зуфархон Ҷавҳарӣ фармудааст:

«Бе муҳаббат нашавад кори касе ҳеҷ тамом,
Гардам аз ишқ, ки шуд пухтагари хоме чанд».

ХҲРДАНИ ХҲРОК ВА НҲШИДАНИ ЧОИ

Одаи бо истеъмоли ғизои моддӣ умр ба сар мебарад ва ҳаёт вобастаи ӯст. Хӯрдани хӯрок ва нӯшидани ҷой аз ҷумлаи он неъматҳои моддист, ки ба таври мунтазам истеъмол карда мешавад.

Дар вақти хӯрдани хӯрок бисёр ҳарф задан ва дигаронро ба гап гирифтаи ҷоиш набувад.

«Аввал таом, в-он гаҳ калом» гуфт рӯзе пири хирад ба яке аз ҷавононе, ки ба ӯ қаробат дошт ва илова намуд:

— Он чи дар ин бора мегӯям, ба ӯш хирад ва дар ҳаёт ба иҷрои он амал намо.

Аз меъда зиёд хӯрок хӯрдан пайкарро ба зерӣ кӯҳ гузоштан аст, ки ин кӯҳ ногоҳ тақон хӯрад, ба болон он сар фуру нишинад ва онро маҳв созад.

«Зи хӯрдан, носазо парҳез кардан,
Беҳ аст аз доруи бисёр хӯрдан».

(Фахриддини Гургонӣ).

«Ба пур хӯрдан мақуи одат ба як бор,
Қ-аз он дил тира гардад ҷонат-афғор».

(Носири Хисрав).

Аз ҳолати мӯътадил кам истеъмол намудани хӯрок пайкарро суст ва заиф созад, ки ин сустӣ имкон надихад, то он узв ба камол расад ва шахс суде аз ӯ ба худ барад.

Мӯътадил хӯрдани хӯрок на барзиёд ва на кам аз меъёр

сабаб ба солим ҷавӣ, тавоно ва ҷусту чолок, сабукрӯҳ гарди-
дани узв ва пайкари одамӣ бошад ва тарки ҷунин одат нашо-
яд.

Хӯрокро хангоми талаб ва эҳтиёҷи меъда хӯрдан муфид
аст. Бафосила истеъмоли ӯ ба ҷои муфид зиён оварад ва ма-
зири дард ба мадран дил бипошад.

Ба истеъмоли хӯрок вақт муайян намудан (масалан, па-
гоҳӣ, нисфирӯз ва бегоҳӣ) шарт ва ҷои нест, балки ҳар он
дам ва дақиқае, ки меъда эҳтиёҷ ва талаб ба ӯ пайдо кунад,
Филфар он талабро қонеъ гардондан судбахш бошад. Дар
акси ҳол, бо як фурсати муайян меъда аз соҳибаш интиқом
гирад ва ӯро озор диҳад. Яъне: Он шахс аз сабаби басарвақ-
ти худ хӯрок надодан ба меъда (вақтро нигарон шудан) ги-
рифтори мазиси меъда шавад, азоб ва озор бинад. Ин вақт
меъда рӯй ба соҳибаш оварда, бо забони ҳол гӯяд: вақти за-
рурат эҳтиёҷи маро қонеъ нагардондӣ ва нигарони фурсату
вақт шудӣ, холо фурсате маро расидааст, ки тӯро озор диҳам
ва интиқоми хеш аз ту биситонам!...

Бале, нигарони вақт шудан озор орад, билотаваккуф таъ-
мини эҳтиёҷи меъда дар падидор гардидани иштиҳо ба одамӣ
ҳаловати бисёр. Саъдии бузург гуфтааст: «Таом он гаҳ хӯ-
ранд, ки иштиҳо ғолиб ояд ва суҳан он гаҳ гӯянд, ки зарурат
бошад ва сар он гаҳ ниҳанд, ки ҳоб ояд, сӯхбат он гаҳ ку-
нанд, ки шавк ба мунтаҳо бирасад».

Инак, танҳо дар вақти тухӣ будани меъда аз ғизо, ғизо
диҳӣ, дар пур нахӯрӣ ва хешро аз ӯ дур барӣ:

«Он бех, ки зи асбоби пурӣ парҳезӣ,
В-аз нағи табибони дағал бигрезӣ.
Ногашта тухи меъда, ба хон нақдинӣ,
З-ин пеш, ки меъда пур кунӣ, барҳезӣ».

(Абдурахмони Чоӣ).

Хӯрокро ҷунон бихӯр, ки боз хӯрдан хоҳӣ. Сиҳатии ҷисм
дар ҷӣ ҷиз аст? — Бо иштиҳон содиқ таом хӯрдан ва ҳанӯз ан-
даке аз иштиҳо бокист, даст аз таом боз кашидан. Кам ҳарф
задан, кам хӯрдан ҳикматест, ки ӯро ҳакимон гуфтаанд:

«Тандурустӣ агар ҳавас бошад,
Андаке аз таом бас бошад!»

(Қамолиддини Биноӣ).

Дар айни тамоили иштиҳо ба ғизо на пурхӯрӣ, балки кам
хӯрдан авлост:

«Зи кам хӯрдан шифои ҷону тан бош,
Бад-ин қонуни табиби ҳештан бош».

Бидон, ки:

«Зани пурбор бошад марди пурхор,
Қ-аз ӯ сад нохушӣ ояд ба як бор».

(Бадриддини Ҳилолӣ).

Зеро:

«Зи пурхӯрӣ забун гардонӣ ҳолат,
Қ-аз ӯ ояд туро оху надомат».

(Расий).

Ҳангоми хӯрокхӯрӣ ҳалқан чашм андохтан ба дигарон ра-
во набошад:

«Чу мизбон биниҳад хони макрамат он бех,
Ки аз мулоҳизаи меҳмон канор кунад.
На он ки бар сари ҳои луқмае диҳад ўро,
Ба зерӣ чашм бибинад, ба дил шумор кунад».

(Ҷомӣ).

Хӯрдани неъмат билонавбат, зуд-зуд ва гарм хӯрдани ӯ
раво набувад, ки ин ҳаракат танофури дигаронро барангезо-
над ва дар банди ҳичолат бимононад:

Чавоне дар маҳфиле гӯшт пора мекард ва аз камоли гар-
мии тоқатфарсон он гӯшт зуд-зуд ангуштони дасташро меле-
сид. Аз нишастагон яке гуфт:

— Эй беҳирад, мо хӯрокро барои бо гӯшт хӯрдан нигаро-
нем, на бо туфи ту, ки ҳамаро мулаввас сохтӣ!

Он шахс чун ин ҷавоб бишнид, сурх шуд ва натавонист
ҳарфе гӯяд.

Дар вақти хӯрдани хӯрок бо меҳмон дар хонаи хеш сер
бошӣ, бидуни андешае онро ба меҳмон гӯй ва бо ризоияти ӯ,
хӯрдани хӯрокро ба вай вогузор намову худ машғули кори ди-
гар шав, то меҳмонро муяссар гардад, ки ба андозаи таъби он
неъматро истеъмол намояд. Вале ҳангоми хӯрок хӯрдан их-
тиёрро ба меҳмон вогузоштан адаб аст, на ин ки аз ин хӯру
аз онаш хӯр.

Хӯрдани хӯрок ба мизочи меъда мувофиқат намояд, ва-
гарна озор ва осори мариз ба меъда падидор гардад. Сардми-
зоҷро хӯрдани ғизои гарм (масалан асал, набот, ош, гӯштиби-
рӣ ва амсоли ӯ), гарммизоҷро истеъмоли хӯрокҳои сардми-

зоч муфид бошад ва ҳар афрод мизочи меъдаи хешро хуб бидонад ва хӯрок мувофиқи он бидихад, то ба таассуф ва гафлат намонад. Хӯрдани хӯрок оромона, ботамкин ва бо нигоҳ доштани иззу эҳтироми дигарон аз рӯи адаб аст, ки чунин ҳислат ва фазилати неки одамятро доимулвақт бояд ба мадди назар нигоҳ дошт.

* * *

Ҳакимони мӯтабар, донишмандони суҳанвар, олимони хирадманд, таҷрибаи ҳаёт ва рӯзгордидагони арҷманд дар истеъмол муфид будани ҷойро муайян ва ситониш кардаанд, ки аз шарофати ҳамин тавсифу таъинномаи он зотҳои заковатманд асрҳои аср аст, ки аҳли закитабӣ тоҷик ҳамчун ҳозими ҳар ғизои моддӣ, воситаи кафшерии гуфтор, сайқалдиҳандаи таъби ҳар афроди суҳандону нозукизхор будан ин неъматии таъафрузро эҳсос, идрок ва нӯши ҷон карда меояд ва аз он ҳаловат мебарад.

Инак, дар васфу ситониши ҷой вассофони суҳанвар нозуктабӣони мӯтабар шеърҳои гуфтаанд ва бо ҷавҳари тафаккур маънии онро суфтаанд:

«Зинатафзон дили соҳибтаъзимон аст ҷой,
Зеби дасти пиру барнову ҷавонии аст ҷой.
Ҷумла базми маҷлиси одам саропо тай задам,
Ҳар кучо дидам ба дасти хубрӯён аст ҷой.
Медихад сайқал дили ҳар одамиро мисли гул,
Фикр агар сози ба худ, ҳамсӯхбати ҷон аст ҷой».

Толибон ва ҳаводорони ҷой ҳатто аз ҷӯшиши он обе, ки аз ӯ ҷой дам карда мешавад, илҳомбахш гардида абёт гуфтаанд:

«Зи ҷӯши ҷойҷӯшам ин садо ҳар дам ба гӯш ояд:
Ки ҷон талх равшан мекунад таъби суҳандор».

Хушо, дар ҳар як шаҳру ноҳия, дар дехот ва дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ биноҳои мӯхташамии мунаққаш, зебоманзари дилнишини комат афроштаанд, ки онҳо мардум нишаста ҷой менӯшад ва бо ҳам сӯхбату замзама мекунад. «Ҷойхонаи дилкушо»-и Душанбегӣ роҳатфизо аз ҷумлаи чунин ҷойҳои хоест, ки кас онҳо нишаста ҷой менӯшад ва бӯи гули маҳфили ёрон ба машом мебӯяд.

Чун хӯрдани хӯрок ҷойи нӯшӣ низ тартиб ва қондан ҳосдорад, ки риоя намудан ба он фазилати неки ҷавонмардон бошад.

Расму русум ва урфу одатест дар байни мардум, ки чойро бо як пиёла резанд.

Пас дар ҳалкаи нишастӣ ёрон чойро бо тамкин ба пиёла рехта бо тартиб ва бо навбат дароз кардан ҷои аз аст, вале дар ҳолати ҳузур доштани бузургон ва наслҳои калонсол пиёлаи чойро аввал ба эшон дароз кардан адаб буда, танҳо бо амр ва ризоияти онҳо нигоҳ доштани қолаби навбат ба талаб мувофиқ бошад ва чой аз як сар дароз карда шавад. Чойро на пур ва на кам, дар ҳолати мӯтадил ба пиёла рехтан ба талаб мувофиқ бошад. Ҳангоми нӯшидани чой баланд ҳурт кашидан, чойро пуф карда нӯшидан ношояд ва аз рӯи адаб набувад, зеро ҳангоми пуф кардан ҳавои мулавваси аз дарун баромада пиёлари ғайритабъ месозад ва боиси гирифт кардани табъи дигарон мешавад.

Ба ҳалкаи нишаст ва маҳфили замзамаорой чойнӯшӣ аз ёрон касе ҳузур орад, баъд аз салому алейк ва пурсупоси дӯстӣ навбат ва пиёлаи чойро ба вай дароз карда, баъд аз он навбати муқаррариро идома додан ба қоида мувофиқ аст, ки шахси чойрез ироа бояд ҳамеша ба мадди назар нигоҳ дошта бошад.

Ҳангоми чойнӯшӣ ва замзамаи маҳфили ёрон ҳазлу шӯҳин беадабона, гуфторҳои зараровар нашояд, балки суханони муфиди пандомез доир ба илму адаб бояд, ки ӯ чун нақҳати нозбӯю гул машоми маънавии аҳли ҳузурро муаттар ва чун машъали пурнавори гуфтор хонаи дили ҳар якеро мунаввар созад.

ДИЛ БА ДАСТ ОВАРДАН

Дил чун оннаи шаффоф ва обгини нозукест, ки бо андаке нугувор зарби ноҳун задан ба садо ояд ва инчунин бадарди пур аз оҳ аз ӯ шунида шавад. Забони бад, гуфтори сард чун ханҷари бебок ва синони синчоки пурдардест, ки дил аз ӯ ранҷад ва ба дард ояд. Дарди маризро даво мебояд, вале дарди дилро шифое наёяд ва аз ранҷонидани ӯ ҳазар мебояд.

Доноён мӯтабар, бузургон ва хирадмандони суханвар дил ба даст оварданиро аз бехтарин ҳислат ва фазилатҳои неки одамӣ ва аз нақӯтарин қорҳои оламӣ гуфтаанд ва дар тавсифи он дурри маънӣ суфтаанд:

«Сад Қаъба обугил ба як дил нарасад,
Қаъба чи рави? Бирав, дилро дарё!»

(Умару Хайём).

«Бехтар зи ҳазор Қаъба бошад як дил».

(Ҳофиз).

Абулмаонӣ фармудааст:

«Санги роҳи худ шуморад Қаъбаву бутхонаро»,
Ҳар кӣ чун Бедил тавофи қаъбан дилҳо кунад».

Дилро набояд ранҷонд ва онро озор дод.

Дили озордидаву озоркашида чун тири аз камон ҷаҳида-
ест, ки ӯ ба ҷои хеш барнагардад ва давоу илоче ӯро набу-
вад. Бесабаб нест, ки «аз дилозор — ҷама безор» гуфтаанд.

Нақши ҷама ҷиз аз лавҳаи хотир мумкин аст бардошта ша-
вад, илло нақши озори дил, ки ӯ бо қатароти хуни озурдашу-
даи ҷамон дили озурда дар он лавҳа нақш бастааст.

Ранҷонидани дил осон бувад, на ба даст овардани он, ки
аз мушкилиҳо мушкилтар бошад:

«Чу ранҷонидани кас ҳаст осон,
Ба даст овардани набвад ба-дон сон».

(Носири Хисрав).

Аз ранҷонидани дил ва дилозорӣ риштаи дӯстӣ ва рафо-
қат бо микрози ҷаҳолат ва бетааммулӣ бурида шавад ва пай-
ванди ин ришта басте мушкил бувад.

Чун сухан дар ин хусус мерафт, пиразани хирадманди пур-
дидае нақлро ба ҳозирон баён намуд:

— Ду нафар хоҳарони ҳамтана дар маҳаллаи мо зиндагӣ
мекарданд ва дӯстона умр ба сар мебуданд. Яке писардор
буд, дигаре соҳиби духтар. Бо гузашти айём он ду ҷавон ка-
лон шуданд ва ба камол расиданд. Хоҳари калонӣ духтари
соҳибҷамолӣ хоҳарашро ба писари худ арӯс кардани шуда ва
ин хабарро хоҳари хурдӣ бишнид ва замири дилашро изҳор
намуда гуфт:

«Гӯр бини пучуки хоҳарзодаам шавад, парӣ барин дух-
тарамро ба ҳамсарин ӯ медиҳам? Ҳаргиз! Шукр, ҳоло аз ақл
бегона нашудаам!»

Чун ин гап ба гӯши хоҳари калонӣ расид, риштан рафту-
ояшро аз хоҳараш барканд, муҳаббати дӯстиаш қатъ гардид,
рӯй аз майли хеш тофт ва дигар бо ӯ рафтуо накард.

Рӯзҳо, моҳҳо паси ҳам гузашта рафтанд...

Хоҳари хурдӣ нотоб шуд ва сар ба бистари беморӣ ниҳод.
Еру дӯст аз бемории ӯ дар ташвиш афтоданд. Аҳволи бемор

¹ Ҳамтана — ба маънои фарзанди як падару модар будан.

рӯз ба рӯз вазнин мешуд ва чашм кушода наметавонист. Оқибат нафасҳои охирини мегирифт. Дӯстон барои хайрухуши охирин ба сари бистари ӯ гирд омада, халқа гирифта менишастанд. Дар ҳона оромӣ ва сукувати ғамангез ҳукумфармой дошт. Ин хабари нохуш борҳо ба ӯши хоҳар расида буд, аммо ӯ намеомад ва яхи дили озурдашудааш об намешуд. Бемор аз дунё чашм пӯшид, хоҳар ҳатто рӯзи видои охирин ҳам қадам ба ин хонадон наниход...

Оҳ, дили ранчида! Ту чун оҳуи рамида, хешро ба канор мегири ва бо ҳама он ранчу кин гӯё бо мургони паруболкандае ҳамсафарӣ...

Пиразан накли хешро ба поён расонид:

«Дил, ки ранҷид аз қасе хурсанд кардан мумкин аст,
Шишан бишкастаро пайванд кардан мушкил аст».—

гуфт ва илова намуд:

«Бигзар аз шеваи дилзорӣ,
Ҷаҳд кун, то диле ба даст оӣ,
Гар тавонӣ диле ба даст овар!
На ки бар қалби дил шикаст овар!
Бар дили аҳли дил шикаст мадеҳ,
Дил ниғаҳ дору дил ин даст мадеҳ!
Ваҳм кун, ваҳм кун, ин дил кун ваҳм,
Ҷон ваҳм аст дил, суҳан кун фаҳм!»

(Қамолиддини Биноӣ).

Ҳаққо, ки дил нозук аст ва бо ин эҷози нозук рафтори нозук мебояд.

Пеш аз гуфтор бояд андешид, сипас даҳон ба ифодаи ҳарфе бикушуд, то аз як ҳарфи гуфташудан ночоиъ сомиро дил наранҷад ва меҳри ӯ ба бадбинӣ мубаддал нагардад:

«Суҳан санҷида гӯӣ, то дӯстро душман нагардонӣ
Зи ҳарфи бетаммул ошно беғона мегардад».

(Бедил).

«Ҳарчанд бувад қалиди ҳар қор забон,
Махшӯй ба қавли ҳарза бисёр забон.
Эй Ҳоҷа, ту шамшеру суҳан боду ҳафост,
Ҳоҳӣ наравад сарат, ниғаҳ дор забон».

(Аҳли Шерозӣ).

Бинобар ин:

«Агар дорӣ хирад, эй марди хушёр,
Забони бад наси дандон ниғаҳ дор!»

(Расмӣ).

Хунари¹ одами дил ба даст овардан аст, на аз пай симу зар шудан ва молу манол гирд овардан:

«Ба даст овардани дунё хунар нест,
Якero гар тавонӣ, дил ба даст ор».

(Саъдӣ).

Бузургон на соҳиби симу зарро тавонгар ва бузурги беҳирадро бузург, балки дил ба дастовардаero тавонгар ва ҷавони боақлу хирадмандро шахси бузург пиндоштаанд:

«Бузургӣ ба ақл аст, на ба сол!»

(Саъдӣ).

Погҳо қабилаҳои Хинд, ки умри тӯлонӣ мебинанд, таскиншавии озори озурдашудан ҳаман узвҳоро ба таври амру фармон ба ҷо оранд, илло озори дилро бо роҳи навозиш ва гуфтори нарма ба ҷо оранд, ки дил чун як эъҷози нозук ва пурэхоси вазнини бори амру фармонро набардорад ва аз ӯ озурдатар гардад.

Хар як ҷавони саодатманд ва боақлу идроки хирадманд афъол ва гуфтори бадро ба худ раво набинад ва аз ӯ бипарҳезад, то аз ӯ дил наранҷад, ки аз оқибати ӯ нақӯн ба худ набарад.

Доноёни кабир, оқилони соҳибтадбир баҳри дил ба даст овардан, дилнавоз будан ва дилпарастӣ қардан рӯй ба ҷавони умедбахши ҷомеаи бунёдкор оварда. пандомезона гуфтаанд:

«Сар ҷӣ орой ба дастор, эй писар,
Гар тавонӣ, дил ба даст ор, эй писар!»

Зеро:

«Синаи Соиб зиёратгоҳи арбоби дил аст,
Гар мусулмонзодаӣ, ин каъбаро вайрон мақун!»

(Соиб).

¹ Хунар — ин ҷо ба маънои марди, одамият, соҳибфазилатӣ аст.

ЧАНГ ВА СУЛҲ

Чаҳон барои зистан, на барои куштан. Куштан чаро? Барои молу манол, симу зар, хазинаву дафина ва забти заминро замон? Хирад маҷмӯи ҳамаи онро ба қимати умри якрӯзаи одамии баробар надонад ва умр-умреро, ки ба бани одам як бор дода мешавад, азизтар ва баланду гаронбаҳотар пиндорад!

Дар дил парваридани кин ва адоват, рашку ҳасуд, бадбинию бадрафторӣ, рақобату зиддият ва афрӯхтани оташи ҷангу ҷаҳонгирӣ бани одам, ноодамист ва қабоҳаттарини қабеҳист. Одамии барои одамият одам аст, вагарна ӯ аҳримани балорӯи олам бошад. Ҳама он чизеро, ки дар ҷаҳон бо меҳнат ва ақлу заковати одамии бунёд карда шудааст, барҳам задан афъоли вуҳушист ва соҳиби ин афъол маҳкум ба барҳам задан аст, ки ин қонуният ҳаёт дар авроқи таърих бо ҳатти зар сабт гардидааст.

Ҷанг дар байни одамии беҳудагист, сулҳ судмандию осудагист. Одам бародари одам аст. Пас, бародарро ба бародар меҳру муҳаббат, сулҳ ва навозишу ҳиммат сазост, ҷанг нора-вост:

«Ба пеш бародар бародар ба ҷанг,
Наёяд, агар бошадаш ному нанг».

(*Фирдавӣ*).

Ҷангро хароб, сулхро гулоб аст, харобӣ хушк орад, гулоб нахати мушк, зебоии ҳаёт ва таровати зиндагӣ аз сулҳ аст, на аз ҷанг, фатҳи боби ҷанг аз вуҳушист, на аз ору нанг! Чуи сулҳ пеш ояд, ҷанг нашояд!

«Мурода, ки дар сулҳ гардад тамом,
Чӣ бояд сӯи ҷанг додан лағом!»

(*Низомии Ганҷавӣ*).

Ҷангҷӯи хонумонсӯз ва бадкину бадонии оташафрӯзро ном ба бадӣ ва сияхдилий абадӣ бимонад ва ӯро одамии бо бадӣ ба забон гирад ва ба ёд орад.

Заҳҳоки мағзи сари одамхӯр, Ҷингизи хонумонсӯз, Гитлери хунхӯри малъунро таърих ҳамчун сияхрӯғии қотил, балорӯғии ҷохил ба лағнати халқ гирифторшудагонии разили инсоният донад ва ҳар яке ин ном дар таърихи ҳаёти одамии бо ҳамин бадномӣ бимонад. Ин одамхӯрони бадхӯ халқро душман

¹ Лағом — лаҷом.

буданд, халқ душмани хешро ҳаргиз дӯст нашумурад ва ӯ чун малъунӣ одамӣ ба душманин худ бимонад.

Тақдир ва қисмати чунин кишткунандагонӣ тухми бало, душманон ва хӯрандагонӣ чони пиру барно бо ҳукми таърих ба калами шоир аз рӯи ҳақиқат сабт гардидааст:

«Ҳар кӣ ба душманин халқ равон аст чу баҳр,
Зуд бошад, ки сари хеш чу гирдоб хӯрад!»

(Сайидо).

Таърих ва иҷрои қонуни ҳаёт шохид ва гувоҳи барҷастаи ин гуфтори гуҳарбор мебошад. Инак, ҷое, ки сулҳ мебояд, табли ҷанг набояд зад!

«На дониш бошад он касро на фарҳанг,
Ки вақти ошӣ пеш оварад ҷанг».

(Саъдӣ).

Дабире ба шогирди худ мегуфт:

— Чуноне, ки аз шарора аланга бархезад ва ҳама ҷойро оташи ҷаҳонсӯз фаро гирад, аз кӯчақтарин муноқишаҳо ҷанг қомат афрохта сабаб ба хунрезӣҳои зиёде шавад ва ин ҷанг асрҳо бо дастони орзу ва ақлу хираду заковати одамӣ таъмирёфтаи коҳи тамаддуно зеру забар созад. Аз ин рӯ набояд байни худ муноқиша намуд ва ба ин афъоли бад роҳ дод!

Дӯстӣ, рафокат, боварӣ ва меҳрубонӣ ҳиштҳои зарринавараки аввалини коҳи зебову мӯхташам сулҳанд, ки ибро дар байни ёрон бояд инкишоф дод ва мустаҳкам намуд, зеро дарахти дӯстӣ самаран некӣ, сулҳ, оромӣ орад ва дар саҳни гулшани ҳаёт ва зиндагӣ мавҷудияти ҳастии ниҳоли душманӣ нашоад!

«Дарахти дӯстӣ бинишон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад».

(Ҳофиз).

Ба ҳаёт ва зиндагӣ, ҳастии олам ва мавҷудияти бани одам бо ҷашми хирад ва заковат бояд нигарист, на бо ҷашмони ҷоҳилӣ ва ҷаҳолат! Аз хирад сулҳ падидор гардад, аз ҷаҳл ҷанг. Ҷанг шар асту сулҳ хайр. Хайр ҳамеша аз болон шар ғолиб ва бо ӯ ҳар одамӣ сарфарозона бинозад!

Эй ҷавони некном! Бидон, ки дар хонадон ва байни ёрон низ набояд ба ҷанг роҳ дод ва хӯ ба ҷанг намуд! Аз ҷанг муҳаббати дил фуру нишинад, барака аз хонадон равад, зоғи

сияхрӯи ғаму андӯх ончо пар занад. Пас, ба пешан ҳастии ниҳоли ҷангу душманӣ бояд оташ зад ва ба қонуни савти дилоро бахшандан сулҳ ва дӯстӣ мизроби муҳаббат бизад, то аз ӯ ҳар як афроди сулҳҷӯи ҳонадон шод бошад ва дар мазраи он шодкада донан ғаму андӯх ва нооромӣ ҳаргиз напояд!

Бидон, ки ман низ мисли ту хӯрдсол будам ва неку бади дунёро ҷандон дуруст эҳсос карда наметавонистам. Рӯзе падарам аз кӯча бо дили шод ва чехраи кушод ба ҳона омад. Модарам хурсандии рӯҳии падарамро аз вазъи зоҳириаш пай бурда, ба таври шӯҳи пурсид:

— Мардак, ба назарам имрӯз садбарги табъатон шукуфта раигу бӯи хуш овардааст-мӣ?

— Бале, офарин ба ту, фаҳмидӣ, занак! — гуфт падарам, низ бо оҳанги ҳазлу шӯҳӣ. Модарам кунҷковона саволи дигар дод:

— Сабабаш?

Падарам ҷавоб дод:

— Ба ҳуди ту маълум аст, ки мо — мӯйсафедон бо ҷанг-ҷангӣ ва ҳохони онем, ки як умр на ҷанг бошаду на кину адоват дар байни одамон.

— Гӯр ҷанг шавад, — гуфт модарам миёнаи гапи падарамро бурида, — ин даҳшати хонумонсӯзро кӣ меҳаҳад меғӯед, дадош?

— Бале, барон ҳамин ҳам мо одати оштипазиронаи некеро, ки аз падару бобоҳоямон мерос мондааст, давом дода меоем. Чӣ тавр, гӯӣ? Дар маҳаллаамон яке хайр қардани шавад, албатта, барои маслиҳату машварат моро даъват менамояд. Мо қонда ва расму русуми гузаронидаи он маросими хайр (масалан тӯӣ)-ро ба ӯ фаҳмонда, дар хотима аз ҳуди ӯ ва аз наздиконаш мепурсем, ки соҳибмаърака бо ягонто аз хешу ақрабо, ёрону ҳамсояву пиру барно ҷангӣ ё ноғипист, ё на? Маълум гардад, ки ӯ бо ягон нафар ё бо якчанд нафарҳо ҷангӣ ва ноғипист, ўро водор ва маҷбур менамоем, ки ҳамчун шохид бо ду нафар вакили ҳамроҳ мефиристондагӣ мо рафта, ба он шахси ҷангӣ ва ноғип будааш уэр гӯяд («уэр собуни гуноҳ аст»), ба тасдиқе ки дар ибтидо айб аз ӯ содир нашуда бошад ҳам, бо вай оштии қарда ба лозими хайр ташриф оварданаширо бо тавозӯи хоҳиш намояд.

— Соҳибмаърака ҳудситон гарданшах бошад ва таклифу хоҳиши шумо — мӯйсафедҳоро рад намояд, баъд чӣ? — боз пурсид кунҷковона модарам.

— Мо байни худ савганд ёд карда, аҳд бастае, ки ҳар он шахсе, ки хоҳиш ва таклифи мо — мӯйсафедҳоро дар ҷуни мавқеъ рад намояд, ягон нафаре аз мо ва бо мо пайравӣ намуфта, ягон нафар аз аҳли маҳалла ба маъракаи ӯ намеравем

ва дигар бор бо ягон маросим ўро хабар намекунем ва намегузорем, ки ояд!

— Ин чунин маъное дорад, ки чунин каси беақлу беҳиради ҷоҳил аз ҳалқ тамоми ҷудо шуда, маҳав барин танҳо ҳудаш мемонад?

— Бале, фаҳмидӣ, Ҳақко, ки ҳамин тавр! — гуфт падарам дар ҷавоб.

— Хош, сонӣ? — тақроран пурсид модарам ҳақиқати ҳолро то охир фаҳмидани ҷудо.

— Мирзоҳаким фарзанди калоннаш Мирзораҳимро хонадор кардани ҷудо, барон маслиҳати тӯй моро даъват намуда буд. Мо 10-12 нафар мӯйсафедон ҳамроҳи раиси маҳалла рафтем. Маълум гардид, ки бо ким-кадом сабаби ба мо номаълум бо укааш Мирзоҳалим ҷанг карда, ҷор сол инҷониб бо ӯ ногапӣ будааст. Ҳудаш ва тамоми аҳли хонадонаш ба хонаи укааш рафтуо надоштаанд. Соҳибтӯй калон бошад ҳам, вайро ба туфайли чунин рӯзи неки хонадоршавии фарзандаш рафта, ба укааш узр гӯяд ва ҳамроҳ гирифта ояд, гуфтем. Хоҳиши мо ба ҷо оварда шуд ва ба ин восита укаву ако бо ҳаман ако бо ҳаман аҳли хонадони тарафайн чун гӯшту нохун аз нав бо ҳам пайванд ва ошті шуданд.

— Эй фарзанд! — гуфт падарам ин навбат ба тарафи ман рӯй оварда ва гапашро давом дод:

— Ханӯз ту ҷавонӣ, калон мешавӣ ва рӯзе меояд, ки чунин ҳолатҳо ба ту ва ба ҳамсиннусолонат низ дучор меояд. Он дам ту низ бояд расму русум ва анъанаи неки миллиамонро давом диҳӣ ва то ҷон дар бадан дорӣ, саъй ба сулҳу ошті ва барқарор гардидани оромии одамон намоӣ. Зеро:

«Чу аз ошті шодӣ ояд ба ҷанг,
Хирадманд ҳаргиз нақӯшад ба ҷанг!»

(Фирдавӣ).

Дабири боҳирад накли хешро ба ин ҷо расонда, дар хотимаи гуфтор илова намуд:

— Ҳалки олам — пиру барно, сулҳ хоҳад, сулҳ!

То олам вайрон, одамӣ ва тамаддуни бо меҳнату ақлу заковат бунёдкардан ӯ беномунишон нашавад, таронаи сулҳ ҳамеша вирди забони мо бошад:

Мо ҷумла зи як онла як ҷону тан астем,
Авлоди наву даври нави сулҳпарастем.

ПАНДНОМА

Оташи ҳасуд ибтидо устухони соҳибашро сӯзад ва дида ба кӯтоҳии умри хеш дӯзад.

Зан чароғи хона аст, парвонаи ошики ӯ бибояд буд.

Ба доноён доной кардан нишонан нодонист.

Бо ҷоҳил баробар шудан бо ӯ баробар шудан аст.

Макри маккор чун шумғиёҳи яксола дорон 365 решаи фусун бошад.

Ҷавониро ганимат дон, ки ӯ чун оби ҷӯйбор дигар пас барнагардад.

Бо ҷоҳил манишин, ки ҷоҳил шавӣ.

Нафси бад бад аст. Ҳар он чизе, ки расад, ба ӯ нарасад ва ҳар он чизе, ки нарасад, ба ӯ расад.

Ҷавоби боадаб — токи пуринаб.

Ҷавоби беадаб токи беинаб аст.

Мағрури мансаб машав, ӯ чун ҳиноест бар кафи духтараки айём. Чун ду рӯз бигзарад, ранг аз каф биравад.

Сар ҳам кунӣ, сарфароз шавӣ.

Аз макри маккор хушёр бояд буд, нармин ӯ дар зоҳир, сахтин ӯ дар ботин аст.

Сир дар зер пардан дил пӯшида бех, то ҳеҷ касро назар бар ӯ наяфтад.

Эмин аз хандан ҷашмони гайр машав. Хандан ҷашмони ӯ домест ба бастани пой ва домони ту.

Ҳурмат ва эъҷозу покизагии модарро ҷӣ сон пос дорӣ, забони омӯзонидан ӯро низ ҳамон тавр ниғаҳ дор.

Дилро покиза нигоҳ дор, покизагии дил — баракаи ҳар макону манзил бувад.

Пеш аз гуфтор биандеш ва ҳар як ҳарфи меғуфтагиатро аввал бо тарозуи хирад баркаш, то дар паллаи шоҳини тарозуи гуфтор нобаробарӣ ба амал наояд.

Камро кам мадон, ки бисёр аз замми кам ҳосил гардад.

Забон шамшерӣ бебокест, ки гуфтори бетааммул аз он шамшер ба сари одамай фалокат ва мусибат орад.

Нон азизтарин неъмат одамист.

Нонрезан нон баробар аст ба ҷон.

Нонро азиз доред ва ба исрофу талаботи ӯ роҳ надихед!

Дидани бемор ва изҳори меҳру меҳрубонӣ ба ӯ дар зиндагӣ авлоқ, пас аз ғавт гиряву нола норавоқ. Дар зиндагӣ заррае накуӣ кардан бех аз солҳо дасти таассуф ба сари зонуи надомат задан бошад.

Дурӯғ чун буттаи хушкидан шумғиёҳест, ки бо каме вазидани боди ҳақиқат аз бун канда шавад ва нопадид гардад.

Фархундахолона дилро пок ва хешро ором ниғаҳ доштан
боиси дарозини умр гардад.

Муносибат ва робитаи дигаронро дар хулқу атвор ва муно-
сибати худ бубинӣ.

Нӯшидан ва чокидан умрро кӯтоҳ кунад, дар ҳазари ӯ кӯ-
тоҳӣ мақун!

Аз шабгардию шабинишиниҳои ноҷӯя ҳазар намо, ки дар
чунин ҳол ифлосӣ зер кунӣ ва он ифлосиро ба хона оӣ.

Ба бисёри дигарон чашм мадӯз, таассуб мақун, ба ками
хеш каноат намо.

Норасоне соҳир намоӣ узр, гӯӣ. Узр собуни гуноҳ аст.

Ба касе ва чизе чашм ало мақун, ки чашми ало хонан ба-
ло бошад.

Аз халқ чудой мақун. Мохӣ бо об зиндаасту одамӣ бо халқ.
Касе аз бало-бало ва аз бале-боло нашиндааст. Аз бале —
зафар, аз «бало» — ҳазар!

Дар назди падару модар «уфф» мағӯ, вай тирест, ки ба
сини эшон ҳалад.

Адолатро разолат набуваду идоатро ҳамоқат.

«Агар хоҳӣ набинӣ дарду озор.

Мақун ҳаргиз чудой аз шифокор».

Бо бадон маёмез, бо некон маситез!

Аввал ҳақиқати ҳолро бифаҳм, баъд ҳукми вичдон барор.

Хандан бемавқеъ сиришки таассуф орад.

Шарму ҳаё ҷавшанест дар пайкари одамӣ.

Тири таъну маломат аз ӯ нагзарад.

Чунон қор ва меҳнат кун, ки шабонгоҳ заигӯлан даратро-
касе ба сало орад, ҳарфе аз ӯ набарӣ.

Аз олими беамал беилми боамал авлост.

Ҳазар кун аз он касе, ки ҳазар накунад.

Бо дӯсти дӯст ва бо душмани душман пайванд, аз душма-
ну дӯсти душман бигузрез!

Аз дӯст манол, ба мансаб мабол.

Ҷавони саркаш сар накашад.

Май дар ибтидо рӯйро сурх кунад, дар нитиҳо он сурхӣ ба
заъфар мубаддал гардад, майзада бо ранги зард монад.

Бо дӯстон ва ёрон бо диди гарму бо сухани нарм ҳарф би-
зан.

Бо тавозӯ сар ҳам кунӣ, сарбаланд шавӣ.

Он чизе, ки аз ӯ ҳам шакар резад ҳам заҳр забон аст.

Аҳдро вафо, маризро давост.

Осор — умри устувор.

Ноиро кадр нақунӣ, бекадр монӣ.

Исрофкорӣ хилофкорист.

Хар киро дил сиёҳ аст, ҳол табоҳ аст.

Ҳаёт чун дарё маҷрое дорад, вайронкоронашро ба қаъри гирдобӣ хеш фуру нишонад.

Барвакт аз хоб хестан файзи ҳаёт ва барори меҳнат бувад.

Гуфтори нек муҳаббати дили тарафайн ва баракаи хонадон аст.

Машварат бо аҳли хирад ва бо тачрибаи рӯзгор доштагон авлост.

Пеш аз дигарон салом додан рамзи хоксорӣ ва мумиён муҳаббат аст.

Хадисе гуй, ки ходисае аз ӯ падидор нагардад.

Дарахти бадрафторӣ самаран нек набахшад.

Нафси бадро бояд кушт, вагарна бо мавқеаш туро бикушад.

Хонаи дил аз дидори дӯст мунаввар гардад.

Зудранҷ мабош. Дӯстии дӯсти зудранҷ шӯран хушкидаест, ки бо вазидани каме боди ногувор хастии ӯ маҳв ва нобуд гардад.

Пеш аз он ки ба «чаро?» ҷавоб диҳӣ, аввал биандеш.

Айби касро рӯ ба рӯ гуфтан нишонаи дӯстист.

Тавозуъ муҳаббати дигаронро барангезонад.

Дилро чун оина покиза ниғаҳ дор, хастии одамон дар ӯ таҷассум ёбад.

Обилаи даст гавҳарест аз дарёи меҳнат падидор гардад.

Кохилӣ дардест, ки одамиро аз неъматҳои бехтарини зиндагӣ маҳрум намояд.

Зиндагиро бо зиндадилон бигзарон, то фараҳманд гардӣ.

Бо гапчин манишин, бо аҳли хирад бинишин.

Даҳоне, ки ба шикваю гайбат во гардад, оқибат пӯшида шавад.

Дурро биандеш, то манзили мурод наздик шавад.

Асрори хонадон пӯшида бех.

Падар ва модарро чун гавҳараки ҷашм ниғаҳ дорӣ, озор набинӣ.

Ба неъматӣ дигарон ҷашм мабанд тӯшан хешро биписанд.

Интиҳон забондарозӣ забонкӯтоҳист.

Зиён меҳри дили дӯст дар лаҳзаҳои тирашавии умр маълум гардад.

Бо нӯги даст мулоқоткунандагонро мулоқот нӯги пой хайф донад.

Аз ҷашмакизан ҷашм бипӯш.

Обгинаи дил шаффоф аст, ўро бо охи рашк тира масоз.

Пур хӯрӣ, дур наравӣ.

Харфи доно мумиёест барои васли устухонҳои бишкатаи сирати одамі ва одамият.

Ба ҳурукхӯрии дигарон назар макун ва ҳалқаи чашм маяндоз.

Қалам калиди аз алмос сохта шудааст, чун қуфли боби азарини гулбоғи рангину сеҳрангези ҳаётро бикшояд, дар ӯ пастию баландии силсилаҳои зиндагӣ таҷассум ёбад ва бисёр ноаёнҳои ҳаёт дар ӯ аён гардад.

Ҳаёт тамошогоҳест, ки дар ӯ арӯси танноз ва боҳусну ҷамоли фусункори зиндагӣ бо ҳазор ишваю ноз хоҳад туро ба доми фусуни хеш бикашад. Домоди хирадро аз пойбандии доми тӯрини он танноз эмин дорӣ, вагарна лаби таассуф бо ашқи хасрат бигаҳӣ ва дасти оҳ бар сари зонун надомат занӣ.

Як қадам бечо гузорӣ, сад риштаи ҷони хеш биёзорӣ.

Нафси бад наҳангест, ки оқибат соҳибашро фуру барад. Умро бақо нест, нокасро вафо.

Ҳаёт бахрест, ки аз ӯ гавҳари некӣ бояд ба даст овард ва ӯро ба неқном сарф намуд.

Меҳри дил ба зиндагии шуқуфони чун гул бубанд на ба пул.

Зарбулмасал дар гуфтор асал.

Ҳуша аз ҳосили пухта расида бех.

Қори номуносибро ба худ муносиб донӣ, оқибат номуносиб шавӣ.

Интиҳои рафтори сарсарӣ бесарист.

Чун боло барои, фаромаданро ҳам бинандеш.

Илм дарёст. Гавҳар аз ӯ бо риёзат ба каф ояд.

Ба одамі бо дили гарм бингар, ки ҳарорати гармии муомилан нарм аз қураи дили гарм падидор гардад.

Мурдаи неқномро зинда, зиндаи бадномро мурда донанд.

Роҳи даркнамони илму донишу маърифат дур ва тӯлонист. Ба ин роҳи тӯлонӣ тӯшани роҳ бояд. Саъю кӯшиш ва риёзати мунтазам туро тӯшани роҳ бошад.

Қамро қам мадон, ки бисёр аз замми қам ҳосил гардад. Ниёгон гуфтаанд:

«Андак-андак эн илм ҳосил кун,

Андакш моян фаровон аст.

Обҳое, ки ҷумла мебинӣ

Ҳама аз қатраҳои борон аст».

Обгини дили мардумро бо санги таън мазан ва ба нолиш маёр, ки озор бинӣ ва худ низ ба нолиш ой.

Сабҳаву сачҷодаву дастор олоти риёест, ки риёкор хоҳад бад-ин роҳ тақовари макри хеш ба манзили мурод бирасонад.

Аз одами бадафъол ҳазар бинамо ва бо ӯ маёмеz, ки ин мариз туро сироят кунад.

Нон тӯшан роҳ аст. Бе тӯшан роҳ ба чоҳ афти.

Мардумзорӣ кунӣ, озор бинӣ

Илм равшанест, ки пайкари маънавин одам аз ӯ нарма гардад.

Ба мансаб мабол, аз кам манол.

Баландии осмон, бузургии кӯҳи Бадахшон, наҳр ва баҳри амику бепоён, сатҳи ҳама рӯи ҷаҳон, ҳазинаву дафинаи шоҳон, бузургии ҳамаи бузургонро натавон баробар кард ба то-ри мӯи падару модарон!

Амали ношоями айёми ҷавонӣ дар давраи пирӣ таассуф ва пушаймониовар аст.

Чун касеро дидӣ, ки дил ба мулокоти ту майл нанамуд, сабӣ ба наздик шудан ба вай манамо, ки дили ӯ низ майли мулокоти туро надорад.

Кизбу каззобӣ чун барфи сари хаймаи сабалистон, ки бо тулӯи офтоби ҳақиқати ӯ об шавад ва ҳастии хешро гум кунад. Аз дӯст кини туро пайдо шавад, ба рӯяш гӯй ва онро ба сандуки дил ниғаҳ мадор.

Бузургонро маёзор, эшонро азизу мӯътабар ниғаҳ дор.

Ту одамӣ. Ҳама халку миллат ташаккули одаминд. Чун ба халку миллати хеш бо меҳру муҳаббати дил нигоҳ кунӣ, ба эшон низ ҳамин тавр нигоҳ кун, ки онҳо низ одаминд. Ба одам чун одам ниғаҳ накуни, туро ноодам гӯянд.

Зан ҷароғи хонадон аст. Тирағии макон аз набудани ӯст.

Сардғуфторӣ макун, ки аз сардии сармо сардии сардғуфторӣ сардтар аст.

Дар лаҳзаҳои талаби хӯрок эҳтиёҷи меъдари қонеъ гардон, вағарна аз ту раҷад, тадриҷан ба дард ояд ва аз ту ниқор би-ситонад.

Чун айбатро рӯ ба рӯ гуфт, бо ӯ биёмеz, бар ғайбғуфтагон биситез.

Он чи ба худ раво надорӣ, ба дигарон раво мадор.

Ниҳоле ба зодгоҳат биншон, то туро дӯстдори Ватан гӯянд.

Дар назди рафику ракиб забон ва афъолу робитаро поки-за ниғаҳ дор ва бо ҳар ду дар робитае бош, ки рӯзе ояд, ра-фиқ туро ракиб ва ракиб бар ту рафиқ шавад. Қаломе аз шикваву айби ту натавонад бар забон орад.

Оташи рашку ҳасуди куран дили рашкбар банд-банди устухони соҳибашро бисӯзад ва сабаб ба кӯтоҳии умри ӯ шавад.

Ҳар он чи аз илм зарур аст дар лавҳи хоҳири ҷавонӣ нақш бандад. Лавҳи хоҳири айёми пири ҷунон бошад, ки бо ноҳун рӯи об хат кашӣ.

Эҳтироми одамиро ба ҷо ор, пиндор ва бидону тасаввур бинмо, ки ӯ меҳмони давран хони туст.

Аз забони ширини душман забони талхи дӯст хубтар ва муфиду гуворотар бувад.

Гузаштаре наёмӯзӣ, ки имрӯзу фардоре надонӣ.

Аз гафлати хоб ҳазар бинмо, лаҳзаҳои файзи сахарӣ ба қору хонадонат барака бахшад.

Меҳри дили бо нӯги даст мулоқоткунандаи шахси сабуксор чун сояи лаҳзаи наест бар сари девор.

Дар ҳаёт ва дар қори ҳаррӯзан хеш ҷунон амал бинмо, ки аз он амалат амал кунад.

Забондарозии ноҷояи ибтидо дар интиҳо забонкӯтоҳӣ орад. Чун хирқан ростӣ бар тан пӯшидӣ, аз сардин сармою таъни ноҳақ ҳавф мабар.

Бадбинӣ макун, ки бадбинро бад бинанд.

Айбе аз дӯст содир гардад, онро дар дил ниғаҳ мадор.

Талхӣ забон аз талхӣ талха талхтар аст.

Бо душман нарма ҳарф бизан. Ҳарчанд дӯст нагардад, кинааш кам шавад.

Фарзандро ҷунон бояд тарбия намуд, ки оқибат сиришки ғам аз дидаҳои пурумед нарезад.

Сардин сармо аз сардин сардмуомилакунадагон ба танг ояд ва рӯ ба фирор орад.

Пеши офтоби ҷаҳонатро абри тирарӯ то абад пӯшида на-тавонад.

Ҳори пой нокасро бо миҷгон гирӣ ҳам, туро сари миҷгон меҳри дил набандад.

Бо бад ҳамнишинӣ макун, ки бадии ӯ туро сироят кунад ва хирмани нақӯни туро бо ғалбери бадии хеш барбод диҳад. Ба мадди назар ниғаҳ дор, ки гуфтаанд:

«Бо бадон маишин, ки сӯҳбати бад

Гарчӣ покӣ, туро палид кунад.

Офтобе бад-ия бузургиро

Парчаи абр нопадид кунад».

Қоре бикун, ки оқибат пушаймонӣ наорад.

Фарзанддор шавӣ, қадри падарро хубтар донӣ.

Чун саломатӣ, аз тангдастии хеш манол, ки солим-ул-уз-

ви туро сарвати бебахост. Ниёғони соҳибхирад, донишмандони арҷманд гуфтаанд:

«Чаро нолам зи дасти тангдастӣ,
Ки ганҷи бекиёс аст тандурустӣ».

Ба бори ногаҳон ба дӯш афтода собир бош ва бо кутбнамон ақлу заковату хирад самти аз дӯш барафкандани он бор ва чораи самти сабукии онро бияндеш.

Аз дарахти умр самаре ба мардуми даҳр нагузорӣ, аз ақлу хирад ва заковати хеш бипурс, ки пас туро чӣ суд аст ва аз ин умри гузаро чи дарахте, буд, ки бо бору барге бигзашт.

Ба рӯи одамияти хеш пардаи ҳарири шарму ҳаё бикаш, то симоят аз губори кину мазаммату маломати мардум ҳамеша пок ва пурчило монад.

Меҳри дил ба чоҳил мабанд, бо аҳли хирад пайванд.

Аз сахтгарӣ ва серталабии омӯзгор мароҷ.

Ў гӯяд:

«Имрӯз суҳанони мо дард кунад,
Фардо суҳанони мо мард кунад».

Алҳақ, бидон:

«То сардин сармон зинистон накашад,
Пургул нашавад домани ҳар хор, ки ҳаст».

Олибро дар илм амал бояд. Илми беамал амал накунад.

Накӯни ба кас кардаатро фаромӯш намо ва миннат макун. Миннат салобест, ки таҳи девори накӯни кардаатро «Меҳрубона» бибӯсад ва онро маҳву нагун созад.

Чун гавҳаре дар қаъри дарё роз ва асрори хеш дар қаъри дил ниғаҳ доштан авлост.

Дар мазрау гулшани дил бе ишк гул нагӯяд ва сабзаи умед насабзад.

Хушёр аз зумраи фусункор бош, ки аз забони он шакар резад ва бар решаи ниҳоли умри ту заҳр.

Дар ҳастии вучуди одамай муллиён муфид ва ё чун барги нозуки навр асаб аст. Онро боэҳтиёти том устувор ва мӯътадил бояд ниғаҳ дошт. Ба қору амали кӯчаки дар зиндагӣ рӯйдода набояд ин тифли нозпарварро озурда намуд, то ба ҳастии вучуд футуре ба амал наояд.

Хобу хӯроку ҳарфи бисёр-бар ҳастии умр бор.

Бидуни маслиҳати шифокор чизе додан ба бемор нишонӣ ҳамақат аст, на дӯстию меҳрубонӣ.

Дар ҳаёт ба шахси мағрур набувад обрӯ ва мартабаву ху-
зур.

Поёнишини некон бош, на болонишини бадон.

Бузургонро бузург донӣ ба бузургӣ расӣ.

Уқоби мартаба дар фазои хоксорӣ болу пар кушояд ва ба
-парвоз ояд.

Аз бад ҳазар намо ва бо ӯ маёмеz. Бадин бад ба худӣ ӯ ко-
фист.

Гухар ба дили садаф аз борони найсон падидор гардаду
меҳри дили мардум аз афъоли нек.

Аз нақӯкорӣ касе бадӣ надидааст ва аз мазран шӯрарӯй
бадӣ гули мурод начидааст.

Ҳарфи нодон пилики умри хирадманд аст.

Ҳангоми харҷ бо ёрон арраро баробар кашиндан бех, то
тарафери вазнинӣ наояд.

«Бародарӣ-баробарӣ», — гуфтаанд.

Пои иззат бар токи заррини афлок манех, рӯи ифлос бар
хок неҳ.

Нақӯни дӯст ба дӯст вочиб дар вақти ҳаёт ва зинда будан аст:

«То зиндаем, лутфи худ аз мо мақун дарег,
Баъд аз вафот кас эҳсон намекунад».

«Чу мирам об аз чашмат марезон,
Марава бар турбатам ҳар субҳ нолон.
Ба вақти зиндагӣ пурсӣ, ки «Чунӣ?»
Маро бехтар бувад аз чаҳми гирён».

Умр гузарост, ӯ вафое надорад ба фарзандаш.

Бидон, ки дар ин умри гузарон ҷуз неқӣ бадӣ раво набу-
вад.

Бар мадди назар ниғаҳ дор, ки то касе ба кас эҳсон наё-
рад. Хори пои ӯро бо миҷгон бигирӣ, лек туро меҳре сари
миҷгон наёрад.

Дар ҳар як лаҳзаи гузаро бо ёрон нишин, гулҳои маҳфи-
ли дӯстӣ аз бӯстони дил бичин. Бидуни умри гузашта, ду-се
рӯз ғанимат аст ва дар ӯ ҳар даме дидор бубин.

Пой бо андеша бинех, то ба роҳи қач наравӣ.

Бо қалам бозӣ мақун, ки қалам шавӣ.

Аз шер шеър зӯртар ва тавонотар бувад.

Паргурсифат пой бар сари нуктаи одамният ниғаҳ дор, то
дар давоири ҳаёт туро қачие падидор нагардад.

Зебони сират эътибор, на ороиши сурат.

Пой бо андеша гузор, то дар ҳаёт туро лағчише рӯй нади-
ҳад. Нақли ниёгонатро бишнава: «Баҳлули доно панҷсола буд,

ки хамроҳи атфол ба болои ях бозӣ ва тохтутоз мекард. Ин вақт қозини шаҳр бо муфтию аҳли уламои хеш роҳпаймо аз он гузаргоҳ мегузашт. Қозӣ ба назди Баҳлул омад ва гуфт: «Эй кӯдаки ҷавон, хушёр бош, то поят лағчида, зарбе нахӯрӣ».

Баҳлул ҷавоб дод: «Бузургвора! Мо кӯчакем, аз лағчидан пои мо зарб бинад ва зарбу осебе ба ҷаҳон, ба ҳаёт наёрад. Хушёрӣ ва эҳтиёт шуморо зарур ва равост, то шуморо пой на-лағчад, ки шаҳр вайрону хароб ва мардум нолону дилкабоб гарданд!..»

Малҳами дарди дармонда бош, на сархами пеши сари шарманда!

Дар назди бузургон сари таъзим фуруд ор ва бо эҳтиром «Ассалому алайкум!»-ро бар забон гир, на қонё ба гуфтани «салом!» бош. Саломии ноқис чун мурғи паруболкандаест, ки ӯ аз ошёнӣ дили ҳассоси мардум натавонад ба худ ошён гирад.

Ниҳоле дар зодгоҳи хеш биншонӣ, сазовори ситоиши мардум шавӣ ва туро ватаннавоз гӯянд.

Ту гавҳарӣ, ба ҷои ногуфта марава ва раво мадор, ки санг-порае дар биринҷ бошӣ.

Аз шоҳи зарринтоҷ гадон сари роҳи ишқ будан авлост.

То зарби тешаи начҷори даҳр нахӯрӣ, қач мабош ва қач-рафторӣ макун.

МАКУН АЗ ДҶУСТОН ҲАҶГИЗ ҶУДОЙ

Қоҳи обод ва вайронношавандаи ҳаёт ва зиндагӣ бо сӯтунҳои қавӣ, беосебу устувори дӯстӣ пойдор аст. Ҳар гоҳ ин сӯтунҳо вучуд наметавонанд, ин қоҳ низ вайрон ва хароб мешуд.

Бале, дӯстӣ қалъаи вайроннопазире буда, ӯ бо риштаҳои қон ва бо меҳру муҳаббати дили одамон бунёд карда шудааст. Осмони дӯстӣ тоза аз ҷангу ғубор ва абрҳои тирарӯйи жоларезе буда, дар он танҳо меҳру моҳ ва ситораҳои ҷун дидаҳои пурзиён мардумони софдил дурахшандаи дӯстӣ нурфишони мекунад ва бо ҷавоби безаволи хеш дилу дидаи одамонро мунаввар месозад. Аз ин рӯ, беҳтар аз дидори дӯст ва талхтар аз ҳичронӣ ӯ ба кас талхтар чизӣ дигаре набувад!

«Ҳеҷ шодӣ нест андар ин ҷаҳон
Бартар аз дидори рӯи дӯстон.
Ҳеҷ талхи нест бар дил талхтар
Аз фироқи дӯстони пурхунар».

(Рӯдакӣ).

Кадршиносии дӯст касро бакадр ва инсбат ба дӯстон кадр-
ношиносӣ кардан касро бекадр ва чуи дарахти хушкидаву бе-
самар, бебору бар гардонад.

Нафасгирини моҳӣ бо об бошад, задани набзи дасту дили
одамӣ бо ҳаракати чараёни хуни дӯстин байни одамон ба ву-
қӯъ мепайвандад ва боиси ҳастӣ ва устувории ҳаёт мегардад.
Дар сандуки дили чабалистони дӯстӣ кон ва маъданҳои на-
ёфту нодир ва пурбахову беназири лаълу ёкуту зару зумур-
радпораҳои нодире пинҳонанд, ки онҳо танҳо ба воситаи ил-
му ҳикмат, рафоқат ва меҳру муҳаббат, изҳори иродаи муво-
фиқаткунии самимонаи байни якдигар аз сандуки дили он кӯҳ-
ҳо бурун оварда шаванд ва домони умедҳои неки одамӣ аз ӯ
пур гардад.

Гулшани дӯстӣ беҳазон ва ҳастиаш ҷовидон аст. Аз дӯст
ва дӯстӣ рӯй тофтан берӯн ва душманист. Гулзори дӯстӣ аз
офтоби якдилӣ, рафоқат ва муттафиқшавӣ ба худ нур, ран-
губӯй мегирад, дар нумӯъ ва нашъунамо меояд. Аммо барои
расидан ба муроди неки якдилӣ ва иттифок, пеш аз ҳама, маз-
раи дилро аз шӯраву шумғиёҳи кинаву кудурат, адоват ва
чаҳолат, забончинӣ ва нотавонбинӣ бояд тоза намуд ва оинаи
калбро бо ҷавҳари самимият, поквичдонӣ, ростӣ, неқбинию
накӯхоҳӣ сайқал дод ва ба ҷило овард. Зеро кинаву кудурат,
адоват ва чаҳолат абри тирарӯест, ки пешин офтоби дӯстиро
тира созад ва боиси дар ҳаёт рӯй додани баъзе тирарӯиҳо
гардад. Аз ин рӯ дар биебони ҳалокатовари ин тирарӯй ба
ҷуз хори ғам, андӯх ва кулфату машаққати пурозор, на гул
рӯяд на ғиёҳ, на садбаргу себаргаву на ягон чизи дигари дил-
хоҳ!

Аз ин рӯ, аз он даме, ки ғавҳари хирад ҷой аз ҳазинаи до-
ниши бузургон гирифтааст, баҳри шукуфтан ва барангу бӯи
гардидаи бахт ва саодати ҷовидон дар байни насли башар,
он гуҳарпораҳои пурбаҳоро бо дурри маънӣ суфта хитобан
ба ҷавонон гуфтаанд:

— Эй навниҳони бӯстони умеди мо!

Бо бӯстон ҳамеша дӯстӣ изҳор намо ва дӯстро пайванди
ҷони хеш дор!

Бо дӯстони дӯст дӯстӣ ва аз душманони дӯст ҳазар кун,
ки ӯ оташзанандан хирмани ҳаёт ва бурандаи ниҳони умри
ҷавонини ту бошад. Аз дӯст вафо ва аз душман чафо ояд. Дӯс-
ти ҷонӣ дар гармо соябон ба сар ва дар сармо нарма дар бари
ту бошад.

Дӯстиро мардум дӯст дорад, вале пеш аз он ки бо касе ло-
фи дӯстӣ занӣ, аввал ўро озмоя афъол, муносибат ва вазни
замири дили оиро ба мизони ақлу хирад баркаш, ки ҳастии

маънавии булбули ботинии ӯ ишке ба раъноии хушрангу бӯи
дӯстӣ дорад, ё машоми эҳсосоти вай бебахра аз ин нахати
мушкбор аст?

Хушёр бояд буд, ки рӯбоҳи макру фиреб, каззобӣ ва му-
нофикии баъзе аз ашхоси маккор ғизоли дилро гирифтори
банди доми макри хеш насозад, то дар охир ангушти ҳасрат
бо ашки тассуф ва надомат нагазӣ, дӯстро аз душман фарк
кунӣ:

«Киро н-озмудай ёри ту гашт,
Манол, ар гуноҳе бару баргузашт».

(Абӯшақури Балхӣ).

Ё ки:

«Барои дӯст ҷонатро фидо кун,
Валекии дӯст аз душман ҷудо кун!»

(Ҷомӣ).

Аз рӯи мансаб ва дорой, аз рӯи обрӯ ва шӯхраторӣ ба кас
дӯстии рӯякӣ кардан, оқубат касро берӯ ва шарманда кунад,
зеро изҳори ҷунин дӯстӣ монанди ҳасу хошок ва шӯраву хор-
ҳои хушкидан даштҳои чигарсӯзи беобест, ки бо вазидани ан-
даке боди нугувор он ҳасу ҳасрӯбаҳо, ҳамаи он шӯраву хор-
тӯдаҳо зуд несту нобуд гарданд ва аз назар нопадид шаванд.
Аз ин рӯ дӯстӣ бо касе бояд кард, ки ӯ бо ту дӯсти софдил ва
самимӣ, поквичдон ва бовафо бошад, дар рӯзҳои сахт ва хо-
латҳои мушкили тасодуфан ба сари ту омада ҳамеша ҷонси-
пор ва ёру ёварат бошад:

«Ҳамон дӯстӣ бо касе кун балайд,
Ки бошад ба сахтӣ туро ёрманд».

(Фирдавсӣ).

«Ғамӣ он касе хӯрдан онӣ бувад,
Ки ӯ бар ғамат низ ғамгин бувад».

(Асадиш Тӯсӣ).

Бале, ҷунин қалъаи сар ба фалак қашида ва вайроннопа-
зирии дӯстии ҳамаи ҳалқҳои бародари кишварҳои паҳноварамон
буд, ки ағёри бадсиришт натавонист ба ин қалъаи ғӯлодӣ
рахна занад, бо қадами нопоки худ ҳоки поки моро нопок гар-
донад, баръакс, мағлуб шуд ва маҳкум ба ҳалокат гардид.
Бисёр хуш аст, ки дар рӯзҳои шоду ғам дӯст бо вай ша-

рик ва мархам, дар арсан мубориза ҳамнабард ва дар ҳолатҳои мусибат ҳамдард бошӣ ва аз ҳаман ҳолатҳои гармову сармон ба сари дӯст омада худро ба канор нагирӣ ва полизи вафои дӯстиро бо қадами бевафои зерӣ по насозӣ! Илоҳи ҳар як дард ва мушкилӣ, роҳ ва тариқи бартарафнамони ҳар як ҳолати нугувори дар ҳаёт ба амаломадаро бо худӣ дӯст рӯ ба рӯ машварат намудан авлоқ, на ба воситаи баъзе миёнаравакони рӯбин ва ғаммоз, ки баъзан ҳалли масъаларо бархилофи ӯ мебинанд ва фазилати ҳалли онро дар ҳалл намудани он медонанд. Бесабаб нест, ки Фирдавсии бузург гуфтааст:

Агар дӯст бо дӯст гирад шумор,
Набояд, ки бошад миёнчи ба кор!»

Аз он дӯсте, ки бо душман чун деги сиёҳ анис асту ҳамнишинӣ дорад, бояд парҳез намуд ва бо ӯ наёмехт, зеро сиёҳии аз дег гирифтани ӯ тӯро низ сиёҳ ва ҳолатро табоҳ гардонад:

«Бо душмани ман чу дӯст бисёр нишаст,
Бо дӯст набоядам дигар бор нишаст.
Парҳез аз он, шакар, ки бо заҳр омехт,
Бигрез аз он мағас, ки бар мор нишаст».

(Абӯалӣ ибни Сино).

Даҳони шиква аз дӯст набояд кушод, зеро нисбат ба дӯст оташи шиква барафрӯхтан меҳри ба ту доштаи бегонагонро чун хасу хошок месӯзад ва онро ба хокистар мубаддал мегардонад, ки бо ин ҳам аз меҳри дӯст ва ҳам аз меҳри дили бегонагон худро маҳрум сози ва оқубат бе меҳри дили касон монӣ. Аз ин сабаб назар ба оне, ки даҳон бар шикваи дӯст бикушӣ, беҳтар он аст, ки айби ӯро ба ҳудаш гӯӣ ва аз пай ислоҳи он бикӯшӣ:

«Дӯст он аст, ки айби ёрашро
Ҳамчу онна рӯ ба рӯ гӯяд.
На ки чун шона бо ҳазор забон,
Дар қафо рафта мӯ ба мӯ гӯяд».

(Саъдӣ).

Дар ин бора Абулҳасани Фарруҳӣ низ хуш гуфтааст:

«Дӯст аз дӯст набояд дар ғила бошад».

Чуноне ки висол ва сӯҳбати дӯст гуворӣ ва фараҳи бузурге дорад, ҷудой аз дӯст низ мушкил ва дарди зиёде буда, ин доғ касро доғ кунад:

«Киро пайванд гардад ошноӣ,
Набошад ҳеҷ дарде чун ҷудой».

(Фахриддини Гургонӣ).

Касе, ки ғамхори ту аст, он дӯсти туст. Дӯст ғамро кам,
душман дидаро нам кунад. Бесабаб нест, ки гуфтаанд:

«Ғам он касе хӯрдан онӣ бувад,
Ки ӯ бар ғамат низ ғамгин бувад».

(Асадиш Тӯсӣ).

Дар айёми ба таковари бахт савор буданат ва дар овои
ба эҳтиёҷмандие рӯй овардани дӯст, ўро маъюс ва фаромӯш
макун, дили вайро ба даст ор ва поси хотири дӯстиашро ни-
гаҳ дор

Дурбин ва дурандеш, боандеша ва мулоҳизакор бош. Дар
мавқеъҳои зарурӣ дастӣ ёрӣ ба дӯст дароз кун, ўро бинавоз
ва то рӯзе расад, ки ӯ низ меҳри туро ба ёд орад:

«Чу дастат расад, дӯстонаро бинвой».

(Асадиш Тӯсӣ).

«Дӯст он бошад, ки гирад дастӣ дӯст
Дар парешонҳолию дармондагӣ».

(Саъдӣ).

Гуфтор ва насиҳати талхи дӯст охир туро ширинком кунад
ва ӯ чун катраҳои борони найсон дар дил ба садафи орзуҳои не-
ки ту гавҳари мурод гардад ва туро шодмон гардонад:

«Насиҳат бишнава, ар талх ояд аз ёр,
Ки дар охир ба ширинӣ расад кор».

Аз ин сабаб гуфтаанд:

«Дило! Ере талаб гар метавонӣ,
Чунон ёре, ки бар вай ҷон фишонӣ».

(Носири Хисрав).

Чуноне ки муайян намудани кон ва маъданҳои ниҳонхо-
бидаи сандуки дили пурасрори кӯҳҳо ва бурун овардани он-
ҳо мушкил ва риёзатталабанд, интиҳоб ва муайян намудани
дӯсти бозътимод ва ҷонӣ низ мушкил ва осон набувад. Аз ин
рӯ, чун риштаҳои ҷони хешро бо ҷони дӯсти дилхоҳ пайванд

менамоӣ, то охир ин риштаро макан ва домони умеди дӯст аз дасти вафо сар мадеҳ:

«Чу ёби дӯсте сахташ нигаҳ дор,
Ба сустӣ доманаш аз даст мағзор».

(Носири Хисрав).

Ҳар як сония бо дӯст буданатро ғанимат дон, ки дақиқаҳои пурганчу вафо бо ӯ гузарондаатро дигар ёфта натавонӣ.

Бояд донист, ки дар дунё аз сӯҳбат ва дидори дӯст ширинтар ва маҳрум будан аз дидору сӯҳбати дӯст талхтар чизе набувад.

«Зиндагӣ бо дӯстон айш асту танҳо оташ аст.
Шохи аз гулбун чудо масруфи гулхан мешавад».

(Бедил).

Модоме ки ҳамин тавр бошад, ҳамеша бо дӯст ҳамдаму ҳамнафас бояд буд ва айби дӯстро ба рӯяш гуфт, ки пас аз ислоҳ айбҷӯён натавонанд ӯро айб кунанд:

«Он ки айби ту гуфт, ёри ту ӯст,
В-он ки яӯшида дошт, мори ту ӯст».

(Рукниддини Авҳалӣ).

Каззобон ва фитначӯён дар ҳама ҷойҳо ба набзи хуни ҳаромӣ макорӣ ва фитначӯӣ хеш саъй ва кӯшиш бар он намоянд, ки тухми фитнаву кизб дар мазраи баҳори дӯстии дӯстон кошта, донаҳои хирмани умедбахши дӯстии дӯстонро барбод диҳанд ва оқибат бо макру фиреб ранги чун қоҳ зардушдан он дӯстони аз ҳама ҷудошударо бо ҷашмони пурмакрий хеш бинанд ва тамошо кунанд... То ин ки кас гирифтори чунин домӣ пурмакрий душман нагардад, риштаҳои пӯсидаи он домро бо шамшерӣ хирад ва хушёрӣ бояд бурид ва фирефтаи кизбу макрий он тоифа қасони ноқас нашудан ҳамеша хушёр бояд буд.

Дӯстӣ қувваи азим аст. Вай дар ҳаёт ғалаба меорад ва боиси ба манзили мурод расидани одамон мешавад. Инак мисоле:

Яке аз рӯзҳои ҷашни «Ғалаба». Мо дар ҷойхонаи сурхи «Чашма»¹. Ин ҷойхонаро ҷойхонаи сурхи ба номи Турсунзода

¹ Собақ номи ин ҷойхона — ҷойхонаи Лаби ҳавзи Морон номида мешуд. Бо ташаббуси марҳум Мирзо Турсунзода, ба ҷои бинои фарсудашудан кӯҳнаи ин ҷойхона ҷойхонаи нави ҳозиразамон сохта шуда, ба он ҷойхона номи марҳум устод дода шудааст.

ҳам меноманд, бо ҷам нишаста, сӯхбат ва замзама мекардем.

Вақте ки суҳан дар бораи дӯстӣ, рафокат ва бо ҷам аҳлу муттаҳидшавии афроди Ватани азиз мерафт, аз ҳазорон як нафар марди кӯҳансоли қоқинарӯи қоматбаланде, ки ба пояш мӯзаи оҳарӣ, бар танааш костюмӣ шерсти ҳаворанг ва бар сараш тӯппи чоргул пӯшида буд, ногоҳ ба андешаву ҳаёли амиқе фуру рафтагӣ барин шуд. Ман ба вай ҳалқаи ҷашм андохтам. Пеш аз ҳама, назарам ба рӯи синаи он мард афтод, ки ҷандин ордену медалҳо сари синаашро оро меод ва ба симон нурониаш гӯё нур ҳамроҳ мекард.

Ба назарам ӯ ким-кадом як воқеа ва сургузашти аҷиб ва пураسرائи ҳаёташро ҷун як лентани кино аз пешни ҳаёли тасаввур мегузаронд. Дар ҳамин байн маҳфили сӯхбатамонро каме оромӣ ва сукунат фаро гирифт. Он мард сар аз рӯи синаи андеша боло карду ҷашмони гӯсфандиашро ба нишастагон дӯхта ба нақли саргузашти аҷибе оғоз намуд:

— Ерону! Вақте ки шумо дар бораи дӯстӣ гап сар кардед, шояд ҳис карда бошед, маро ҳаёл фуру бурд, саргузашти солҳои ҷангнам ба ёд омад, рӯзҳои пурушӯб, дақиқаҳои ҳаяҷонбахши арсаи ҷангу набард ва ҳарбузарбӣ шадид ҳамоно лаҳзаҳо ва дар ҷунин як мавриди нозук, аз шарофати бо ҷам пайванд ва ҷудонашаванда будани риштаҳои меҳру, муҳаббати дӯстии халқҳои бо ҷам дӯст ва бародар ва якдигар ҷонбудани мардумони диёрамон аз болон душмани ғаддор ғолиб ва музафар гардидамон ба пешни тасаввурӣ ҳаёлам омад.

Фронт. Дуди оташу сӯхтор қариб ҳама ҷоро фаро гирифта, аз ҳар тараф ба зерӣ пои одамӣ донан марг пошида мешуд. Дар байни ҳамаи ин оташу дуд ва ҳарикӣ марговару пурашарар танҳо халқ-халқӣ нотарс ва диловари советӣ ба марг дастбагиребон шуда, мубориза мебуд ва дар роҳи ҷимояи Ватани маҳбубу мукаддас ҷонбозиҳо мекард.

Дар ҷунин як лаҳзаҳои нозук ва муборизаҳои шадид ман ҳамчун командири ротани зиддитанкӣ дар полки маҳсус ҷиммат мекардам.

Дар рота ҳамаи мо мисли ака-ука ва ё фарзанди як оилаву як ҳонадон бо ҷам дӯст ва мушфику меҳрубон будем. Ин ҷо шаш нафар рафиқи хеле меҳрубоне доштам: яке Иброҳим Маҳмад-огли Озарӣ. Вартани арман, Абдусаломи тошкандӣ, Петрову Шитухини ленинградӣ, ва Лямков украинӣ. Тавсифи дӯстии рафокати байнамонро наметавонам ба шумо бо суҳан пура нақл карда дода тавонам.

Мо дар байни худ савганд ёд карда будем: «Мурем, дар як ҷуқури, зичем як теппагӣ, аммо то ғалабаи охирии қадам аз арсаи ҷанг берун намегузарем. Дар роҳи озодии Ватан то катрани хуни охири!»

Дар оқоп, дар ҷангалзор, дар теппаю дигар ҷойҳои истехкоми ҳарбӣ-стратегӣ бо душман рӯ ба рӯ истода, чун якҷону яктан меҷангидем, оташфишонӣ мекардем.

Аз рафиқонам Вартану Ляшко ҳазлкашу шӯхтабиаттар буданд. Ҳатто дар вақти оташкушӣ ҳам ба ҳар яке мо нигаронида суҳан мебарондӯ бо ифодаҳои зерин ба тарафи фашистон нигоҳ карда тир ҳолӣ мекарданд:

— Мана ин барои озодии авлодони Рӯдакӣ номдор ва абераи вай-Орифҷонако Сафаров!

— Мана инаш барои нафту бензини Боқуи рафиқам Мамад оғлӣ!

— Аммо мана ин тирӣ аз ҳама бештар зарбадиҳандаи ҷонситон барои тантанани комили мақсадҳои олии Ленини Қабир ва дар ҷаҳон чун ситораи бахти одамон ҳамеша дурахшон будан ғаҳвораи инқилоби Октябр — шаҳри Ленин!

Дар чунин лаҳза мо низ ба овози тирӣ ба тарафи душман ҳолӣ кардагӣ намон ҷӯр шуда наъра мезадем:

— Мана инаш дар роҳи саодати беҳтари авлодони Арман!.. Ҳамин вақт боз овози Ляшко баланд мешуд:

— Мана ин ду залли ҷонситон барои тиллои сафеди авлодони Навоии номдор!

Сипас, овози мо баробар шакли хори умумро мегирифт:

— Барои мақсади ягона; озодӣ ва ғалабаи истиқлолияти Ватани маҳбӯб!

Ҳамин тариқа аз соли 1942 мо ҷангро давом дода, дар озоднамудани Сталинград, Прохоровский Курская дуга, Житомир, Молдавия, Украина, Чехословакия, Румуния ва Венгрия якҷоя амал намудем.

Дар муҳорибаҳои шадиду бардавом Абдусалому Мамад оғлӣ дар ҷангҳои саҳти даромадҳои Бессарабия, Ляшко дар наздикии шаҳри Житомир саҳт ярадор шуданд. Ману Щитухин онҳоро аз ҷангҷо бардошта берун баровардем ва ба госпиталҳои фиристондем, ҳудам ду маротиба саҳт ярадор ва як маротиба контужин шудам.

Чуноне, ки мегӯянд: «Арслон аз роҳашу йигит аз қавлаш намегардад», мувофиқи аҳду қавл ва савгандамон пас аз муолиҷаву табобат мо — ҳамагӣ аз нав ба қисмамон омадем ва сихат-саломат ҳамдигарро оғӯш кашида, муборизаро бар зидди душман давом додем.

Вале ба он чиз бисёртар афсӯс меҳӯрам, ки аз байнамон Щитухини 28 солаи ҷавон бо тирӣ душмани бераҳм қаҳрамонона ҳалок гардид.

Лаҳзаҳои тоқатфарсон дар роҳи озодӣ ва истиқлолияти Ва-

тани азиз шаҳид шудани Щитухинро ҳаргиз аз ёд фаромӯш карда наметавонам, ин воқеа ҳамин тавр рӯй дода буд;

Кӯхи сар ба фалаккашидаи Қарпат. Пас аз озод карда шудани Румыния аз баландии ин кӯҳ убур намуда, ба хоки Венгрия дохил шудан ва баҳри озод намудани халки ин сарзамин ба армияи генерал Бобров роҳ кушодан лозим буд. Роҳ баста хавфнок ва мудхиш, зеро барои ба фарози кӯҳ баромадан танҳо бузраҳаи ду тарафи он ҷарӣ аз 350 метр чуқурӣ иборат буди халос.

— Мумкин аст дар бағали кӯҳ душмани маккор пинҳон бошад ва ногоҳ ба муборизони мо нигоҳ карда ба оташфишонӣ сар кунад? Албатта, ин аз эҳтимол дур нест, дӯстон, — гуфт ба ҷанговарон рӯй оварда командири батальон Бакланов, — аз ин рӯ мо бояд аввал разведка фиристонем, то бехатарии роҳ ба муборизонамон таъмин гардад ва барои ба пеш ҳаракат намудани батальон ва дивизияи генерал Бобров шаронти мусонид фароҳам оварда шавад.

Хош, кӣ мехоҳад ба разведка рафта, ин супориши муҳимро бошарафона ба ҷо орад?

— Ман меравам, рафиқ командир, — даст боло кард пеш аз ҳама Щитухин.

Вай бо ҳамроҳи ду нафари дигар ба разведка рафтанд. Аз байн ҷанде гузашта ба ғӯши мо хабари нохуш расид. Яке аз он се нафар худро саломат ба назди мо расонда, маълум намуд:

— Ҳамин, ки мо аз пайраҳаи бузгард убур карда, ба баландии кӯҳ баромадани мешудем, аз боло истода душман ба тарафи мо оташфишонӣ кард. Мо низ оташи ҷавобӣ кушодем. Оқубат Щитухин ва рафиқи дуюмам ҳалок шуданд. Навъе карда саломат худро ба ин ҷо расондам, ки аз воқеа шуморо воқиф ва хабардор намоям.

* * *

Ҳамин тарик, то Берлин ҷангро ба муқобили душман давом дода рафтем. Рӯзи ғалаба мо — дӯстон дастони рафокат ва дӯстиамонро бо ҳам муттаҳид намуда, ҷун гӯлдастае баланд бардоштем ва бо шодмонӣ овози баланд нидо додем.

— Зинда буд дӯстии вайроннашавандаи халқҳои бародарии Ватани паҳноварамон!

— Дӯстӣ яке аз омилҳои асосии ғалабаи мо мебошад!

Инак, дар саҳни гулшани ҳаёт ва зиндагӣ дарахти дӯстӣ бояд биншонд, то аз самараи он шодком ва дар ҷаҳон ба-ландмақом бошӣ:

«Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоди душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад!»

(Ҳофиз).

Бо дӯст якҷоя умр ба сар бурдан, иттифоқ ва муттаҳид будан аз нақӯтарин ҳислат ва ғазилатҳои одамӣ мебошад. Зеро:

«Завқи ҷаҳон надорад, бе дӯст зиндагонӣ,
Бе дӯст зиндагонӣ, завқи ҷаҳон надорад».

(Ҳофиз).

ОДАМӢ ВА АДАБ

«Баодоб бош, то бузург шавӣ,
Ки бузургӣ нишонаи адаб аст».

Одамро адаб, ҳулки ҳушу гуфтори нек, рафтори ҳамидаву тавозӯӣ ва ҳоксорӣ ҳуси мебахшад.

Донишмандони даҳр, бузургони суҳанвар, мардони арҷ-манд, пирони қорозмуда адабро аз ҳама авлотар ва аз ҳар як мақом болотар донистаанд. Фирдавси бузург гуфтааст:

«Адаб беҳтар аз ғанҷи Қорун бувад,
Фузунтар аз мулки Фаридун бувад,
Бузургон накарданд парвон мол,
Ки амволро ҳаст рӯ бар завол.
Инон сӯи илму адаб тофтанд,
Ки номи нақӯ аз адаб ёфтанд!»

Некномии одамӣ аз адаб аст. Ҳар касе, ки ба адаб бепар-воёна нигоҳ кунаду инони адаб аз даст диҳад, оқибат пушай-мон шавад:

«Касе к-ӯ ба ҳуши адаб нагарад,
Саранҷом тимору ҳасрат барад».

(Фирдавӣ).

«Киро пайванд гарлад ошноӣ,
Набошад ҳеч дарде чун чудой».

(Фахриддини Гургонӣ).

Қасе, ки ғамхори ту аст, он дӯсти туст. Дӯст ғамро кам,
душман дидаро нам кунад. Бесабаб нест, ки гуфтаанд:

«Ғами он қасе хӯрдан онӣ бувад,
Ки ӯ бар ғамат низ ғамгин бувад».

(Асади Тӯсӣ).

Дар айёми ба тақовари бахт савор буданат ва дар овони
ба эҳтиёҷмандие рӯй овардани дӯст, уро маънос ва фаромӯш
макун, дили вайро ба даст ор ва поси хотири дӯстнашро ни-
гаҳ дор

Дурбин ва дурандеш, боандеша ва мулоҳизакор бош. Дар
мавқеъҳои зарурӣ дастӣ ёрӣ ба дӯст дароз кун, уро бинавоз
ва то рӯзе расад, ки ӯ низ меҳри туро ба ёд орад:

«Чу дастат расад, дӯстнро бинвой».

(Асади Тӯсӣ).

«Дӯст он бошад, ки гирад дастӣ дӯст
Дар парешонҳолию дармондагӣ».

(Саъдӣ).

Гуфтор ва насихати талхи дӯст охир туро ширинком кунад
ва ӯ чун катраҳои борони найсон дар дил ба садафи орзуҳои не-
ки ту гавҳари мурод гардад ва туро шодмон гардонад:

«Насихат бишнава, ар талх ояд аз ёр,
Ки дар охир ба ширинӣ расад кор».

Аз ин сабаб гуфтаанд:

«Дило! Ёре талаб гар метавонӣ,
Чунон ёре, ки бар вай ҷон фишонӣ.

(Носири Хисрав).

Чуноне ки муайян намудани кон ва маъданҳои ниҳонхо-
бидаи сандуки дили пурасрори кӯҳҳо ва бурун овардани он-
ҳо мушқил ва риёзатталабанд, интиҳоб ва муайян намудани
дӯсти бозғитмод ва ҷонӣ низ мушқил ва осон набувад. Аз ин
рӯ, чун риштаҳои ҷони ҳешро бо ҷони дӯсти дилхоҳ пайванд

менамоӣ, то охир ин риштаро макан ва домони умеди дӯст аз дасти вафо сар мадеҳ:

«Чу ёби дӯсте сахтааш нигаҳ дор,
Ба сустӣ домонаш аз даст мағзор».

(Носири Хисрав).

Хар як сония бо дӯст буданатро ганимат дон, ки дақиқаҳои пурганчу вафо бо ӯ гузарондаатро дигар ёфта натавонӣ.

Бояд донист, ки дар дунё аз сӯхбат ва дидори дӯст ширинтар ва маҳрум будан аз дидору сӯхбати дӯст талхтар чизе набувад.

«Зиндагӣ бо дӯстон айш асту танҳо оташ аст,
Шохи аз гулбун чудо масруфи гулхан мешавад».

(Бедил).

Модоме ки ҳамин тавр бошад, ҳамеша бо дӯст ҳамдаму ҳамнафас бояд буд ва айби дӯстро ба рӯяш гуфт, ки пас аз ислоҳ айбҷӯён натавонанд ўро айб кунанд:

«Он ки айби ту гуфт, ёри ту ўст,
В-он ки пӯшида дошт, мори ту ўст».

(Рукниддини Авҳалӣ).

Қаззобон ва фитначӯён даҳр бо набзи хуни хароми маккорӣ ва фитначӯни хеш саъй ва кӯшиш бар он намоянд, ки тухми фитнаву кизб дар мазраи баҳори дӯстии дӯстон кошта, донаҳои хирмани умедбахши дӯстии дӯстонро барбод диҳанд ва оқубат бо макру фиреб ранги чун коҳ зардшудан он дӯстони аз ҳам чудошударо бо ҷашмони пурмакри хеш бинанд ва тамошо кунанд... То ин ки кас гирифтори чунин домн пурмакри душман нагардад, риштаҳои пӯсидаи он домро бо шамшери хирад ва хушёрӣ бояд бурид ва фирефтаи кизбу макри он тоифа касони нокас нашудан ҳамеша хушёр бояд буд.

Дӯстӣ қувваи азим аст. Вай дар ҳаёт ғалаба меорад ва боиси ба манзили мурод расидани одамии мешавад. Инак мисоле:

Яке аз рӯзҳои ҷашни «Ғалаба». Мо дар ҷойхонаи сурхи «Чашма»¹. Ин ҷойхонаро ҷойхонаи сурхи ба номи Турсунзода

¹ Собиқ номи ин ҷойхона — ҷойхонаи Лаби ҳавзи Морон номида мешуд. Бо ташаббуси марҳум Мирзо Турсунзода, ба ҷои бинои фарсудаи ҷойхонаи ин ҷойхона ҷойхонаи нави ҳозиразамонӣ сохта шуда, ба он ҷойхона номи марҳум устод дода шудааст.

ҳам меноманд, бо ҷам нишаста, сӯҳбат ва замзама мекардем.

Вақте ки сухан дар бораи дӯстӣ, рафоқат ва бо ҷам аҳлу муттаҳидшавии афроди Ватани азиз мерафт, аз хазорон як нафар марди кӯҳансоли қоқинарӯи қоматбаланде, ки ба пояш мӯзаи оҳарӣ, бар танааш кистумӣ шерстӣ хаворанг ва бар сараш тӯлии чоргул пӯшида буд, ногоҳ ба андешаву ҳаёли амиқе фуру рафтагӣ барни шуд. Ман ба вай ҳалқаи чашм андохтам. Пеш аз ҳама, назарам ба рӯи синаи он мард афтод, ки чандин ордену медалҳо сари синаашро оро меод ва ба симони нурониаш гӯё нур ҳамроҳ мекард.

Ба назарам ӯ ким-кадом як воқеа ва сургузашти аҷиб ва ғарзори ҳаёташро чуни як лентаи кино аз пеши ҳаёли тасаввур мегузаронд. Дар ҳамаи байн маҳфили сӯҳбатамонро каме оромӣ ва сукунат фаро гирифт. Он мард сар аз рӯи синаи андеша боло карду чашмони ғусфандиашро ба нишастагон дӯхта ба нақли саргузашти аҷибе оғоз намуд:

— Ерро! Вақте ки шумо дар бораи дӯстӣ гап сар кардед, шояд ҳис карда бошед, маро ҳаёл фуру бурд, саргузашти соҳон чангиам ба ёд омад, рӯзҳои ғарошӯб, дақиқаҳои ҳаяҷонбахши арсаи чангу набард ва ҳарбузарби шадид ҳамаи лаҳзаҳо ва дар чунин як мавриди нозук, аз шарофати бо ҷам пайванд ва ҷудонашаванда будани риштаҳои меҳру, муҳаббати дӯстии халқҳои бо ҷам дӯст ва бародар ва якдилу ҷонбудани мардумони диёрамон аз болои душмани ғаддор ғолиб ва музаффар гардидамон ба пеши тасаввури ҳаёлам омад.

Фронти. Дути оташу сӯхтор қариб ҳама ҷоро фаро гирифта, аз ҳар тараф ба зери пои одамии дони марг пошида мешуд. Дар байни ҳамаи ин оташу дуд ва ҳарикӣ марговару пуршарар танҳо халқ-халқӣ нотарс ва диловари советӣ ба марг дастбағиребон шуда, мубориза мебуд ва дар роҳи ҳимояи Ватани маҳбубу муқаддас ҷонбозиҳо мекард.

Дар чунин як лаҳзаҳои нозук ва муборизаҳои шадид ман ҳамчун командири ротаи зиддитанкӣ дар полки маҳсус хизмат мекардам.

Дар рота ҳамаи мо мисли ака-ука ва ё фарзанди як оилаву як хонадон бо ҷам дӯст ва мушфику меҳрубон будем. Ин ҷо шаш нафар рафиқи ҳеле меҳрубоне доштам: яке Иброҳим Маҳмад-огли Озарӣ, Вартани арман, Абдусаломи тошкандӣ, Петрову Шитухини ленинградӣ, ва Лямкои украинӣ. Тавсифи дӯстии рафоқати байнамонро наметавонам ба шумо бо сухан пурра нақл карда дода тавонам.

Мо дар байни худ савганд ёд карда будем: «Мурем, дар як ҷуқури, зичем як теппагӣ, аммо то ғалабаи охири қадам аз арсаи чанг берун намегузарем. Дар роҳи озодии Ватан то катраи хуни охири!»

Дар оқон, дар ҷангалзор, дар теппаю дигар ҷойҳои истехкоми ҳарбӣ-стратегӣ бо душман рӯ ба рӯ истода, чун якҷону яктаи меҷангидем, оташфишонӣ мекардем.

Аз рафиконам Вартану Ляшко ҳазлкашу шӯхтабиаттар буданд. Ҳатто дар вақти оташкушӣ ҳам ба ҳар яке мо нигаронида суҳан мебарондӣ бо ифодаҳои зерин ба тарафи фашистон нигоҳ карда тир ҳолӣ мекарданд:

— Мана ин барои озодии авлодони Рӯдакии номдор ва абераи вай-Орифҷонако Сафаров!

— Мана инаш барои нефту бензини Боқии рафикам Мамад оғлӣ!

— Аммо мана ин тирӣ аз ҳама бештар зарбадиҳандаи ҷонситон барои тантанаи комили мақсадҳои олии Ленини Кабир ва дар ҷаҳон чун ситораи бахти одамон ҳамеша дурахшон будаи ғаҳвораи инқилоби Октябрь — шаҳри Ленин!

Дар ҷуни лавҳа мо низ ба овози тирӣ ба тарафи душман ҳолӣ кардагӣ монӣ ҷӯр шуда наъра мезадем:

— Мана инаш дар роҳи саодати беҳтари авлодони Арман!.. Ҳамин вақт боз овози Ляшко баланд мешуд:

— Мана ин ду залми ҷонситон барои тиллои сафеди авлодони Навони номдор!

Сипас, овози мо баробар шакли хори умумро мегирифт:

— Барои мақсади ягона; озодӣ ва ғалабаву истиқлолияти Ватани маҳбӯб!

Ҳамин тариқа аз соли 1942 мо ҷангро давом дода, дар озоднамудани Сталинград, Прохоровский Курская дуга, Житомир, Молдавия, Украина, Чехословакия, Руминия ва Венгрия якҷоя амал намудем.

Дар муҳорибаҳои шадиду бардавом Абдусалому Мамад оғлӣ дар ҷангҳои саҳти даромадҳои Бессарабия, Ляшко дар наздикии шаҳри Житомир саҳт ярадор шуданд. Ману Шитухин онҳоро аз ҷангҷо бардошта берун баровардем ва ба госпиталҳои фиристондем, худам ду маротиба саҳт ярадор ва як маротиба контужин шудам.

Ҷуноне, ки меғӯянд: «Арслон аз роҳашу йигит аз қавлаш намеғардад», мувофиқи аҳду қавл ва савғандамон пас аз муолиҷаву табобат мо — ҳамагӣ аз нав ба қисмамон омадем ва сӯҳат-саломат ҳамдигарро оғӯш кашида, муборизаро бар зидди душман давом додем.

Вале ба он қиз бисёртар афсӯс меғӯрам, ки аз байнамон Шитухини 28 солаи ҷавон бо тирӣ душмани бераҳм қаҳрамонро ҳалок гардид.

Лавҳаҳои тоқатфарсон дар роҳи озодӣ ва истиқлолияти Ва-

тани азиз шаҳид шудани Шитухинро ҳаргиз аз ёд фаромӯш карда наметавонам, ин воқеа ҳамин тавр рӯй дода буд;

Кӯҳи сар ба фалаккашидаи Карпат. Пас аз озод карда шудани Румыния аз баландии ин кӯҳ убур намуда, ба ҳоки Венгрия дохил шудан ва баҳри озод намудани халқи ин сарзамин ба армияи генерал Бобров роҳ кушодан лозим буд. Роҳ баста хавфнок ва мудҳиш, зеро барои ба фарози кӯҳ баромадан танҳо бузраҳаи ду тарафи он ҷарӣ аз 350 метр чуқурӣ иборат буди халос.

— Мумкин аст дар бағали кӯҳ душмани маккор пинҳон бошад ва ногоҳ ба муборизони мо нигоҳ карда ба оташфишонӣ сар кунад? Албатта, ин аз эҳтимол дур нест, дӯстон, — гуфт ба ҷанговарон рӯй оварда командири батальон Бакланов, — аз ин рӯ мо бояд аввал разведка фиристонем, то бехатарии роҳ ба муборизонамон таъмин гардад ва барои ба пеш ҳаракат намудани батальон ва дивизияи генерал Бобров шароити мусоид фароҳам оварда шавад.

Хош, кӣ меҳаҳад ба разведка рафта, ин супориши муҳимро бошарафона ба ҷо орад?

— Ман меравам, рафиқ командир, — даст боло кард пеш аз ҳама Шитухин.

Вай бо ҳамроҳи ду нафари дигар ба разведка рафтанд. Аз байн ҷанде гузашта ба гӯши мо хабари нохуш расид. Яке аз он се нафар худро саломат ба назди мо расонда, маълум намуд:

— Ҳамин, ки мо аз пайраҳаи бузгард убур карда, ба баландии кӯҳ баромадани мешудем, аз боло истода душман ба тарафи мо оташфишонӣ кард. Мо низ оташи ҷавобӣ кушодем. Оқубат Шитухин ва рафиқи дуоҷам халок шуданд. Навъе карда саломат худро ба ин ҷо расондам, ки аз воқеа шуморо воқиф ва хабардор намоям.

* * *

Ҳамин тарик, то Берлин ҷангро ба муқобили душман давом дода рафтем. Рӯзи ғалаба мо — дӯстон дастони рафокат ва дӯстнаморо бо ҳам муттаҳид намуда, ҷун гӯлдастае баланд бардоштем ва бо шодмонӣ овози баланд нидо додем.

— Зинда буд дӯстии вайроннашавандан халқҳои бародарии Ватани пахноварамон!

— Дӯстӣ яке аз омилҳои асосии ғалабаи мо мебошад!

Инак, дар саҳни гулшани ҳаёт ва зиндагӣ дарахти дӯстӣ бояд биншонд, то аз самараи он шодком ва дар ҷаҳон баландмақом бошӣ:

«Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳони душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад!»

(Ҳофиз).

Бо дӯст якҷоя умр ба сар бурдан, иттифок ва муттаҳид будан аз нақӯтарин хислат ва фазилатҳои одамӣ мебошад. Зеро:

«Завқи ҷаҳон надорад, бе дӯст зиндагонӣ,
Бе дӯст зиндагонӣ, завқи ҷаҳон надорад».

(Ҳофиз).

ОДАМӢ ВА АДАБ

«Баодоб бош, то бузург шавӣ,
Ки бузургӣ нишонаи адаб аст».

Одамро адаб, хулки хушу гуфтори нек, рафтори ҳамидаву тавозӯӣ ва ҳоксорӣ ҳусн мебахшад.

Донишмандони даҳр, бузургони суҳанвар, мардони арҷманд, пирони корозмуда адабро аз ҳама авлотар ва аз ҳар як мақом болотар доништаанд. Фирдавсии бузург гуфтааст:

«Адаб бехтар аз ганҷи Корун бувад,
Фузунтар аз мулки Фаридун бувад,
Бузургон накарданд парвон мол,
Ки амволро ҳаст рӯ бар завол.
Инон сӯи илму адаб тофтанд,
Ки номӣ нақӯ аз адаб ёфтанд!»

Некномии одамӣ аз адаб аст. Ҳар касе, ки ба адаб бепарвоёна нигоҳ кунад, инони адаб аз даст диҳад, оқибат пушаймон шавад:

«Касе к-ӯ ба ҳуши адаб наигарад,
Саранҷом тимиру ҳасрат барад».

(Фирдавӣ).

Як нишони беадабӣ ҳурмат накардани дигарон аст. Қаси боадаб падару модар, додару хоҳар, устодон, ёру акрабо, рафикон ва шиносонашро ҳурмат мекунад. Ӯ манфиати хешро аз манфиати дигарон боло ва афзалтар намедонад.

Дар ёд дорам, ки ду ҷавон якдигарро нағз медиданд. Хешони ҷавон ба падари духтар мурочиат карданд, мӯйсафеди нуронии дунёдида даст ба омин бардошта фотиҳа дод.

Тӯй шуд. Вале бародари духтар ба тӯи арусии хоҳараш ништирок накард, намонд, ки зану фарзандонаш ҳам ништирок кунанд.

— Хӯш, чаро ин хел кардед? — мепурсиданд аз ӯ ва ҷавоби зеринро мешуниданд.

Охир, ман одам-ку! Ман магар додар нестам? Шукр, соҳибӣ зану фарзанд, соҳибӣ хонаву ҷой ҳастам, фаҳмидед? Ҳамин хел ки бошад, хоҳарамро ба шавҳар доданду чаро касе аз ман иҷозат напурсид?

Оре, аз рӯи одат аз бародар иҷозат гирифтани лозим буд, вале ин кор нашуд гуфта қаҳр карда, дар тӯи хоҳар ништирок накардани бародар аз рӯи одоб набуд. Вай нағз медонист, ки падараш аз номи ҳамаи аъзоёни онла розигӣ додааст. Бародар дидаву доништа аз ҳадди одоб гузашт:

«Адаб хоҳӣ, зи ҳад беруи манех пой,
Зи ҳар ҷониб, ки хоҳӣ, дар миён оӣ!»

(Хоқонӣ).

Аз қаси беадаб умеди хайр кардан ва дидан умед ба роҳи ӯ дӯхтан аз рӯи қоида ва қонуни адаб набошад, зеро шахси беадаб чун дарахти беборест, ки умеди самар аз ӯ нашояд:

«Ҳар кӣ машҳур шуд ба беадабӣ,
Дигар аз вай умеди хайр мадор».

(Саъдӣ).

«Наёраста дил ба фазлу адаб,
Мақуи зиндагӣ: ҷомаву ҷо талаб,
Чу нақши адаб аз дарун костӣ,
Бурунро ҷӣ ҳочат, ки ороствӣ».

(Ҷомӣ).

Адаб ба одамӣ чун обу ҳаво зарур аст.

«Бе ҳурмату адаб нарасад
мард ба ҳеч ҷо».

Маълум аст, ки дар таъмири биное касе солҳо ранчу ма-
шаккат мекашад, вале метавон онро дар фурсати кӯтохе ха-
роб намуд. Инак, ба ҷо овардани эҳтироми одамӣ ҳар қадар
мушкил бошад, ранҷонидани дил акси ўст, ки бо як ҳарфи но-
ҷой метавон дили одамиро вайрон кунӣ ва ҳатто ба худ душ-
ман гардонӣ.

Пушт ба дигарон карда нишастан аз рӯи одоб нест. Дар
ҳолати мавҷуд набудани шароит пеш аз нишастан аз дигарон
узр хоҳ ва баъд нишин.

Дар пеши назари нишастагон бар замин туф кардан, ба-
ланд ва бепарво атса додан, даҳонро кушода ҳамёза кашидан,
ба касе наздик шуда сулфидан, доду фарёд кардан ҳаргиз чо-
из нест.

Дар вақти чойнӯшӣ чӣ пиёлаи пур аз чой ва чи пиёлаи хо-
лиро аз даст ба даст бояд дод, ки одоб ҳамин мебошад. Пиё-
ларо ба даст надодан, баъд аз нӯшидани чой, онро ба тарафи
шахси чойрез гелонидан аз рӯи одоб нест.

Дар ёд дорам, ки рӯзе як нафар аз чавонон ба рафиқони
ҳалка гирифта нишастааш чой рехта медод, зехи мемондам,
ки яке аз нишастагон баъд аз нӯшидани чой пиёлаи холишу-
даро ба дасти чойрез надода, оҳиста ба пеши ӯ мегузошт. Чой-
рез, вақте ки навбат ба вай расид, пиёлаи чойро ба дасти ӯ
надода, низ ба пешаш гузошт. Он рафиқ ранҷида ва пурсид:

— Чаро пиёларо ба дастам намедихед?

Дар ҷавоб шахси чойрез гуфт:

— Ин саволро ба шумо додан лозим.

Он шахс чизе нагуфта сурх шуд.

Чой ва ҳар як чизи моеи гармро дар пеши дигарон пуф
карда нӯшидан низ аз рӯи одоб нест. Чойро саҳт хурт макаш,
ҳангоми чойнӯшӣ даст ба рӯю бинӣ мазан. Ки соат аз қисму
қисмчаҳои гуногун фароҳам омадаасту ба ҳаракати якҷояи
онҳо ба гардиш омада садо медиҳад, муносибатҳои ҳаёти низ
аз майдатарин коида ва тартиботи инсонӣ ташкил ёфтааст.
Ба ҳамаи ин эътибор надодан ва риоя накардан номӯътади-
лиҳо ва ногувориҳо ба миён меоварад.

Рӯзе дар маҳфили ёрон рафиқе гӯшти болои табақи ошро
пора мекард ва гоҳе гоҳе ангуштонии худро мелесид.

Аз ҳозирон шахсе рӯй ба ӯ оварда гуфт:

— Бародар! Бигузур, ки мо гӯштпора бихӯрем, на оби да-
ҳони туро.

Он шахс ҳичолат кашид ва ин одати бадро такрор накард.

Одами боадаб пойбанди доми фалокатовари бадмастӣ на-
шавад ва аз касофатҳои ин фалокат худро ҳамеша маҳфуз ва
эмин нигоҳ дорад. «Оташи тар — заҳри башар», гуфтаанд, ки
ин оташи беамон агар истеъмолаш аз ҳад гузарад, решаҳои

нихоли сабзу пурбори маънавии одамро месӯзад ва ба сабзи-
шу нашъунамони он заволи меорад. Бесабаб «масти-пастӣ» на-
гуфтаанд.

Бояд донист, ки адаб шарафи одамист ва риштаҳои меҳру
муҳаббати одамон аз ӯ мустаҳкам мегардад ва ба шукӯҳ мео-
яд:

«Мояи давлати абад-адаб аст,
Пояи рафъати хирад-адаб аст.
Чуз адаб нест дар дили абдол.
Чуз адаб нест даъби аҳли камол».

(Чомӣ).

Модари дилсӯз ба фарзанди дилбандаш Султон Валад на-
сихат карда гуфтааст:

Пири хирад мегӯяд:

«Дар зиндагӣ ба мардум роҳатрасон ва манфиатовар на-
шавӣ, дилнавозу дилбар набодиш, чун бӯи хуш ба раънову сад-
барг бо халқ наёмезӣ, пас чаро ба дунё омадӣ ва аз буду
нобудӣ ту ба касон чӣ суд?»

«Беҳин коре¹, ки андар зиндагонист,
Накӯҳокӣ ба кас роҳатрасонист,
Ба лутфу марҳамат диҳок нигаҳ дор,
Кас аз дасту забони худ маёзор!
Чу марҳам хастаро роҳатрасон бош,
Ба сахтӣ ҷоран бечорагон бош».

(Носири Хисрав).

Чавони некному саодатмандро ман-манӣ карда гаштан ду-
руст нест:

«Чӣ ҳочат бо такаббур сар чу най боло кашиданхо,
Зи ҷомӣ кибр захри ман-манӣ ҳар дам чашиданхо
Тавозӯ то тавонӣ пеша кун бо сархамиданхо,
Баландӣ ёфт кӯҳ аз пой бар доман кашиданхо.
Сари селоб бар санг омад, аз бечо давиданхо».

(Банде аз муҳаммаси Расмӣ бар ғазали Хисрат).

Хурдсолон калон мешаванд, писарон ба воя расида падар
ва духтарон модар, соҳиби фарзанд мешаванд. Фарзандро
эҳтиром ва ҳисси онро эҳтиёт кардан қарзи падару модар аст.

¹ Беҳин кор — кори беҳтарин, кори аз ҳама хубтар.

Беши талаби зи ҳеҷ кас пеш мабош,
Чун малҳаму мум бошу чун неш мабош!
Хоҳй, ки ба ту зи ҳеҷ кас бад нарасад,
Бадгую бадомӯзу бадандеш мабош».

Чавони боадаб ва хоксор ҳаргиз раво набинад, ки гуфтор ва муомилаи баде дар ҳаёт аз ӯ содир шавад ва боиси ранчиши дили дигарон гардад.

Дар ёд бояд ниғаҳ дошт, ки нармагуфторӣ аз бехтарин аломатҳои хоксории инсонӣ мебошад. Бузургон гуфтаанд:

«Ба нармай барорад басе ҷиз мард,
Ки он барнаояд ба ҷангу набард».

«Ба нармай чу гардан ниҳад рӯзгор,
Дуруштию гармӣ наояд ба кор!»

(Абӯшақури Балхӣ).

«Шохи дарахти мевадор ҳам мешавад». Ин масалест, ки чавони бохирад бояд онро дар хотир ниғаҳ дорад ва дар рӯзгор ба кор барад. Бузургон гуфтаанд:

«Шохи бемева кашад сар ба киём
Шохи пурмева шавад ҳам ба салом».

(Абдураҳмони Ҷомӣ).

Халқ гуфтааст:

«Ҳили сармояи камол бувад,
Сабаби иззату ҷадол бувад».

Чавони сарҳаму хоксор дар пеши назари дигарон сарбаланд мегардад ва ӯро мардум ҳамин тавр қадр мекунанд. Аз кибру ҳавобаландӣ танҳо доғи ногуворе дар дил мемонад:

«Тавозӯӣ мар туро дорад киромӣ,
Зи кибр ояд бадӣ бар некиомӣ».

(Носири Хисрав).

«Аз тавозӯӣ бузургвор шавӣ,
В-аз тақаббур залилу хор шавӣ».

(Абдулмачиди Саной).

Тавозӯӣ бояд самимӣ, софдилона ва бегараз бошад:

«Агар душман тавозӯӣпеша шуд, эмин машав, Бедил,
Ба хунрезӣ бувад бебок шамшере, ки ҳам дорад».

Бузургон таъкид кардаанд, ки чавони хоксору ботавозӯ¹ харгиз хор нашавад ва чун донае ба замин афтад, вайро бо эҳтиром бардоранд:

Зи нахват¹ пок кун андешаи хеш,
Тавозӯ¹ кун ба ҳар кас пешаи хеш.
Чу хӯша хешро аз саркашӣ, пос
Надорад, сар ниҳад аз зарбати дос,
Чу худро дона бар хок афканад хор,
Зи хокаш мурғ бардорад ба минкор!¹

(Ҷомӣ).

Ишқ покизатарин эҳсосоти инсон аст, онро набояд поймол кард.

Соли 1920, Шарифхӯча ном тағоям буд. Падарам, баъзан ўро ситониш карда мегуфт:

— Боақлу фаросат, баандешаву бомулоҳиза аст

Шарифхӯча дасткӯтоҳи нодорам буд. Вай духтари соҳибчамоле дошт. Бисёр касон орзу мекарданд, ки ин духтар арӯси хонадонашон бошад.

Овозан хусну ҷамоли ӯ як замоне ба гӯши Мирзоҳакимбон баззоз расид. Бой ба хонаи Шарифхӯча хостгорҳо фиристод.

Шарифхӯча ба хостгорон:

— Хозир, азизон, дақиқае таваккуф кунед, ман меоям, — гуфт ва филфавр ба хонаи дарун дохил шуда, занашро охистаяк ҷеғ зад ва омадани хостгорҳоро ба ӯ фаҳмонда, амр кард: «Зуд бош, ба назди духтарат—Бахринисо рав ва гӯй, ки барон ба фарзанди бой ба шавҳар баромадан розӣ ҳаст ё не?»

Модар ба назди духтар рафта, зуд баргашта омад ва гуфт:

— Духтарам «не» мегӯяд

Шарифхӯча баромада ҷавоби рад доду хостгорҳоро гусел кард.

Рӯзе Каримҷони наққош ном одам барои фарзандаш ба духтар хостгор фиристод. Духтар писари ўро дида, меҳр пайдо карда будааст. Тӯю тамошо шуд Оила ташкил шуд. Ҳаёти дукас гуворо ва шоду фирӯз мегузашт. Соҳибӣ фарзанд шуданд, солҳо гузашт. Ҳеҷ кас надидааст ва нашунидааст, ки байни он ду ҳамсар мочарое рӯй дода бошад.

Мисоли дигар: Абдукарим ном ҳамсоябоғ доштем. Духтараш Малоҳатхонро ба яке аз ҳешовандонаш зӯран ба шавҳар доданӣ шуд. Духтар домодшавандаро нағз намедид. Модараш-

¹ Нахват — такаббур.

ро илтимос кард: «Модари азиз! Аз рӯзи неки духтаратон умед дошта бошед, падарамро аз роҳашон баргардонед ва гӯед, ки маро ба шахси дӯстнадоштаам ба шавҳар надиханд». Падараш гуфт:

«Дар ин хонадон ман хӯчаинам. Духтарамро хоҳам ба об мезанам, хоҳам ба оташ!»

Малоҳат баъди зӯран ба шавҳар додан, дер нагузашта сар ба бистари беморӣ ниҳод ва рӯзи нек надид.

Рӯзе шоири марҳум Обидуҳҷаев Лутфӣ қоҳ-қоҳзанон хандида ба ҳавлии мо даромада омад. Вай аз ханда ҳудахро дошта наметавонист. Ман ўро ба ин ҳолат ҳаргиз надида будам.

— Чӣ гап? — пурсидам аз вай

— Як воқеаи аҷиб. Дирӯз ҳамсари Курбонхон мактубе ба номи ман фиристода гуфтааст, ки «ба шавҳари ноинсофам гӯед, ки се моҳ инҷониб чаро аз аҳволи фарзандонаш хабар намегирад? Бераҳм, намегӯяд, ки аҳволи занаму се фарзандам чӣ шуд? Кӯдакон на сару тани дурусти пӯшидани доранд ва на хӯрду хӯроки мувофиқ. Гӯед, ки ё омада аз аҳволи фарзандонаш хабар гирад, ё се-чор сӯм пул фиристонад. Ман умедвори ёрии шумоям.

Бо дидаи интизор — Тӯтинисо»

— Хӯш, баъд чӣ? — пурсидам ман.

— Баъд мактубро бардошта рост ба хонаи Курбонхон рафтам. Дари хонаашро оҳиста ба пеш кашида хостам дохили хона шавам. Дар маҳкам буд, гумон кардам ки ҳеч кас нест. Ногоҳ аз даруни хона овозе ба гӯшам расид. Ин овози худӣ Курбонхон буд, ки бо сӯзу гудоз мегуфт: «Азизам, бе шумо ин дунё барои ман торикист. Дилу дидаи ман танҳо аз офтоби ҳусну ҷамолӣ шумо мунаввар аст. Моҳӣ бо об зинда бошад, ман бо шумо зиндаам. Раҳм кунед, раҳм!»

Ҳамин вақт дари хонаро тақ-тақ задам. Даме Курбонхон ҳомӯш шуд. Дарро саҳттар задам. Вай дарро кушод:

— Э, рафиқ Лутфӣ-ку, «ман ягон одами бегона» гумон кардаам. Қай, ин тараф марҳамат, — гуфт ба курсичае ишора намуда. Аммо дар бораи он духтараки соҳибҷамоле, ки аз ногоҳ омадани ман дар ҳичолат монда, сарашро ҳам карда, ҷашм аз ноҳунҳои дасташ намеканд, ҳарфе намегуфт.

Ман гӯе, аз гапу ҳарфи байни онҳо тамоми беҳабар бошам, рӯй ба Курбонхон оварда:

— Ту чӣ хел одам, ки ба ҳоли зану фарзандонат раҳмат намеояд ва чанд моҳ мешавад, ки аз аҳволашон хабар намегирӣ! — гуфтам ва хатро аз кисаам бароварда, бо овози баланд хонда додам.

Авзон духтарак беҷо шуд ва бо хашму газаб аз ҷой бар-
хоста ба Курбонхон муроҷиаткунон:

— Ё маккор-е, Ё ноодам-е, — гуфту аз хона баромада рафт.

Курбонхон сурати девор шуда монд. Ачиб хандаовар буд
ҳолаш!

Ҳамин хел мардоне ёфт мешаванд, ки ба занон ҷабр меку-
нанд. Вале баъзе занони кӯтоҳандешаи паймоншикан ҳам во-
мехӯранд. Рӯзе Ҳаким ном ҷавоне ба рафикаш ҳасрат карда
гуфт:

— Раъноро ман аз таҳти дил дӯст медоштам. Вай низ ба
ман муҳаббат дошт. Мо дар як парта нишаста, мактаби миё-
наро хатм намудем.

Дилпурии комил доштам, ки вай ҳамсари содиқи ояндаи
ман хоҳад буд. Хайҳот. Мафтун ва фирефтаи молу ҷалол шу-
ду маро паси даст зад ва як шахси ба ҳудаш номуносибро
шавҳар ихтиёр кард.

Он ҷавони бечора дар дил доғи сӯзоне дошт.

Дар сохту таъмири бино шахс солҳои сол ранҷу машаққат
мекашад, аммо мумкин аст онро дар як соат хароб ва вайрон
намуд. Инак, оиларо низ бо андаке нонттифокӣ, рашки бере-
ша ё дар натиҷаи мочарое ба вазъияти душвор гузоштан мум-
кин аст. Чунон ки устухони шикастаро мӯмиё давоӣ дорад,
гуфтори хуш, муомилан нек: забони нарма ҷеҳраи гарм, иззу
эҳтиром, кӯмаки тарафайн ба қору бори зиндагӣ, ҷонсӯзӣ ва
дастгирӣ дар лаҳзаҳои мушкилию ноқомӣ ва амсоли ин фази-
латҳои олиҷаноби инсонӣ барои хонадон бисёр муфид ва суд-
манд аст.

Аммо набояд фаромӯш намуд, ки:

Ере, ки таҳаммул накунад, ёр набошад.

(Саъдӣ).

«Зан чу дорӣ, марав пан зани гайр

Чун равӣ, дар занат намонад хайр».

(Рукниддини Авҳадӣ).

«Қасе, ки ёри вафодору меҳрубон дорад.

Саодати абаду умри ҷовидон дорад!»

(Амир Хусрави Деҳлавӣ).

Эй умеди мо! Қасбу насаби падару бобо ва мансабу мар-
табаи ақрабо дар назди истеъдоди худ ҳеҷ аст. Бузургон он-
ро қабули таъбу эътибор напайдоштанд ва нисбат ба ононе,
ки қадам аз кӯчан хирад ва фазли одамии беруи ниҳода, олу-

даи ботлоки насаб шудаанд, изҳори танаффури кардаанд. Фаромӯш накардаам, ки рӯзе ҷавонмарди нектинате ҷунин нақл кард:

— Дар маҳаллаи мо Начмиддин ном шахс зиндагӣ мекунад ва машғули касбу кори косибист. Фарзанди калонии ӯ Бадриддин донишқадаи олиро хатм намуд. Сонӣ хост, ки ба идораи сохтмон ҳамчун инженер ба кор дарояд. Тағои Бадриддин бошад директори совхозии калони ҷорводорони район буд. Вақте ки сардори идораи сохтмон аз Бадриддин:

— Шумо фарзанди кӣ мешавед ва падаратон чӣ кор мекунанд? — гуфта мепурсад, вай ҷунин ҷавоб медиҳад:

— Ман ҷияни директори фалон совхоз мешавам! — Бадриддин ном ва номи падари тағояшро мегирад. Сардори идора бо шунидани ин ҷавоб ба ҳаёл фуру меравад ва «ин тавр бошад, пагоҳ оед!» — гуфта ӯро меғуселонад. Бадриддин вақте ки рӯзи дигар меояд, сардор: «Бубахшед, аз трест ба мо шахси дигарро инженер таъин карда фиристондаанд», — меғӯяду вайро ба кор қабул намекунад.

Пас аз шунидани ин нақл ба он ҷавонмард нигоҳ карда гуфтам:

— Нисбат ба рафтори Бадриддин кори кардан сардори сохтмон хеле дуруст аст, ки бузургон гуфтаанд:

«Гирди номи падар чӣ мегардӣ,
Падари хеш шав, агар мардӣ!»

Бояд донист, ки офтоби одоби одамон ба рӯи ҳама бояд баробар нурфишон бошад ва набояд касеро камтар пиндошт, зеро:

«Бани одам аъзон якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд!»

(Саъдӣ).

Аз ин рӯ ба эътибори хирад бояд нигоҳ дошт:

«Адаб бар рӯи ҳар шахсе нигоҳ дошт:
Касеро аз касе камтар мапиндор!»

(Алишоҳи Рӯғибӣ Самарқандӣ).

Аз фаровонии илму дониш ва аз баландии коҳи ғазилати хеш ғарра машав, пой ба рикоби тавсани кибру ғурури манех, ки ин кори шахси оқил ва хирадманд нест:

«Машав бар ғазлу дониш ҳеҷ мағрур,
Марав ҳаргиз ту бар роҳи такаббур».

(Расмӣ).

Одоби одамай дар камтарӣ ва хоксорист. Хар гоҳ ба чунин фазилати нек эътибор диҳӣ, ҳамеша некном ва дар пешни дидаи мардумон баландмақом гардӣ.

КЎШИШ, АЗМ ВА ҲИММАТ

Дар ҳаётгузори одамай саъю кӯшиш домест, ки бо ӯ сайди мурод ба даст ояд ва дараҷаи матлуби эшон аз ӯ бифизо яд. Бе саъю кӯшиш таговари максуд ба манзил нарасад ва абри тирарӯи кохилӣ роҳи ӯро тира созад. Ғанчи мурод аз саъй ва азму кӯшиш ба каф ояд:

«Чу хоҳӣ, ки ғанче ба бор оядат,
Бикӯшӣ чу дар пеш кор оядат».

(Абулқосими Фирдавӣ).

Ҳикояте аз падар шунидаам:

— Дар доманаи кӯхсори сарзамини Ҷасрушанаи қадимӣ шубоне хидмати сарватмандеро ба ҷо меовард ва бо луқманони аз паси меҳнати пурмашаққати рӯзгор ба даст оварда умр ба сар мебурд.

Шубонро парипайкар, соҳибҷамол духтаре буд, ки Гулиногор ном дошт. Қадри мавзӯни сарвосо, симон нозанину дилрабо, абрувони пайвастан чун ҳилол, рафтор ва хиромиданҳои баркамол, заковати ақлу табиат, саховатмандию ҳиммат, кокулҳои майдабофтаи нӯташ заигӯладори мушқбор, дандонҳои ситораи сахарӣ барин дурахшони катораи бинандаро моту мабхут менамуд ва ақлу хуш аз сари эшон мерабуд. Бойро фарзанде буд, ки чун ошиқи шайдон ин соҳибҷамол лайлу наҳор дар шаҳру сарову дашт бесарусомон мегашт. Ӯро Асрор ном буд ва чун фарзанди бой тӯҳӣ аз касбу ҳунар ва мағрур менамуд.

Лаҳзаҳое, ки Асрор ба наздикии хаймаи шубон меомад ва ба Гулиногор ишқпардозӣ мекард, он мохвиши симрӯй ба ӯ илтифоте наменамуд, ӯро чун Шерӯя ба рӯ ба рӯи Ширин эҳсос менамуд ва дам ба дам бадбинӣ ва танаффураш меафзуд.

Падари Асрор харчанд ба Гулиногор ошиқи бекарор будани фарзандашро медонист, вале ба дилаш: «кучо зоғу заған ба булбул ва шӯраву шумғиёх бо гул якҷоя шудааст, ки фарзанди ман ҳамсари духтари хидматгори даргоҳи ҳудаи шавад?» Ибро ба фарзандаш меғуфту саъй бар он менамуд, ки ӯ аз ин роҳи пешгирифтаи хеш бигардад ва қадам бо роҳи падар занад.

Овоза ва таърифу тавсифи ҳусну малоҳати Гулиногор ба

олам паҳн гардид. Шохзодагон ва бозургончавонон ўро хари-
дорӣ мекардаид ва хостгорҳо мефиристодаид.

Дар назди толибону хостгорон, боёну шохзодагон Гулни-
горро шарт ин буд: Хар он шахсе, ки ба панҷ саволи ў ҷавоб
диҳад, ризоият ба он ҳосил гардад, ки он булбул бар сари шо-
ҳан ин гул бинишинад ва ошён аз ў ба худ гирад... Саволҳои
Гулнигор ин буд:

1. Хар он чизе, ки ба нафси бад расад, ба ў нарасад ва хар
он чизе, ки нарасад, ба ў расад.

2. Пиронро рафтор наздик бошад, ё масофани дур?

3. Кас аз кучо донад, ки баъзе аз фарзандон гӯё бо падар
додар бошанд?

4. Кафтар аз кафтар чӣ тафриқае дорад?

5. Бо ҷоҳил баробар шудан, бо ў баробар шудааст, ин ҳақ
аст?

Ошиқони дилбохта меомаданд ва ба саволҳои он соҳибча-
моли ақлбаркамол ҷавобе дода натавониста, ноумедона бар-
гашта мерафтанд.

Фарзанди сарватманд—Асрор аз ҷумлаи он ноумедшудагон
буд, аммо ҳанӯз ба ёди он нозанини нозпайкар хобаш наме-
бурд.

Дар ҳамин вақту замон дар маркази шаҳри Усрӯшана Аб-
рор ном ҳезумкаши камбағале буд, ки дар бисоти хеш танҳо якто
хар дошту халос. Тамоми вақт пагоҳирузии барвақт аргамчи-
ну дос ба даст гирифта, харсавор ба дашту сахро мерафт ва
ҳезуми чамъкардавшро ба хар бор карда ба шаҳр меоварду
онро фурӯхта, бо маблағи ночизи ў бо аҳли хонадонаш умр ба
сар мебурд. Аброрро ягона фарзанде буд, ки Едгор ном дошт.
Бо гузашти айём Аброр нотоб шуд ва баъд аз муддате чанд,
бо ҳамин нотобӣ аз дунё ҷашм пушид. Едгор дар хурдсолӣ аз
падар ятим монд. Зиндагии Едгор ва модараш рӯз то рӯз бад-
тар ва вазнинтар шудан гирифт. Оқибат якто ҳари боркаши
аз падар меросмондари хам фурӯхта, сарфи рӯзгор намуданд.

Онҳоро ҳамсоязани таббохи мумтози номдоре буд байни занҳо.
Ўро Бибӣ Ҳанифа ном буд. Ҳанифа касби таббохиро аз падар
омӯхта, номдори он манзилу макон гардида буд.

Бибӣ Ҳанифа нисбат ба ғарибу гурабо, камбағалу бенавоҳо
дар дил раҳму шафкат дошт, ба сӯзиши дили дилсӯхтагони ай-
ём дилаш месӯхт ва ба онҳо дидаи некхоҳона медӯхтӯ кӯмак ба
он афтодагон мерасонд. Ба аҳволи ҳамсояи хеш раҳмаш омад
ва ба Едгор касбу ҳунари таббохиро омӯхт.

Едгор—ҷавони боақлу фаросат ва закитабӣи пурэхсосе бу-
да, дар як муддати кӯтоҳ дар таббохӣ ва лаззатнокпазии ҳар
гуна таомҳо ном ва шӯҳрат бароварда ва аз паси ин пешани бо

азму ҳиммат ва саъю кӯшишу ғайрат омӯхтаи хеш бо модар ба фароғат умр ба сар мебурдагӣ шуд.

Сарватмандон ва калонишавандагони шаҳр ҳатто орзу мекарданд, ки Едгорро ба назди хеш чеғ зананд ва лаззат аз таомҳои пухтаи ӯ баранд.

Хабари маҳорати баланди таббоҳии Едгор ба гӯши ҳакими донои шаҳр Бобо Оқил, ки аз камоли донишмандиаш вайро Афлотунӣ замон ҳам меномиданд, расид.

Бобо Оқил фарзандони аёну ашроф, пешвоёну сарватмандони шаҳрро таълим меод ва доиандаи нодирӣ илмҳои замони худ буд. Вай яке аз шогирдонашро ба назди Едгор фиристонида хоҳиши ба ҳузураш омадани ӯро изҳор намуд ва ҳамроҳи фиристода ба зиёрати ҳаким омад. Бобо Оқил вайро чун фарзанд пешвоз гирифт, зиёфат кард ва эҳтиромаш намуд. Хангоми сӯхбат яқин кард, ки Едгор ҷавони боақли закитабӣ, хушбӯро доно ва бофаросату тавоност. Рӯй ба илм орад, ояндаи бузург ва дурхшоне дорад. Бобо изҳори муддао намуда гуфт:

— Эй ҷавони некноми некӯроӣ! Мешунавам, ки таббоҳи мумтози диёрӣ мой. Ба ин кор касе тӯро баробар набувад. Ту ба ин даргоҳ, ой, таълими илм гир ва аз он таомҳои болаззати хеш ҳар рӯз якеро бар мо тайёр бикун. Ту камбағал ва камбаалзодаӣ. Дар ҳар боб метавон ба ту кӯмак расонам.

Хоҳиш ва рағабати Бобо Оқилро Едгор писандид ва пой аз он даргоҳ нақанда бо саъю кӯшиш ва азму ҳиммат бихонд ва бо таомҳои болаззат тайёр намудааш устодро шод ва мамнун сохт. Бобо Оқил дар тамоми ҳаёт ва гузориши умр кӯшиши он дошт, ки афтодагонро даст бигирад ва дил ба даст орад. Бо ёрию имдоди ӯ се сол таҳсили илм намуда, мактабро ба итмом расонд ва дар рӯзгори хона ҳам тинчу осуда гардид. Вай илмҳои замонашро аз бар намуд ва дар донишу заковат ба устоди хеш қариб баробар буд. Едгор ҳоло ба пояи камолоти ҷавонӣ расида, дар ҳаёли он мешуд, ки ба хонааш арӯсе орад, то ӯ дар дами пири хидмати модарашро ба ҷо оварад.

Рӯзе ин орзуи дилро ба модараш изҳор намуд. Дар ҷавоб модараш гуфт:

— Эй чароғи хона ва анвори ҳарду дидан модар! Дерест, ки ин чашмаоби орзу дар дили ман низ ҷӯш мезанад, аммо арӯшавандаеро, ки муносиби ту бошад, ба нуктаи ҳаёл оварда наметавонам, тамоми ҳастиамро ҳаёлотӣ номаълуме фаро мегирад...

— Ҳоҷат ба андешаву ҳаёл нест, бонии кибор, арӯшаванда омодаву тайёр ба хидмати шумо, танҳо иқдом ба сӯи ин хонадон ба пеш мегузораду халос!..

Модар аз ин гапҳои фарзандаш чизе нафаҳмид ва бо ҳайрат пурсид:

— Ман аз ин гапҳои ту чизе намефаҳмам ва ғиғӯӣ, ки ин чӣ гап асту чӣ маънӣ дорад?

— Орзуе дар дил дорам, ки шубондухтари парирухсор чун арӯси ин хонадон ба хизмати шумо ояд!

— Чӣ гуфта истодаӣ, писарам, Гулнигор?

— Бале, худи ҳамон!

— Ту мастӣ, ё хушёр, ҳоби ё бедор, писарам, охир, ин чӣ гап?

— Ман на мастаму на хобам, балки хушёраму бедорам. модари азиз, азм ва саъю кӯшишу ғайрати фарзандатон имрӯз ба иҷрои ҳамин мақсад равона карда шудааст. Аз ғайрати сайёд тир ба ҳадаф расад.

«Зи ғайрат ба даст оядат ному нанг,
Зи ғайрат муроли худ оро ба ҷанг».

(Саъдӣ).

— Ту, — гуфт модараш бо чеҳраи кушод, — соҳиби кӯшиш ва ҳулки некуӣ.

«Кӯш, то ҳалкро ба кор оӣ
То ба ҳуққат ҷаҳон биорӣ».

(Низомии Ганҷавӣ).

Шодам, ки шояд он паризодро манзили маъво ин хонадони мо бошад!

Едгор мақсуд ва маслиҳати худ ба устои хеш баён намуд ва бо фармону ризоияти Бобо Оқил рӯзи дигар дар ҳама ҷо, дар байни мардум ба ин мазмун мунодӣ ҷеғ зад, то ҳама бояд донад:

«Халонк! Нашунидам ва надониستم нагӯед, ҳо!»

Едгор бинии Аброни Усрушанагӣ, ҳо! барон ба панҷ саволи Гулнигори шубондухтар ҷавоб додан омадаву тайёр будааст, ҳо!.. Ҳо, рӯзи ҷумъа пеш аз қиём, ҳо, дар домонаи беканори сабзу хуррами қаторкӯҳҳои самти ҷанубии шаҳр барои тамошо, ҳо хоҳишманде, ки бошӣ, рафтаи гир, ҳо!..»

Баъд аз ду рӯз дар вақти муайяншуда баҳри дидан ва шунидани тамошо кардан мардумони шаҳру кишлоқ, дуру наздик дар ҷои муқарраргардида ҷамъ омаданд. Гулнигор ба рӯй пардан ҳарир ба болои курсичае менишаст. Едгор бар сараш тӯппини ҳусайини гунбазшакл, бар тан ҷоман кампахтан малларанги баркад, бар пояш чорукҳои оҳарӣ пӯшида миё-

нашро бо як матои дасторсифати симобиранге се-чор печ бастагӣ, даст ба рӯи сина ниҳода рост меистод ва интизори шунидани саволҳо мешуд. Панҷ савол аз тарафи нозанин моҳ-рӯй гуфта шуд. Онро мунодӣ бо овози баланд ба хама шунавонда такрораш намуд. Навбат ба ҷавоб додан расид. Ёдгор ҷавоб дод:

1. Ба соҳиби нафси бад чизе ниёму эҳсон ва армуғон карда шавад (яъне расад), нафси ўро нарасад (яъне ранчише ҳосил нашавад) ва агар чизе дода нашавад (яъне нарасад) ба ў расад (яъне биранҷад, бикоҳад, эътирозманд шавад).

2. Пире, ки ранҷур ва бемадор аст, вайро хоҳиш ба масофаи наздик бошад ва пурқуввату салим-ул-аъзоро масофаи дур.

3. Чун падари хеш шудан он фарзандро зохир гардад, ки ў, ҷуноне ки мегӯянд, кишти пагоҳӣ ва барвакт тавлид ёфтагӣ бошад.

4. Кафтари аввал кафи тар ва кафтари сонӣ кабӯтар бошад.

5. Чоҳил чаҳолатмандона бо касе дарафтад. Ў худро бояд ба канор гирад ва бо он чоҳил даромехтан раво надонад. «Хоҳӣ, ки домон сияҳ макуӣ, хешро аз дег дур бигир». Ва агар бо чоҳил дарафтад ва дар ҳаспу талош шавад, ў низ ба мислаш чоҳил, яъне баробари он чоҳил аст!

Тамоми ҷавобҳои савол аз тарафи мунодӣ бо овози баланд низ такроран шунавонида мешуд.

Баъд аз шунидани ҷавоби саволҳо бо амру ишораи Гулнигор садои карнаю сурнай, дафу дойра, рубобу наю тор баробар баланд шуд ва гӯё бар ҳаво печид. Ин навоҳо рамзи тасдиқи дурустии ҷавоби саволҳо ва ихтиёр зохирнамории он соҳибчамол ба ҷавобдиҳандаи саволҳо буд.

Хама баробар чапак мезаданд, хурсандӣ мекарданд, бози толен он ҳар ду ба осмони орзуҳои нек баланд-баланд парвоз менамуд...

Нигар, эй фарзанд, — гуфт падарам нақро ба поён расонда, — азму кӯшиш, ғайрату ҳиммат чӣ сон бози максудро ба қуллаҳои баланди кӯҳи орзу мерасонад ва сабзаи умед дар саҳрои мурод медамонад...

Бесабаб нагуфтаанд, ки:

«Мардон ба сатю ранҷ ба ҷое расидаанд,
Ту беҳунар кучо расӣ аз нафсарварӣ?»

(Саъда).

Хар нафас, ҳар кучо ва дар ҳар кор саъю кӯшиш ва аз-
му ҳиммат намо, то дурри максуд аз баҳри зиндагӣ ҳаме-
ша ба каф оварӣ ва бидон, ки:

«Бе азми дурусту саъйи комил
Касро нашавад мурод ҳосил!»

(Савди Шерозӣ).

ХОТИРА ВА ЕДГОРӢ

Умр ва умргузорие, ки хотира ва ёдгорие аз ӯ ба ҳаёт ва
одамӣ вогузор намешавад, мисли гиёҳи хушкидаест, ки сар
аз чайби хок бурун орад, то нафасе гирифтани аз ҳаво зуд бе-
нафас гардад ва он бенафас аз ҷаҳон бенишон монад.

Дуруст аст, ки наслу авлод, биноҳон зебову обод, мадра-
саҳои мӯхташам, ҳазорон ёдгориҳои мулки Аҷам, касрҳои де-
рини манораҳои сар ба фалак кашидан мамолики Ҳинду Чин
ва амсоли ӯ ҳама ва ҳама хотирае аз ҷаҳони деринанд, вале
бо мурури замон ва ҳаётгузори одамон оқубат он ҳама пой-
дор намонанд ва рӯй ба харобагӣ оранд.

Аммо бо вучуди он ҳамаро кӯтоҳумр ва бесуботу бекадр
пиндоштан ҷонз набувад, зеро онҳо дорон аҳамияти таърихӣ
мебошанд, ки аз тамоми назокат ва фасоҳати мутаассир ва
ҳаяҷонбахши санъати сонёони мӯътабари гузаштагон ба мо
хабар медиҳанд, моро ба сайру тамошони он олами аҷоиботи
гузашта хидоят менамоянд...

Бо амалиёти қаҳрамонӣ, қорнамонӣ, ба амал зоҳирнамони
нисондӯстии ватанпарварӣ, бо ихтирову кашфиёти ҷадида
дар боби илму маърифат ва амсоли ин дар авроқи китоби
ёдгориҳои таърихӣ башар бо ҳатти зар сабт гардидани ҳар
афрод шараф аст, ки соҳибшарафро бузургон каси кабир
пиндоранд:

«Шараф ҷизи таҷовузнопазир аст,
Ҳар он кас, ки шараф дорад, кабир аст».

(Мирзо Турсунзода).

Чӣ шодмонӣ ва шарафмандии бузургест, ки гуфт пирӣ хи-
рад ба ҷавоне рӯй оварда, — номи шарафмандони бошараф
чун хотирае ба лавҳи хотираи одамони нақусирати ҷаҳон нақш
мебандад ва қорнамони онҳо дар авроқи таърих бо ҳатти зар
навишта шуда, ҳар шахси кабир ва соҳибтадбири докизаза-

мир онҳоро ба некӣ ба ёд меорад ва то интиҳои умр поси хотири эшонро дар дили поки хеш нигоҳ медорад.

Аммо дар гузашти дарён пурмаҷрои умр баъзан фазои дилро як ҳаяҷони пуриштиробӣ абри тирарӯи таассуф фаро мегирад, ки чаро номи баъзе аз афроди бадтинат низ сабт мегардад ва онҳо ба забон гирифта мешаванд? Чун номи Улуғбек бар забон меояд, котили ӯ Абдуллатиф, гар ба гуфтор номи Темурмалик ба садо меояд, ракиби бераҳму ҷонситони ӯ Чингиз барин сангдилонро ба номбарӣ водор месозад, ки ин қонуни омӯзиши гузашти рӯзгор бошад ва на ҷонинкор.

Фараҳмандии ҳақиқатонии одамист, ки неқномони кабир бо некӣ ва бадтинатони сиёҳзамири таворих бо бадӣ ва та-наффур ба хотир оварда мешаванд.

Ҷоизи қайд аст: аз ҷумлаи ҳама он хотир ва ёдгориҳое, ки дар таворихи гузашти ҳаёт ва рӯзгор умри ҷавидонӣ ва неқнишонӣ хушбаёнӣро дорост, қалами заррини соҳибқалам бошад:

«Биноҳои обод гардад хароб,
Зи борону аз тобиши офтоб,
Пай афкандам аз назм коҳе баланд,
Ки аз боду бори наёбад газанд.
Ба-дин нома бар умрҳо бигзарад,
Бихонад ҳар он кас, ки дорад хирад».

(*Фирдавӣ*).

Нависандаро даст гӯё бувад,
Ғули дониш аз дилш бӯё бувад.

(*Асади Тусӣ*).

Қофиласанҷон, ки алам баркашанд,
Ғанҷи ду олам ба қалам даркишанд».

(*Низомии Ғанҷавӣ*).

«Мо май надидаем, ки таъмаш бувад лаъиз,
Ғайр аз шароби шеърӯ каломи суханварон».

(*Аз ҳикмати бузургон*).

«Мушк аст сухан, нофои ӯ хотири доно,
Маънӣ бувад он мушк, ки аз нофа бароранд».
«Макидани сарангушти хома ҷун тифлон,
Ғувоҳи бекасию бенавоии сухан аст».

Агар Сикандар аз онна сохт лавҳи мазор,
Чароғи турбати ман рӯшноии сухан аст».

(Соиб).

Гар хирадмандӣ, ба мағрурӣ чун анкабуд печидан тори
коҳилию побанди домн чоҳилӣ, шугли худоронию худситой, дил-
бохтан охирфанбудан зару майпарастӣ, мансабпешанамонию
дар аҳду вафо ҷабру ҷафокорӣ бадлафзию бадгӯӣ, обгина-
шиканин ҳар дилу ношоямкорин ҳар манзил нашавӣ, ин ҳа-
ма афъоли бадро бад бидон ва аз ӯ бипарҳез.

Ҷавони боадаб чун токи пуринаб саъй бар он намояд, ки
ниҳоли сабзи ҷавонин ӯ дар саҳни гулшани ҳаёт пурбор ва
шамъи саъю кӯшиши лайлу наҳораш нурбор бошад ва ин бо-
ру в-ин анвор чун хотираи нақӯ ва ёдгорин чун навр хуш-
рангу бӯ дар сафҳаи тавориҳи ҳаёти одамӣ ҷовид бимонад.

Таковари саъю кӯшишу меҳнат, иродан кавӣ ва ғайрату
ҳиммат туро ба манзили мурод бирасонад ва аз ин ранҷи
ҳиммат аз он манзил домони умед ба ганҷ пур кунӣ, ки ӯ
боиси кохи ёдгорӣ ва хотираи умедворӣ аз ту падидор гарди-
дан шавад. Бесабаб нест, ки гуфтаанд:

«Дар ҷавонӣ саъй кун, гар беҳалал хоҳӣ амал,
Мева бе нуқсон бувад, чун аз дарахти навабар аст».

(Абдураҳмони Ҷомӣ).

Аз ҳиммати баланд баланд барой ва қалъаи умед фатҳ
намой:

«Ба ҳар коре, ки ҳиммат баста гардад,
Агар хоре бувад, гулдаста гардад».

(Саъдӣ).

Ҳоло, ки ҷавонӣ бикӯш, то умри ҷавонӣ чу боди сарсарӣ
нагзарад ва бо ёдгорию хотираҳои неки хеш номи нақўятро
бо нақўӣ то ба қаъри асрҳои аср бубарӣ, ки ин гавҳари пур-
баҳо танҳо бо ғайрати ту аз баҳри ҳаёт ба каф ояд:

«Зи ғайрат ба даст оядат ному нанг,
Зи ғайрат муроди худ оӣ ба чанг».

(Саъдӣ).

ДУСТӢ, РАФОҚАТ ВА ОДАМИЯТ

Пӯшида нест, ки дӯстӣ, рафоқат ва меҳрубонию одамият дар ҳаёт фазилати беҳтарин ва воломақоми нисонист, ки бидуни он ширинии умр ба одамии муяссар нагардад. Аз қаъри асрҳои дерин байти зерини Ҳофиз ба гӯш хуш садо медиҳад, ки ӯ фармудааст:

«Дарахти дӯстӣ биншон, ки қоми дил ба бор орад,
Ниҳоли душмани баркан, ки ранҷи бешумор орад».

Оре, ширинии ҳаёт, лаззати зиндагӣ ва гуворони маънавии қомияи башар дар дӯстӣ ва рафоқат аст, ки бе ӯ ҳаёт ба чашми хирад мисли осмоне бувад, ки рӯйи он бо абри тирарӯ пӯшида асту маҳрум аз нур ва зиё бошад.

Ба лавҳи хотир ва тасаввури ақлу хирад меояд, ки ҳар як узви қомеа чи русу қазок, чи тоҷику қолмоқ, чи украину белорус ва чи озару ўзбек аз адам ба олами ҳастӣ ба як минвол қадамгузор гардида меоянд ва бо ҳамин минвол — бе ҳеҷ тафриқае равон ба сафараш мешаванд.

Пас тафриқае байни ин қавму миллат ва халқу қамъият қист, ки мо бо ҳам дӯстӣ, рафоқат ва фазилатҳои беҳтарини воломақомии одамиятро изҳор нанамоем? Бояд чунин пиндошт, ки бо ҳам дӯст ва дар робитаи дӯстӣ будан, аз ин гулзори беҳазони умеди одамият якҷоя гул чидан тақозои ҳаёт ва қараёни бечурми зиндагии тамоми қомеаи башар бошад, ки бе ӯ аз гулшани ҳаётгузори даҳр гули мақсуд ба даст овардан ғайри имкон бошад:

«Як гули мақсуд дар ин бўстон,
Чиди нашуд бе мадади дӯстон».

(Саъдӣ).

Ҳарчанд ки дар сурат тафриқае дорем, вале мо дар асл яқин ва умеди дар дил дорем, ки осебери дар зиндагии ҳамдигар набинем.

Ба тасаввури акси ӯ будан ноодамист:

«Ту к-аз меҳнати дигарон беғамӣ,
Нашояд, ки номат ниҳанд одамӣ».

(Саъдӣ).

Чунин ягонагии бани одамо ба мадди назари эътибори хирад нагирифтаи, беҳирадмандист ва дур аз олами одамият бошад.

Бояд донист, ки сари мӯе хилофи мардум будан, рафтори ношояму хилоф зоҳир намудан ба эшон, бидуни шубҳа, ҳаводис ва ҳолатҳое падидор гардад, ки сарриштан орзу ва иродан неки одамӣ аз ӯ гум гардад ва хирмани муроди дилҳо барбод равад.

«Ҳар ҷо мӯе хилофи мардум бошад,
Сарриштан рабти олами гум бошад».

(Бедил).

Бо ҳамаи халқҳо якҷоя нафас гирифтаи, бенафасиро аз байн барад ва ба дили тоифаҳои бо ҳам дӯст, рафиқ ва мутахид будан ба тани одамӣ хуни рафокат ва меҳрубонӣ давад, зеро одамӣ чун аз мардуми халқ чудо шуд, ӯро қадр нанамуд ва дӯстию рафокат ба вай зоҳир накард, мисли он бошад, ки моҳие аз об чудо гардонда бенафас монад:

«Машав аз халқҳо ҳаргиз чудо то як нафас дорӣ,
Ки моҳӣ як нафас бе об монад, бенафас гардад».

Хирадмандони даҳр, нигони мӯътабар рӯй ба авлодони нақуноми хеш оварда бо оҳанги таъкид фармудаанд, ки ба озори дил мақӯш, бани одамро қадр намо, ки одамят ба безорист:

«Чуз камозорӣ набошад мардумӣ, гар мардумӣ,
Чун биезорӣ маро, ё нестӣ мардум магар?»

(Носири Хусрав).

Бале, одами мардумозор дар байни одамон одам набошад ва чун одам бишмурда шудани ӯ низ нашоёд:

«Он ки надорад сифати мардумӣ,
Нест бари одамян одамӣ».

(Хусрав Деҳлавӣ).

Омӯзгори ҷаҳонорое рӯзе ба шогирди хеш чун панд гуфтааст:

— Эй умеди неки ҳама! Бидон ва тасаввур бинамо, ки ҷаҳон модар аст. Ҳама ин афроди гуногунзабон, гуногунмазҳабу гуногунтоифа аз ин модар тавлид ёфтаанд ва бо ҳам якҷоя нафас мегиранд. Пас, эшон ҳама бо ҳам хоҳаранду додар. Модоме ки чунин аст, дар байни ёрон низоъ ва нифоку нонтифоқӣ ҷоиш аст? Ҳаргиз!

Инак, бо мардум биёмеъ, бо ӯ маситеъ ва чун одамӣ, хӯ ба одамӣ бигир:

«Ба мардум даромеъ, агар мардумӣ,
Ки бо одамӣ хӯ гирифт одамӣ!»

(Низомии Ганҷавӣ).

Оре, моҳ ба обу одамӣ бо одам зиндааст.

Дар маром ва кавонди дӯстӣ ва рафокат ранҷонидани дӯст аз тарафи дӯст ҷонз набувад, ки ин ранҷиш бештар аз гуфтор ва забони бад ба вукӯъ мепайвандад. Забони бад шамшерӣ бебокест, ки бадгуфтор ҳатто бо ин шамшер сар ба бод диҳад:

«Бараҳна дид доларову шабнам гуфт:
Кулоҳи сабзи ту аз боди субҳ чун афтод?»

Ҷавоб доду бихандиду гуфт: нашинид?
Забони сурх сари сабزو диҳад барбод!»

Аз ин рӯ гуфтанд:

«Агар дорӣ хирад, эй марди хушёр.
Забони бад паси дандон ниғаҳ дор!»

Бо ҳамин забон хушгӯӣ ва чун наври бӯстони зиндагӣ хушбӯӣ бояд буд ва бо нақхати ин навр машоми дили одамиро муаттар намуд, ки бадин роҳ кас тавонад дил ба даст орад:

«Қаъба чи меравӣ? Бирав, далеро дарёб,
Бехтар зи ҳазор Қаъба бошад як дил».

(Ҳофиз).

«Санги роҳи худ шуморад Қаъбаву бутхонаро,
Ҳар ки чун Бедил тавофи қаъбаи дилҳо кунад».
«Ба даст овардани дунё хунар нест,
Якero гар тавонӣ, дил ба даст ор!»

(Носири Хисрав).

Чун ба одамон кадрдонӣ зоҳир менамояд ва лофи дӯстию меҳрубонӣ мезанӣ зудранҷ машав. Дӯсти зудранҷ дар мазраи одамят чун шӯраи хушкидаест, ки бо каме вазидани боди камми ногувор ӯ аз бун канда шавад ва нопадид гардад. Бо мардум шарикӣ шоду ғам бош ва дар ҳолатҳои зарурӣ ӯро дастгирӣ намо, ки Султонулназми тоҷик Рӯдакӣ гуфтааст:

«Мардӣ набувад фитоदारо поӣ задан,
Гар дастӣ фотаде бигирӣ, мардӣ!»

Чунин афъоли некон мардӣ ва қадр намудани қадри одамӣ бошад, ки ифодан мусовияти бани одам бувад.

Касе, ки дорон ин сифат нест, ўро натавон одамӣ шуморид:

«Он ки надорад сифати мардумӣ,
Нест бари одамиён одамӣ».

(Хусрави Деҳлавӣ).

Бидон, ки миллат ифтихор ва таманнои ҳамаи узви ҳамаи ҷомиа аст. Тасаввур бояд кард, ки одамӣ (миллати хешро чун бӯи хуш ва нақхаторон гулу гулзори ҷомиаи хеш мепиндорад ва аз ин бӯи машоми маънавии ҳаётнашро муаттар ме-намояд.

Инак, ҳар як миллат бо меҳри дил миллати худро дӯст медорад ва бо он мефаҳрад. Дӯст надоштан, эҳтироми ҳар як миллатро ба ҷо наовардан, бо ҷашми кину адоват ба ў нигоҳ кардан ва барангезонидани низои миллӣ дар байни эшон дур аз одамият аст ва бани башарро ин ҳислат нораво.

Ба лавҳаи хотир бояд нақш баст, ки миллатро ба як дарахти мӯхташаме мушобиҳат додан ҷоиш бошад, тамоми миллатҳои мавҷуда баргҳои сабз ва наваҳои зебову пурбори ҳамаи дарахтро ташаккул медиҳанд. Барге ё навае аз ин дарахт зараре ба худ бинад, осебе ба ин дарахт падидор гардад ва ҳама он наваду баргҳои дигар ба ларза ояд. Одамият ва одамӣ ҳоми ва хоҳони он бошад, ки ҳама ин баргу наваҳо як умр, бидуни осебе сабзу пурбор бошанд.

Бале, одамо одамият мебошад, на ҷаҳл, ҷоҳилий ва ҷаҳолат! Нарасидан ба қадри одаму одамият, барангезонидани низои дар байни ин афрод ҷаҳл, ҷаҳолат ва ҷоҳилист. Решаи нахли ҷаҳолат аз толоби пуруфунати мазаллат ва мазаррат об гирад ва самараи ў пушаймонӣ бувад.

Иззу эҳтироми миллат ва халқҳои мавҷударо ба ҷо орем, аз эшон низ ҳамонро мебинем ва гӯё аз гулзори бунёд кардамон ба худ гули одамият мечинем:

«Аз мукофоти амал гофил машав,
Гандум аз гандум бирӯяд, ҷав эн ҷав».

Ҳар он шахсе, ки миллати хеш ва дигар халқу бародарҳои худро дӯст медорад ва эҳтиромашонро ба ҷо меорад, ў некон бувад ва неқномаш хонанд, ки эшонро бузургон зиндаи

човид донанд ва чунин шахсу чунин номро бех аз касри зар-
нигор хонанд:

«Наёмад касе дар чахон, к-ӯ биморд,
Магар он, к-аз ӯ номӣ некӯ бимовд».
«Номӣ нақӯ гар бимонад э-одамӣ,
Бех, к-аз монад сарон зарингор».

(Саъдӣ).

Бале, дигаронро некном бидон, то некном монӣ.

Хишти заррини кохи мӯхташамӣ миллат забон ва сайқа-
ли ўст. Забон чун ифодакунандаи тафаккури одамӣ бояд ба
адон хидмати одам ва миллат бошад.

Барон ба як қолаби муайян ва пос доштани забони миллии
адабиамон саъю кӯшиш ва рағбату иродаи кавӣ бояд зоҳир
намуд, ки ин зухуроти неки ҳамаи мо хоҳад буд.

Чи дар забон ва чи дар урфу одат, чи дар робитаву муноси-
бат ва чи дар расму онну одат афроди ҳамаи шахр ва ноҳия-
ҳои ҷумҳуриамонро, ки бо як забон-забони тоҷикӣ ҳарф ме-
занем, чун аъзон як оила, як хонадон бе тафрикаи шахру но-
ҳия бояд як бидонем ва як тасаввур намоем.

Ба ин чараёни ҳаёт бо назари тафрика назар кардан ба-
се ноҷонз, маъхуф ва нони бутуни миллати азизро пора ва
пароканда намудан аст. Беҳтар ва ба мақсад мувофиқ мешуд,
абёти зеринро ҳама бо як забон ба забон меовардем:

«Яке гӯяд, ки аз Бомӣ Чахонам,
Дигар гӯяд, ки аз Хатдонмаконам.
Зи ман пурсанд: Кистӣ, в-аз кучой?»
Бигӯям: «тоҷикам, тоҷикзабонам!»

Аз ин рӯ дар байни ҳама аъзоёни ҷомеаи ин хонадон на
тафрика, балки ягонагӣ, дӯстӣ рафоқат ва одамият ҳамеша
бояд барқарор ва устувор бошад.

Дар ҳаёт ва зиндагию умргузорӣ дӯстӣ, рафоқат ва пос-
дорӣ ягонагии одамӣ аз фазилятҳои нек ва беҳтарини инсо-
нӣ мебошад, ки ин хислати наҷиб ҳамеша дар мадди назари
эътибори мо бошад. Моро заруру ҳатмист, ки доимулвақт
бигӯем:

«Равад симу зар аз дастат ба дунё,
Машав ғамгин, мақун, эй дӯст парво.
Валекин то тавонӣ байни мардум,
Мадеҳ аз даст ҳаргиз одамиро!»

Аз ин чост, ки дӯстӣ, рафокат ва одамятро риоя намудан, аз бехтарин вазифаҳои ҳар як узви ҷомеаи имрӯзаи мо мебошад.

СҶҲБАТ ВА ҲАМНИШИНИ

Ҳарчанд:

«Бай одам аъзон якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд»,—

(Аз ҳикмати халқ).

аммо одамон тафриқае аз ҳам доранд ва аз ҷиҳати ҳулку атвор, услубу одобу кирдор ва эҳсоси ботиниву сирати рафтор бо ҳам нобаробаранд. Оре, инро ҷои инкор набувад. Покизагии ҳар ашён пурчило, зебо ва гуворост, на ба мисли он ҷизи ғайритабъ, ки ӯ табъро тира созад ва дилу дидаро наорояд. Ҳазар аз он ҷизе, ки ӯ зарар орад ва дар асл пурзарар бошад!

Ҷавонӣ чун лаҳзаҳои нозук ва пуртаровати шукуфани гулҳои бӯстони зиндагист, ки онро парасторӣ ва ниғаҳбонӣ кардан аз осеби зараровари гармсели ҳаёт ва гирифтори ҳазон ва пажмурдаҳои намудан ҷабр аст бар соҳибаш ва гуноҳи азим аст дар назди аҳли ҷамъият. Инак бо дилу дидан хирад некро аз бад бояд фарқ кард, бо нек якҷоя буд, аз бад ва ҳамнишинӣ бо ӯ ҳазар намуд.

Ҷавонӣ домод ё наварӯси таннози арсаи умрест, ки бо гузашти лаҳзаҳои зиндагӣ онро бо он ҳусну ҷамол ва зебоии баркамол наёбӣ ва он таровату гармии пурҳарорат дигар тӯро муяссар нагардад ва боз ёфтани ӯро ноил нагардӣ:

«Ҷавоне гуфт: «Эй пири дилогах,
Чи гум кардӣ, ки ҳам гаштӣ дар ин раҳ?»
Ҷавобаш дод пири хуштакалзум,
Ки айёми ҷавонӣ кардаам гум».

Ҳамнишинӣ ва сӯҳбат бо доноён чун ҷароғи фурузонест, ки аз зиён ӯ хонаи дил мунаввар гардад ва торикӣ (ҷаҳл ва ҷохилӣ) аз он маъво дур шавад.

Дур гаштан аз равшандилон ва аниси ҷухало будан, пойро ба ботлоки сиёҳи пуруфунат олуда намудан бошад ва ҷавонро ба интиҳои кӯчан сарбастан ҷохилӣ бурда расонад:

«То ба кай дур гардй ту аз сӯхбати равшандилон,
Кӯдак аз мактаб гурезад, чоҳилий пайдо шавад».

(Имло).

Бо афроди баду бадхӯй, чоҳилу чобир ва бадтинати ав-
бошсифат мусоҳиб ва ҳамнишини будан оқубат пушаймонӣ орад
ва дуди оҳ аз димор барорад.

Озодамоҳ ном кампиреро фарзанде буд Тошбек ном чаво-
ни худбину худситой.

Тошбек чун ба дараҷан балоғат расид, ғарраи чӯшу хурӯ-
ши чавонӣ гардид, хешро чун анқои олами зиндагӣ пиндошт
ва ҳамсӯхбату ҳамнишини бадону бадкорон гардида, чӣ кор-
ҳои ғайриматлаб набуд, ки ӯ накард ва даст ба ҳар як кори
ночоя назад... Насиҳати модари зор вайро чун резиши катра-
ҳои борони найсон ба рӯи санг буд ва гӯши эътибор ба шуни-
дан ва амал намудан ба ӯ намедод. Рӯзҳо, моҳҳо, бо ҳамин
минвол мегузашт. Тошбек ҳатто омада аз аҳволи модар хабар
гирифтандро ҳам фаромӯш кард ва дасти бало бар камари дуз-
дӣ зад.

Оқубат ба даст афтод, ҳаёс шуд, беномунишон гардид ва
бо ин афёли бади хеш гӯё ба кураи дили ҳассос ва пурмеҳ-
ру муҳаббати модар оташи ғаму ҳаҷро андохта, рафт, ки ин
оташ шабу рӯз банд-банди устухони модарро месӯзонд ва хун-
обан дил аз ҷашмони ӯ мерезонд. Бесабаб нест, ки гуфтаанд:

Мурдадилонанд ба рӯи замин,
Баҳри чӣ бо мурда шавӣ ҳамнишин?
Ҳамдамин мурда диҳадат мурдагӣ,
Сӯхбати афсурдадил афсурдагӣ».

(Абдураҳмони Ҷомӣ).

Ҳайф аз он лаҳзаҳои ноёб ва нодири ҷавонӣ, ки бо чоҳил
бигзарад ва ниҳоли умр аз гулистони зиндагӣ бебор барад:

«Зиндагӣи ғофилон ҳобо ҳаёле беш нест,
Ҳайфи авқоте, ки сарфи сӯхбати чоҳил кунад».

(Зебуниссо).

Афёлу рафтор, ҳислату хусусият ва фазилатҳои мавҷудан
ҳамсӯхбату ҳамнишинро бо мизони ақлу хирад бояд барка-
шид ва бидонист, ки ҳастии мавҷудияти ҷавҳари матлаби дил
ба паллаҳои шохини авзони тафаккур дорон мусовият аст, ё
нобаробар бошад, ки дар амал пушаймониро орад ва зараро-
вар бувад:

«Сӯхбати мард асар кунад,
Сӯхбати номард зарар кунад».

Бо софдилони самимӣ, накӯрӯёни одамӣ, покизазамирони
бовафо, меҳргуфторони пурзиё, бо зумраҳои хушсират, мар-
дони бохирад ҳамнишин будан ҷавонро мард кунад, носазои
ӯ дили гариро сард:

«Сӯҳбати ҳар носазо сардат кунад».

Бузургони даҳр, хирадмандони баҳру бар рӯй бар ҳар ҷа-
воне оварда гуянд: «Дар сӯҳбат ва ҳамнишинӣ бо дӯст, дӯсти
дӯст, душмани душман, бо шахси хирадманд ва накӯсирати
арҷманд, бо бузургони бузургакли корозмуда ва покизароёни
суд аз ҳаёт ба худ бурда биёмез в-аз сӯҳбату ҳамнишинӣ аз
душману агёр, дилнохоҳами бебарубор, аз дӯсти душману ҷо-
хили бадсухан, аз сняхдилони гапчини ҷаҳолатпарастони чин
бар ҷабин, шиквагару каззоби шӯрангези пурзарар рӯбаҳси-
фатони «дӯстсимо»-и суханбарӯ бадтинатони ҷоми дил пур
аз заҳр бигурез ва бо эшон ҳеҷ маёмез, ки туро суд набахшад,
дар ҳаёт пушаймонӣ орад ва сӯҳбат бо ҷунин ашхоси берун
аз сифати нос¹ нанабудан ва ҳамнишин бо ӯ нашудан.

«Ҳаваси сӯҳбати ёре агарат меафтад,
Бо рафиқони муҳолиф накуӣ ёрӣ, беҳ!»

(Қамоли Хучандӣ).

Дар ҷавонӣ ва гузориши умр бо комронӣ сӯҳбат ва ҳам-
нишинӣ ёри бовафо, маҳфилороёни пурзиё беҳ аз ҳама ши-
ринҳои анғубинсифоти ҷаҳон ва лаззати ҳаловатбахши ин-
сон бошад, ки гуфтаанд:

«Ҳазор шарбати ширину меваяи машмум²,
Ҷунои муфид набошад, ки бӯи сӯҳбати ёр».

(Саъдӣ).

Бале, ниро бояд донист ва ба ӯ амал намуд, ки дар ин боб
шоир бо ифтихору сарбаландӣ гуфтааст:

«Сӯҳбати некон маро фархундаи дунё намуд,
Ҳамчу хас будам ман, охир гавҳари дарё намуд.
Дар хуруфи нек гуфтаи ин забонам лол буд,
Ҳамнишинӣ ин забонамро басте гӯё намуд,
Найири афлок бар маҳ дода аз анвори ҳеш,
Нурпош андар шаби торик беҳамто намуд.
Панди Расмиро бигиру сӯҳбати некон бикуи,
Қ-и ҷунин сӯҳбат Фалотуиро ҷӣ сон доно намуд!»

¹ Машмум — чизҳои бӯиданӣ.

МУНДАРИЧА

Эҳтироми падару модар	3
Хурмати устоз	12
Пиронро азиз доред	19
Ростӣ ва ростгӯӣ	23
Кавонди суҳангӯӣ ва суҳанронӣ	29
Хоксорӣ зебу зинати ҷавонист	38
Шарм ва ҳаё	41
Кондаи салому алейк	44
Унсурҳои саломатӣ	47
Қадри нон	51
Парҳез ва парҳезкорӣ	56
Қитоб хондану навиштан ва имло	59
Бо ҳам иттифок ва аҳл будан	62
Бемор ва беморбинӣ	65
Некӣ ва нақӯкорӣ	69
Адл ва ҳақ	83
Поси хотир	87
Рози дил	90
Хунар ва хунармандӣ	93
Одам ва одамият	98
Вафо ба ишк ва зиндагӣ	101
Хӯрдани хӯрок ва нӯшидани ҷой	106
Дил ба даст овардан	110
Чанг ва сулҳ	114
Панднома	118
Мақун аз дӯстон ҳаргиз ҷудой	126
Одаи ва эдаб	135
Қӯшиш, азм ва ҳиммат	144
Хотира ва ёдгорӣ	149
Дӯстӣ, рафоқат ва одамият	152
Сӯҳбат ва ҳамнишинӣ	157